

VIGILIA

2003 / 1

Az új média

REINHOLD ESTERBAUER: Isten a cybertérben

BALÁZS GÉZA: Az új média retorikája

MILOSEVITS PÉTER: **Bibla**, trükkregény, hiperszöveg

ORLOVSZKY GÉZA: Túl a szövegen?

SZÜTS ZOLTÁN: Bytokba zárva lenni

BLASKÓ ÁGNES: Kommunikációs formák
a könyvkiadás szolgálatában

DRASKOVITS IMRE: Internet és oktatás

Szilágyi Domokos levelei Czjzek Évának

LUKÁCS LÁSZLÓ:	Idő és öröklét	1
----------------	----------------	---

AZ ÚJ MÉDIA

REINHOLD ESTERBAUER:	Isten a cybertérben (<i>Mesés Péter fordítása</i>)	2
BÁLÁZS GÉZA:	Az új média retorikája	12
MILOSEVITS PÉTER:	Biblia, trükkregény, hiperszöveg	19
ORLOVSZKY GÉZA:	Túl a szövegen?	23
SZÜTS ZOLTÁN:	Bytokba zárva lenni	29
BLASKÓ ÁGNES:	Kommunikációs formák a könyvkiadás szolgálatában	35
DRASKOVITS IMRE:	Internet és oktatás. Változás és állandóság a pedagógiában	
	<i>Szerkesztette: Szüts Zoltán</i>	43

SZÉP/ÍRÁS

JÓKAI ANNA:	egy – az Egyben	51
CZJZEK ÉVA:	In memoriam Szilágyi Domokos	52
	Szilágyi Domokos levelei Czjzek Évának	54
PARDI ANNA:	Túlvilágított túlvilág (<i>vers</i>)	62

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

ZIMÁNYI ÁGNES:	Jakubinyi Györggyel	63
----------------	---------------------	----

MAI MEDITÁCIÓK

TATÁR SÁNDOR:	‘S a szépség célja: az ember maga’	72
---------------	------------------------------------	----

SZEMLE

(a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	77
---	----

A 22. és 28. oldalon Didier Héroux számítógépes grafikái

Idő és öröklét

Édesapám újévkor nem dobta el zsebnaptárait, hanem gondosan eltette mindegyiket. Kisgyerekként néha elnézegettem őket. Nem az érdekelt, milyen bejegyzések vannak benne, hanem maguk az egymásra sorakozó évszámok: olyan időkről tanúskodtak, amikor én még nem is éltem. Eltűnődtem, mi minden történhetett tudtomon-létemen kívül, kik éltek és hogyan akkortájt. Az Újév aztán új zsebnaptárral indult, én pedig kíváncsi-büszkén pillantottam az új évszámra: ez már az én idóm is. Felnőtté válásom egyik jele volt, hogy nekem is lett naptáram. Később — és ahogy az életem vége felé közeledem, egyre inkább — arra gondoltam: vajon hány új naptárra lesz még szükségem.

Az egyház a földre született Istenfia fölött álmélkodik és imádkozik január elején, a világ (legalábbis az európai időszámításban élő fele) pedig az év fordulóját ünnepli. Új zsebnaptárunk elgondolkoztathat: hányat írtunk tele eddig, s vajon hányra lesz még lehetőségünk hátralévő életünkben? Mi volt előtte, és mi lesz utána?

A Názáretiről azt vallja az egyház, hogy élt már földi születése előtt is, a Szentháromság öröklétében, Isten egyszülött Fia-ként, és hogy él földi halála után is. Az Atya feltámasztotta őt a halálból, és visszaemelte őt a Szentháromság szeretetközösségébe, mégpedig testestül-lelkestül, azaz földi életútjával együtt, életének idejét belenyitva-transzformálva az örökkévalóságba.

Jézus Krisztusnak születése előtti eredete és halála utáni beteljesülése adja meg a történelem és minden egyes emberi élet kereteit — pontosabban a végtelenből induló és a tökéletes beteljesülésbe tartó távlatait. Megszabja a határtalan és csodálatos világ-egyetem, a történelem és benne minden egyes emberélet koordinátarendszerét. Nem akkora az idő- és térbeli széle-hossza a világnak, amekkorát a felületes szemlélő (s ide tartozik minden „tudós tudásunk” is) beláthat — végtelenül tágasabb annál. S ez nem pusztán mennyiségi, hanem minőségi többlet: a szeretetlétű Szentháromság alkotta a mindenséget és benne az embert, avval a céllal, hogy végül (mikor is? halálunkban? a történelem végén?) fölemelje saját szeretetközösségébe, és így tökéletessé és boldoggá tegye. A történelem hömpölygő folyama a végtelen óceánja felé tart, földi életünk: mennyei hazatérésünk kezdete.

Ahogy a halászok hatalmas kerítőhálójukat behúzzák, hogy a halakat összeszedjék, időben mérhető történelmünket úgy gyűjti össze és emeli föl az öröklétbe Krisztus, hogy végbevigye a teremtő Isten örök tervét: üdvösségünket. Ekkor „következik a vég, amikor átadja az uralmat Istennek, az Atyának. (...) Akkor Isten lesz minden mindenben” (1Kor 15,26–28).

REINHOLD
ESTERBAUER

Isten a cybertérben

Bevezetés

Az alábbi szöveg R. Esterbauer *Gott im Cyberspace? Zu religiösen Aspekten neuer Medien* című írásának rövidített változata. Megjelent: A. Kolb – R. Esterbauer – H.-W. Ruckebauer (szerk.): *Cyberethik. Verantwortung in der digital vernetzten Welt*. Kohlhammer, Stuttgart, 1998, 115–134.

A „Heaven’s Gate” szekta példája

¹D. Schümer: *Digitale Himmelfahrt. Eine Sekte dematerialisiert sich selbst*. FAZ Nr. 74 (29.3.1997) 33.

²<http://www.highersource.org>.

³D. Schümer: i. m. 33.

A vallási közösségek és egyházak az új médiumokat, kiváltképp az internetet főként igehirdetésük eszközeként használják. Ám hogy ez nem csupán semleges eszköz lehet, hanem maga a médium is képes tágabb értelemben vett vallást létrehozni, az legkétszörösebb az amerikai „Heaven’s Gate” szekta harminckilenc tagjának öngyilkossága óta immár a közvélemény előtt is világossá vált. E szekta ugyanis bizonyos értelemben internet-szekta, mégpedig kettős értelemben: egyrészt tagjai az internet-szolgáltatásokkal foglalkozó „Higher Source” cégnél keresték kenyerüket, másrészt a tömeges öngyilkosság egy „számítógépes játék folytatása”¹ volt, amely rituális vonásokat öltött magára. A szekta — San Diego közelében lévő — villáját az interneten hirdették meg eladásra, a fénykép mellé azt írták, hogy tulajdonosai hirtelen elutaztak. A számláló nem az internet-oldal látogatóinak számát rögzítette, hanem a „[n]umber of people who have killed themselves since last time this counter broke”², nevezetesen harminckilencet.

Az utazás, amelyről az internet-oldalon szó volt, a tömeges öngyilkosságra vonatkozott. A szekta tagjai úgy hitték, hogy a Plútó bolygón található Mennyei Birodalom istenei évmilliókkal ezelőtt telepítették az embereket a Földre. Az istenek néhány ezer évenként küldötteket menesztenek a Földre, kétezer évvel ezelőtt Jézus Krisztust, most pedig a szekta vezérét, Herff Applewhite-ot, aki híveivel vissza akart térni a Plútóra — egy űrhajóval, amely elképzelései szerint az 1997-ben felbukkant Hale Bopp üstökös csóvjában volt. Hogy odáig eljussanak, egy virtuális utat kellett megtenniük, ami nyilvánvalóan csak a dematerializálás révén tűnt lehetségesnek, hasonlóan, mint a science-fiction filmekben a „beamers”. A búcsúvideo a mi világunk unalmasságáról szól, saját számítógépes programjuk pedig a virtuális jobb világot tárja elénk. A „Heaven’s Gate” a Hale Bopp-nak a Plútó bolygóra való megérkeztekor villogva és sípólva nyílik meg, ahogyan azt a számítógépes játékokból ismerjük. „Elsőként a »Heaven’s Gate« emberei tették meg következetesen a materiálisan valós világból a digitális szimulációba vezető lépést.”³ Ugyanis brutálisan elvágták a virtuálisból a valós világba visszavezető utat. A szimulált világokban való élet és az ebbe vetett hit, valamint az evvel együtt

⁴Vö. M. Gottschlich: *Informationsgesellschaft ohne Gott? Möglichkeiten und Grenzen kirchlichen Wirkens in und durch Medien*. In: Sekretariat der Österreichischen Bischofskonferenz (szerk.): *Kirche in der Gesellschaft. Wege in das 3. Jahrtausend*, St. Pölten, 1997, 306–313, 309.

járó világvesztés a szekta tagjai számára valós életük elvesztésébe került.

Amint a fenti példa mutatja, a digitalizálás és a vallás viszonyát nem elegendő eszköz-okozati viszonyként értelmezni, és az internetet az ige hirdetés sok más eszköze mellett csupán az egyikként bemutatni.⁴ A megváltozott média körülményei között egy új vallásos képzetvilág jöhet létre: a virtuális világok új vallásos formákat generálnak, amennyiben a vallásokat — a legtágabb értelemben véve — mindig médiumok közvetítik. Ha már a médium maga az üzenet (McLuhan),⁵ akkor a vallást az új média szemszögéből kell szemlélni, illetve az új médiát kell vallásos relevanciája szempontjából megvizsgálni. Megpróbálunk néhány olyan vallási aspektust kiemelni, amelyek az úgynevezett új média vizsgálatából következnek.

1. Mitikus tér

⁵Vö. M. Baltes – F. Böhrer – R. Höltzsch – J. Reuß (szerk.): *Medien verstehen. Der McLuhan-Reader*. Mannheim, 1997, 112–158.
⁶Vö. C. Wessely: *Von Star Wars. Ultima und Doom. Mythologisch verschleierte Gewaltmechanismen im kommerziellen Film und in Computerrollenspielen*. Frankfurt/M., 1997 (= Europäische Hochschulschriften 23 612).

⁷G. Großklaus: *Das technische Bild der Wirklichkeit. Von der Mimesis zur Simulation*. In: G. Großklaus: *Medien-Zeit, Medien-Raum. Zum Wandel der raumzeitlichen Wahrnehmung in der Moderne*. Frankfurt/M., 1995, 113–143, 118.

Többen megállapították már, hogy az új médiumokkal párhuzamosan mitológiai struktúrák is kialakultak. Ez egyrészt arra a tényállásra utal, hogy a science-fiction filmekben és a számítógépes játékokban régi mitikus alaponstellációk ismétlődnek meg, illetve mitikus személyek jellemvonásai bukkannak fel.⁶ Másrészt azt is meg kell állapítani, hogy az új média mítoszokat generál. Különösen jelentős ez a fejlemény a virtuális realitás tartományában, miközben nem látható előre, hogy az ilyesfajta mitologizálások miképpen bontakoznak majd ki.

Sajátos módon az újfajta mitologizálás a technikai találmányok révén zajló demitologizálással jár együtt. „Ahogyan az ember az isteneket, a mennyet demitologizálja és demisztifikálja, ugyanolyan mértékben mitologizálja saját létét, életét, és a dologi részleteket jelentéssel terheli meg. Az elvesztett (isteni értelemben vett) transzcendencia tér vissza — mondhatnánk — a dolgok és a test »transzcendenciájaként« — kódokká, hieroglifikká és jelekké válva, amelyek valami »mögöttesre« utalnak.”⁷ Különösképpen érvényes ez az olyan objektumokra, amelyeket az ember a technika révén utánoz, de legfőképpen a technikai szimulációkra, amelyek a világban lévő dolgok alternatíváját jelentik.

Mielőtt közelebbről rátérnék e megfigyelésekre, meg kell még említenem a média egyik alapvető vonását, amely lehetővé teszi az effajta mitologizálást. A virtuális valóság lehetővé teszi a valós világ egzisztenciális feltételeinek digitális struktúrákba való transzformálását. Mivel ez a transzformálás nem kötődik elválaszthatatlanul a valós világ feltételeihez, s nem is vonja ki magát az emberi manipuláció alól, lehetségesek az olyan átalakítások, amelyek megengedik, hogy a reális valóságot saját elképzeléseink szerint korrigáljuk. Az ilyen változtatásoknak három

⁸M. Heim: *The Metaphysics of Virtual Reality*. New York, 1993, 136.

⁹A. Bühl: *CyberSociety. Mythos und Realität* der Informationsgesellschaft. Köln, 1996, 207.

A valós világot transzcendáló tér

¹⁰S. Münker: *Was heißt eigentlich: „virtuelle Realität“?* Ein philosophischer Kommentar zum neuesten Versuch der Verdopplung der Welt. In: S. Münker – A. Roesler (szerk.): *Mythos Internet*. Frankfurt/M., 1997, 108–127, 122.

mozzanata tűnik különösen kedveltnek. M. Heim a „három kámpóval kapaszkodó valóságghorgony fölhúzásá”-ról beszél.⁸ Az egyiknél a halandóságot és a múlandóságot, a másiknál az időbeliséget és egyszeriséget, a harmadiknál pedig az elővigyázatosságot föltételező törekénységet kellene megszüntetni. Így válnának lehetővé a quasi örök egzisztenciák, továbbá a megsokszorozás korlátlansága; ráadásul a digitális objektumok kód-ként állnak rendelkezésre, ami nem olyan törekény, mint a konkrét dolgok. Olyan objektumok ezek, amelyek fölött az ember rendelkezhet. A szimulált világok éppen e három dimenzió szférájában mutatkoznak a vallásos vágyak szükséglete szerint formálhatónak. A virtuális realitás tehát egyre inkább „valóságprotézis...”, amely a teljes észlelhető és elgondolható világot tökéletesen szimulálhatja, és a tendencia szintjén helyettesítheti”.⁹ Az elgondolható valóság szimulálása és a reális valóság mozzanatainak helyettesítése egyaránt olyan vallásos szükségleteknek felelnek meg, amelyek a szimulált valóságban szinte jobban kielégíthetőek, mint a valós világban.

Így megállapítható, hogy a virtuális világ egyre inkább visszakapcsolódik a valóságoshoz, mégpedig abban az értelemben, hogy a valós világ szimulált protéziseket kap, és a különféle szükségletek szerint az alternatív jobb világok révén helyettesítődik. Ezen „re-referencializálás”¹⁰ révén nyeri el a virtuális valóság azt a vonzerőt, ami olyan térré teszi, amelyben a vallásos kívánságok a valós világból kiindulva megvalósíthatóvá válnak. Ehhez jön még annak a lehetőségnek a szimulálása, hogy az ember az ilyen kívánságokat maga is kielégítheti, hogy a valós világban rendelkezésére nem álló dolgot maga is létrehozhatja. Ezzel egy alternatív világban a transzcendens produkálhatónak tűnik, mégpedig a saját ízlés szerint. Az immár látszólag transzcendens szféra vonatkozásban áll az életvilággal, ugyanakkor meg is haladja azt, mert a végesség alapfeltételeit megszüntetni látszik. Ebben az értelemben a virtuális világ a valós világot transzcendentáló tér. A megtapasztalendő transzcendencia csinált transzcendencia, és mint olyan, a virtualitás által meghatározott vallásos tapasztalat bázisa.

Ezen túlmenően a médium maga is transzcendens vonásokhoz jut, igaz, más értelemben. Hiszen a tény, hogy a technikai szimulálás virtuális világok lehetőségét nyitja meg, maga nem szimulálható, következésképpen nem része a virtuális világnak.

2. Testtelen szubjektum

A vallásos tapasztalat virtuális világba vezető útján a tapasztaló számára egy fontos változás következik be, amelynek oka a médium struktúrájában rejlik. Nemcsak az, ami vallásilag jelentős tapasztalatnak számít, hanem maga a tapasztaló is megváltozik a

médium révén. A virtuális vallási szubjektumok testtelenek. Ennek ontológiai előfeltétele az a tény, hogy a virtuális térben csak az tekinthető létezőnek, ami elektronikusan szimulálható és ezért digitalizálható. A számítógép az a „logikai univerzális gép”, amely meghatározza, mi számíthat létezőnek és mi nem.¹¹ Az élet definíciója a kiszámíthatóság, a megértése a szimulálásra való képesség, a gondolaté a számolás.¹² Az ilyesfajta digitális ontológia alapmeghatározása Rafael Capurro következő tétele lehet, amelyet George Berkeley-re támaszkodva állított fel: „esse est computari”.¹³ Mivel a lét mércéje a szimuláció, ebben az értelemben csupán a szimulált valóság létező. Ez azt jelenti, hogy a digitális szubjektum elveszíti testét, amint elmerül a virtuális realitásban, ami éppen hogy nem követeli meg a testi jelenvalóságot.

A végbement testtelenítés révén a virtuális szubjektumok látzólag test nélkül élhetnek. Természetesen a testi valójában jelenvaló ember az, aki belép a digitális világba. Kötve marad érzékeihez és létezésének testi feltételeihez. De a virtuális térben való aktivitáshoz lehetségesnek tűnik saját testének kikapcsolása: az ember a virtuális térben nincs helyhez kötve, fölvehet különféle identitásokat, áthidalhatja az időt stb. Szinte a platóni ideák világában mozog.¹⁴ Ezzel együtt jár a virtuális szubjektum tartóssága. A szubjektum ugyanis, digitálisan tárolható adatokra való redukálása révén, nem kötődik már a test múlandóságához, hanem másolhatóvá, azaz a testen kívül más „hordozók” számára is elérhetővé válik. Stabilitást nyer, amelyhez a testi ittlétől való elhatárolódása révén jut hozzá.¹⁵ A fizikai jelenlét a számítógépes hálózatban nem szükséges. „The body is not there.”¹⁶

A digitalizálás általi testtelenítésről való gondolkodás alapja az a dualisztikus szemlélet, amely az embert két, egymástól világosan elkülöníthető részre osztja. Eltekintve attól, hogy nem veszik figyelembe, hogy a cybernauta érzékszervei nélkül, egy gép kezelése nélkül nem léphet be a virtuális világba, egy olyan szellemi lényt tételeznek fel, amelyik test nélkül él. A test és a szellem ezen szétválasztása egyenértékű a test leértékelésével. Ez utóbbi tehernek számít, időben és térben beszűkítőnek. Ezért is kell megszabadulni tőle. Nem nehéz ebben felfedezni nem csupán az ember dualista alapkoncepcióját, hanem a testiség leértékelését is, amelyben álcázott gnosztikus fölfogást ismerhetünk fel.

A digitális szubjektum tárolható szellemi lényként jelentkezik, amely a valós testiségtől megszabadulva létezik. A szellemi oldalt szimulálják, a testi oldalt megszüntetik. A digitalizálás révén a pusztán szellemileg létező digitális szubjektumot számos különféle adathordozón lehet tárolni, amelyek mind testének szerepét veszik át. Ekkor ugyan megszabadul valós testétől, de azt nem szimulálják, hanem helyettesítik. „A valós test minden szimulációjánál fontosabb a testi-konkrét életmódnak a testi-abszt-

¹¹G. Großklaus: i. m. 136.

¹²Uo.

¹³R. Capurro: *Digitaler Weltentwurf*. <http://machno.hbi-stuttgart.de/~capurro/luzern.html>.

Virtuális, digitális szubjektumok

¹⁴R. Capurro: *Die Welt – ein Traum?* Vortrag im Rahmen der Tagung der Stiftung Lucerna 1996: Virtualität. Illusion. Wirklichkeit – Wie die Welt zum Schein wurde (Luzern, 1996) <http://machno.hbi-stuttgart.de/~capurro/luzern.html>.

A test gnosztikus leértékelése

¹⁵Vö. R. Capurro: *Stable Knowledge?* Vortrag an der Brandenburgischen Technischen Universität Cottbus, Zentrum für Technik und Gesellschaft im Rahmen des Workshops: Wissen für die Zukunft, 19.–21.3.1997.

¹⁶K. Argyle – R. Shields: *Is there a Body in the Net?* In: Shields, R. (szerk.): *Cultures of Internet*. Virtual Spaces, Real Histories, Living Bodies. London, 1996, 58–69.

¹⁷S. Munker: i. m. 110.

A test mint adattfeldolgozó gép

¹⁸R. Capurro: *Leben im Informationszeitalter*. Berlin, 1995, 78f.

rakt életmóddal való időleges *helyettesítése*. A multimédiás PC több, mint felhasználójának eszköze: önmaga extenziója.”¹⁷ A PC helyettesíti az elvetett testet.

Az a gnosztikus dualizmusból származó szellem-felfogás, amelyik megengedi a test leértékelését, visszahat a test-felfogásra. A test géppé válik, amelyet bármely adattfeldolgozó géppel helyettesíthetünk. Ez azt jelenti, hogy az ember önmagát az adattfeldolgozó gépből kiindulva értelmezi és magára a hardver és a szoftver megkülönböztetését alkalmazza. A *homo informaticus*, amint Capurro hangsúlyozza, „alacsony- és magasrendű adattfeldolgozó rendszerek közé” sorolja be magát.¹⁸ Ez azt jelenti, hogy egy cserélhető gép valós testének másaként aláássa és feloldja a test által közvetített identitását. Csak a tárolható tulajdonságai maradnak meg, amelyek konglomerátuma hivatott az embert képezni és identifikálni.

3. Isteni ember

¹⁹Lásd F. Bacon: *Valerius Terminus. Von der Interpretation der Natur mit den Anmerkungen von Hermes Stella. Englisch-deutsch, Würzburg, 1984 (= Elementa-Texte 2), 42. Lásd még: G. Liedke: Im Bauch des Fisches. Ökologische Theologie, Berlin, 1979, 66f.*

Technikai szimulációk

²⁰S. L. Talbott: *The Future Does Not Compute. Transcending the Machines in Our Midst*. Sebastopol, 1995, 331.

A test gnosztikus leértékelésével és az ezzel együtt járó tendenciával, hogy a testet elvesse és tiszta szellemi lényre alakuljon, úgy tűnik, nyitva áll az út az ember előtt, hogy lerázza a múlandóságot. A virtuális szubjektumok anyagtalansága és azon képessége révén, hogy különféle gépeket testként ölthetnek magukra, valós emberek reménykednek abban, hogy mutáció által cybernautákká válnak, függetlenek lesznek időtől és tértől, vagyis elkerülik a múlandóságot. Az ilyesfajta elképzeléseket tovább erősíti az a tény, hogy e kívánságok technikailag kivitelezhetőek. Ez azt jelenti, hogy maga az ember *csinálhatja* ilyen emberré magát.

Szemmel láthatóan fönnáll annak a lehetősége, hogy a halhatatlanságról és örök életről szőtt álmokat technikailag valóra váltsuk. Már nem az elvesztett Paradicsom állapotának helyreállításáról van szó, mint mondjuk még Francis Bacon esetében,¹⁹ hanem arról, hogy szimuláljuk a megfelelő Paradicsomot és a megfelelő Istent. A fő téma már nem az ember isteni hasonlatossága, hanem az Isten emberi hasonlatossága. De nem a saját ideálképét, hanem a saját magának tetsző Istent aggatja az égre; ám ettől a pillanattól kezdve már nem a mennyre, hanem a virtuális világra projektálja; s ha pontosabban megnézzük, nem csupán gondolatilag projektálja, hanem technikailag szimulálja. Az ilyen szimulációk személytelenítik Istent. Nem Istent szimulálják, hanem sokkal inkább Istennek a konkrét vallásokban hitt, és a jövő miatt remélt cselekedeteit, úgymint a megváltást, a föltámasztást vagy a halhatatlanság adományozását. A halhatatlansághoz számos cybertér-teoretikus szerint a „DNA downloading and brain decoding”²⁰ révén lehet eljutni.

A korábban Istennek tulajdonított cselekedeteket immár az ember maga szeretné technikai úton végrehajtani. A föltámasz-

²¹Vö. M. Heim:
i. m. 121.

A test nélküli élet utópiája

²²S. Munker: i. m. 111.

²³A. Bühl: i. m. 177.

²⁴L. Talbott: i. m. 331.

²⁵Vö. U. Weigel: *Tele,
Hyper, Cyber –
Vorsilben kommender
digitaler Erlösung? Nicht
nur affirmative
Gedanken zu den
Infobahnen.* [http://www.
uni-stuttgart.de/UNLuser/
hbi/publikat/hbipubl/
guides/weigel.html](http://www.uni-stuttgart.de/UNLuser/hbi/publikat/hbipubl/guides/weigel.html).

²⁶M. Wertheim: *Ehre sei
Gott im Cyberspace.* Die
Zeit Nr. 22
(24.5.1996) 31.

„Digitális megváltástanok”

tás-fantáziákat technikailag kivitelezhetőnek tartják.²¹ Hasonlóan alakul a valós testtől való megszabadulás tétele. Az ugyanis olyan akadálnak számít, amely lehetetlenné teszi az ember számára, hogy saját esendőségén és mulékonyságán átlépjen. „A testtől való megszabadulás megváltásnak tűnik annak múlandó gyengeségétől és felületes anyagiságától...”²² A szellemre és testre való dualisztikus felosztás révén a testnek tulajdonított negatív kontingencia miatt elsőrendű technikai feladatnak a testtől való megszabadulás számít. A test nélküli élet a megváltott, gondtalan élet utópiájává válik. Bühl Moravec technokrata megváltás-elképzeléseiről szólva az ilyen kísérleteket így nevezte: „modern keresztény feltámadásmitosz a gépek uralmának korában”²³. Amennyiben a test és lélek viszonyának keresztény értelmezése szigorúan dualisztikus volt, és a testellenes álláspontoknak volt konjunktúrája, akkor a virtuális szubjektivitás vallásos tölteténél bábáskodhatott. Ha az ilyen elképzeléseket a test gépek általi helyettesítésével kötjük össze, akkor a megváltás cselekedete az ember dolgává válik. A virtuális realitás úgy tűnik, „raw and unbounded potential for new being”.²⁴ Ez az új lét a „digitális megváltás”²⁵ eredménye, Paradicsoma a cybertér, amely a megváltott önmaga hozott létre. Az ilyesfajta elképzelésekben különösen az a vonzó, hogy a Paradicsomba kerülhetünk, mielőtt még meghalnánk.²⁶

Először úgy vélhetnénk, hogy azok az elképzelések, amelyek effajta megváltástanokat hoznak létre, a valóság megkettőződésére futnak ki. A valósághoz, amelyben a számítógép-felhasználók testi-lelki egységben élnek és kezelik gépeiket, hozzárendelnek egy virtuális valóságot, technikai úton létrehozott alternatív-valóságot. Amint a testi paradoxon fenti példája mutatja, így számos különféle halál, a reális valóság mellett több másik identitás képzelhető el. Ám amint megváltástani elképzelések kerülnek a játékba, a tendencia afelé fordul, hogy a reális valóságot behelyettesítsék, mégpedig egy virtuális valósággal, amelynek jobbnak kell lennie a reálisnál. Ezután már a földi léttől való valódi megszabadulásról van szó, a „világ és a valóság szimulációs pót-lásáról”.²⁷ Ugyanígy érendő el a reális valóság számára transzcendens világ, amely technikai valóságként adott.

A reális valóság helyettesítése a virtuális révén a hagyományos módon nem megvalósítható lehetőségek terének bizonyul. Mivel a lehetőségek a pótlékvilág jövőben megvalósítható darabkáinak tűnnek, a számítógépes szimuláció által közvetített megváltástan lényegét tekintve jövő idejű. A televízió jelen idejű médium volt, a számítógép viszont a lehetőség médiumaként jövő idejű.²⁸ A virtuális világok technikai megvalósíthatósága miatt a jövőt az emberek állíthatják elő, ezért az a jelenben is tétélezhető. Így a lehetséges jövő nem egyfajta nem diszponálható nagyság, hanem technikai konstrukcióként jelenvaló, ezért valóságos.

²⁸G. Großklaus:
i. m. 138.

²⁹H. Böhme: *Die technische Form Gottes. Über die theologischen Implikationen von Cyberspace.* Neue Zürcher Zeitung. Internationale Ausgabe Nr. 86 (13./14.4.1996) 53.

„Virtuális önistenítés”

³⁰B. Sherman – P. Judkins: *Virtual Reality.* Cyberspace – Computer kreieren synthetische Welten. Bern, 1993, 205.

Ha az ilyen lehetőségeket a vallásos elképzelések szférájába helyezzük, akkor a keresztény feszültség a jövőbeli és jelenlegi eszkatológiától a jelen pólusa felé kiindulva csökken. Ugyanis Isten egykor nem diszponálható megváltó cselekedete a jövőben jelen időben is rendelkezésre fog állni. A megváltás *most* lehetséges, mégpedig maga az ember hajthatja végre. Isten mint megváltó helyére a cybernauta lép, aki megváltottsága előfeltételeit a virtuális térben — quasi individuálisan — szimulálja. Az egykor rendelkezésre nem álló fölött az ember rendelkezik, aki látszólag magát válthatja meg.

Az ilyen „önistenítés” együtt jár a „Föld apokalipsziséval”.²⁹ Ez a fajta emberi megváltás ugyanis csak a valós testi egzisztencia feladása árán valósítható meg. Saját megváltójaként az ember egyben saját újrateremtője is. Nem csupán a „mértékre szabott Paradicsom”³⁰ található a lehetséges szférájában, hanem a virtuális valóság „saját design” szerinti kialakítása is. Az „Istent-játsszani” nemcsak a saját valóságok megteremtését jelenti,³¹ hanem a saját identitás újrafogalmazását a cybertérbeli egzisztencia számára. Ahogyan az ember más lényeket hoz létre a virtuális valóságban — például a számítógépes játékokban³² —, ugyanúgy alakítja át magát saját elképzelései szerint. Ez a „teremtő-(rém)álmom”³³ a testtől megszabadult és korlátlan új-létezést ígér, hiszen úgy tűnik, a legkülönbébb identitásokból lehet válogatni.

4. Elbűvölő és ijesztő gépek

³²Vö. C. Wessely: *Creatures. Ein Essay über Anspruch und Realisierung.* In: Katholisch-Theologische Fakultät der Karl-Franzens-Universität Graz (szerk.): *Theologie Interaktiv.* Graz, 1997 (= CD-ROM).

³³R. Capurro: i. m. 96.

³⁴Vö. R. Otto: *Das Heilige. Über das Irrationale in der Idee des Göttlichen und sein Verhältnis zum Rationalen.* München, 1979, 28–37.

A technikai segítséggel történő önistenítés vázolt koncepciója megmutatta, hogy a transzcendens szférát az ember akarja kialakítani. Így fosztják meg Istent vagy a transzcendenciát szentségétől, amelynek része a nem diszponálhatóság mozzanata. Egy rendelkezésre álló Isten, akit be lehet illeszteni a számító racionalitás kalkulációiba, már nem szólítható meg úgy, mint a teljesen Más;³⁴ többé már nem különös, nem tapad hozzá misztérium. Az isteni cselekvés szimulálása az isteni személyiség elvesztésének irányába hat. Az ember eszkatologikus és megváltástani cselekvések alapnyaként lép Istent helyére. Christian Wessely a szentekkel való efféle bánásmódot nevezi „a transzcendencia travesztijának”.³⁵ Nekem úgy tűnik, a travesztia abban rejlik, hogy az emberi-diszponálható valamint az isteni-nem-diszponálható között lévő feszültség helybéli dichotómiává válik. A két szféra ugyan továbbra is elkülönül egymástól, hiszen a valós és a virtuális világ nem esik egybe, de mindkét világot az ember határozza meg. A valós világgal szemben a virtuális fölértékelődik, részben annak helyébe is lép.

Ha Istent el is búcsúztatják, s úgy tűnik, feladatait az emberek látják el, azért még maradnak olyan meghatározások, amelyeket általában a Szent számára tartanak fenn. Példának okáért

³⁵C. Wessely: *Von Star Wars. Ultima und Doom.*

Mythologisch
verschleierte Gewalt-
mechanismen im
kommerziellen Film und
in Computerrollenspielen.

Frankfurt/M., 1997

(= Europäische
Hochschulschriften
23 612), 215.

³⁶A. K. Wucherer-
Huldenfeld:

*Gotteserfahrung als
ursprüngliche Erfahrung.*

In: A. K. Wucherer-
Huldenfeld:

*Ursprüngliche Erfahrung
und personales Sein.*

Ausgewählte
philosophische Studien.

2. Atheismusforschung,

Ontologie und

philosophische

Theologie, Religions-
philosophie, Wien, 1997,

141–157, 153.

³⁷W. Vogel:

Gottesdienste im

Cyberspace. In:

Katholisch-Theologische
Fakultät der

Karl-Franzens-Universität
Graz (szerk.): *Theologie*

Interaktiv. Graz, 1997

(= CD-ROM).

³⁸G. Großklaus:

i. m. 138.

³⁹H. Heine: *Lutetia.* In:

H. Heine: *Sämtliche*

Schriften. 5. Hg. v. K.

Briegleb u. K. H. Stahl,

München, 1974,

217–548, 449. Vö. G.

Großklaus: i. m. 136f.

⁴⁰R. Otto: i. m. 14–22.

⁴¹R. Otto: i. m. 42–52.

a „teljesnek lenni tudás” és az „üdvözülés”, ami „hiánytalan teljes lét” értelemben értendő, a Szent alapvető meghatározásának számít.³⁶ S éppen a teljes lét és a Szent eme összeillesztéséről szól az „égi Jeruzsálem a cybertérben” metaforája. A cybertér konstrukciós tere annak a lehetőségét ígéri, hogy technikai eszközök segítségével létrehozható egy olyan hiánytalan lét, amely megfelel a boldog és csorbítatlan élet iráni vágyakozásnak. Így tapasztalják meg a cyberteret szent térként, amelybe behatolni tulajdonképpen vallásos cselekedet. Ez ugyanis a saját Én tere, amelynek megváltottként kijár az új kibontakozás tere. Itt számít az élet megváltottnak, boldognak és szentszerűnek, amely kontasztja az itteni életnek.

Ugyanakkor továbbra is kérdéses, hogy a vallásos tapasztalat e lehetősége milyen tartalmakhoz kötődik. A fenti vizsgálatok kimutatták, hogy Isten nélküli szentségről van szó, ami a megváltástani és eszkatológiai kívánságok technikai megvalósíthatóságától függ. A klasszikus koncepciók szerint a Szent megtapasztalása független tőlük, a modern médiában viszont a Szent mozzanataként a rendelkezésre állás és az előállíthatóság vonja magára a figyelmet. Többé nem a tartalmilag meghatározott elképzelések jelentik a Szent megtapasztalásának kiindulópontját, hanem maga a médium. Úgy tűnik, a megváltás, feltámadás, jobb élet stb. szekularizálódott, rendelkezésre áll.

Az interneten a vallásos tapasztalatok „nem lehetnek olyan mértékűek, mint ahogyan a hagyományos médiumok révén már megtapasztalhatók”.³⁷ Hiszen maga a médium változtatja meg a megtapasztalandót. A tartalmak változása a tulajdonképpen megdöbbentő, ami a vallásos tapasztalást lehetővé teszi. Amint Götz Großklaus megjegyzi, a szimuláció újdonsága az igazán igézetes. „Bizony csábítóak és ijesztőek is az új szimulációs képvilágok, amelyek a számítógépes grafikában és animációban tárnak fel előttünk [sic!]....”³⁸ A csábítás és félelemkeltés már említett kettőssége kiváltképp az új média alkalmazásakor lép fel. Großklaus Heinrich Heine *Lutetiájára* — „az ismeretlen... borzongató varázsát [fejt ki], csábítóan, ugyanakkor ijesztően”³⁹ — utalva int arra, hogy e kettős varázs egyfajta fejlődés újdonságának köszönhető. Sajátos módon azonban épp e két hangulati mozzanat az, amelyeket Rudolf Otto a Szent meghatározásánál megad. Az új és ismeretlen mint „tremendum”⁴⁰ és „fascinans”⁴¹ borzongató, minden technikai rendelkezésre állóság ellenére a Szent látszatát kelti.

A Heine-idézet a vasút fejlődésére vonatkozik. Kézenfekvő, hogy a vasútra érvényes megszokás analógiája alapján az új média is előbb-utóbb magától értetődővé válik. Ez azt jelentené, hogy az új média természetessé válásával párhuzamosan a vallásos tapasztalás momentumai elvesznének. De nekem úgy tűnik, hogy a média szimulációt lehetővé tévő különleges szerkezete ellentmond ennek. Ugyanis — amint fentebb megjegyeztük — a

Jövőorientált,
mindig új tér

szimulációs médiumok jövőorientáltak, a lehetőség egy terét hivatottak lefedni, és mesterséges megvalósítás révén megtölteni. A jövő-tényező révén mindig marad valami felfedeznivaló, vagyis mindig lesz valami új, amit technikailag kell előállítani. Az új, mint a technikai konstrukciók ösztönzője, a virtuális világokkal való érintkezésnek lényegi sajátja. A lehetőség terének médiumaiként az új médiumok az újdonságra koncentrálnak, alkalmazói ezért mindig a vonzás és taszítás hangulatát érzik. Ez azt jelenti, hogy a szimulációt lehetővé tévő médiával való érintkezés konfrontálódik a Szent meghatározásaival. Ez a Szent ugyan Isten nélküli szentség, de mégis a diszponálhatatlan mozzanata, mivel a technikailag kialakítandó lehetőség terét sohasem foglalja el, s így nem megragadható.

Függetlenül a cybertér tartalmi meghatározásaitól, az új virtuális világok konstrukcióját és a szörfölést szent borzongás kíséri. A cyber-világokból tehát nem tűnt el teljes mértékben a vallásosság. Noha a központi vallásos képzetek technikai kisajátítása révén a transzcendentális mozzanat fölöslegesnek tűnik, a Szent azért megtapasztalható. Ugyanis maga a médium bizonyul nyitottnak ama rendelkezésre nem álló felé, amelyet megtapasztalunk.

Vallásos tapasztalatok
a cybertérben

A Szent efféle megtapasztalásaként jelentkező vallási tapasztalatot akkor sem lehetne letagadni, ha — quasi-vallásos indítékokból táplálkozva — az örök élet, a feltámasztás, a többszörös identitás stb. deszakralizálása az alternatív világok technikai konstrukciója révén végbe is menne. Noha úgy tűnik, hogy a technikai haladás utópiáinak alapját a vallásos álmok ember általi megvalósítása képezi,⁴² azért e vállalkozásnak nem sikerül a rendelkezésre nem állót teljességgel technikailag rendelkezésre állóvá alakítania, vagy a rendelkezésre nem álló iránti tiszteletteljes félelmet kiiktatnia. A vallásos tapasztalatok a cybernauta számára is kihívást jelentenek.

⁴²Vö. H. Böhme:
i. m. 53.

Összefoglalás

A virtuális világok annak létrehozását hivatottak elősegíteni, amit a vallásos vágyakozásokból a technikai megvalósításnak még nem sikerült csillapítania, mert az emberi autonómián belül nem látszik megvalósíthatónak. Egyrészt a virtuális világok új lehetőségei fölötti csodálkozás, másrészt a már említett mitologizáló tendenciák mellett megállapíthatjuk, hogy az új médiában strukturálisan a jövőorientáció fedezhető fel. Ez a struktúra annak az eredménye, hogy a médium a lehetőség terét nyitja meg, ami lehetővé teszi a virtuális világok technikai úton történő létrehozását. Az efféle terrek alakítása kimeríthetetlen, így állandóan új lehetőségek nyílnak meg. Ez annyit jelent, hogy az ilyen médiumok strukturálisan a jövő felé orientálódnak, ezért számukra az újdonságnak nagy szerepe van.

A média-felhasználók említett reakciói, amelyek a Szent momentumainak felelnek meg, amint azt Rudolf Otto állapította meg, az újdonságot, mint a Szent momentumát, megfontolandóvá teszik. Természetesen az első kérdés az, hogy a technikai újdonság, amely borzongást vált ki, nem relativizálódik-e, ha az eleinte új gépek megszokottá válnak. Ebből az következne, hogy a Szentnek az említett kontextusban való felbukkanása csupán efemer jelenség lenne. Amint Heinrich Heine vasútról szóló írását mai szemmel nézzük, világos, hogy az rémisztő, egyben csábító voltát már régen elvesztette. Az a kérdés, hogy a megszőkás eme effektusai nem lépnek-e fel valamikor a számítógépekkel kapcsolatban is. Én az új médiumokban az újdonságot úgy látom, hogy az strukturálisan e médium része. Ugyan megváltástani és eszkatologikus óhajok a jelenben virtuálisan megvalósulnak, de a lehetőség jövőorientált terét, amely a médium sajátja, éppen ez nem pótolja. Ez azt jelenti, hogy e jövő maga nem állhat teljes mértékben a cybernauta rendelkezésére. S éppen ez a tény kelt borzongást. Ezért tartom megfontolandónak, hogy a hely, ahonnan a Szent a média kontextusában feltűnik, elsősorban nem a tartalmi, hanem a strukturális szint. Úgy vélem, hogy a mindeddig ismeretlen médium bevezetésének újdonságán és az ezzel együtt járó borzongáson túl az új média struktúrája félelmet és vonzalmat egyaránt kelthet.

Védekezni kellene azonban a Szent létrehozhatóságának, csinálhatóságának utópiájával szemben, amint az az új média fejlődése folyamán megjelenik. A vallásos komponens ugyan nem lehet nem észrevenni a virtuális terek kapcsán, mert az valósággal ösztökélőnek tűnik az olyan próbálkozások számára, amelyek régi, főként vallásosan artikulált óhajokat igyekeznek legalább virtuálisan megvalósítani. Ám számomra az tűnik döntőnek, hogy a csinálhatóság eufóriája ellenére az új médiumok struktúrájában a nem diszponálhatóság olyan mozzanatai is előtérbe kerülnek, amelyek vallásosan konnotálhatók.

Nemcsak a vallásilag meghatározott cybertér tartalmi, hanem magának az új média formájának technikája is bír olyan vonásokkal, amelyek a Szentre utalnak. Az új médiumok nem csupán ábrázolják a Szentet, hanem mint médiumok, az általuk megnyitott új lehetőségek által, maguk is létrehoznak Szentről alkotott képzeteket. Legalábbis alkalmazásuk során úgy tűnik, evokálják az efféle tapasztalatokat, amint azt az erre vonatkozó, átfogó irodalom mutatja. Ez azt jelenti, hogy a Szent megtapasztalása, annak csinálhatóságán túlmenően, a technikai civilizációban semmiképpen sem elavult. Természetesen rá kell kérdezni arra, hogy a vallásos tapasztalat ebben az összefüggésben mit is jelenthet, különösen azt a problémás emberképet figyelembe véve, amely az ilyesfajta quasi-vallásos gyakorlattal jár együtt.

Mesés Péter fordítása

Az új média retorikája

1959-ben született Budapesten. Nyelvész, folklorista, az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék tanára, a Berzsényi Dániel Főiskola Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének vezetője. Monográfiái: *Kapcsolatra utaló (fatikus) nyelvi elemek* (1993), *A magyar pálinka* (1998), *Magyar nyelvstratégia* (2001). Ismeretterjesztő írásainak gyűjteménye: *Nyelvünkben a világ* (2002).

Bár mindennapi táplálékká, információforrássá, nevelési eszközzé, (nyelvi) mintává, berendezési tárggyá, sőt családtaggá vált — az eszközt sem sikerült jól magyarul elnevezni. Összefoglalóan tömegkommunikációs vagy magyarul inkább tömegközlési eszköznek nevezzük a hagyományos és az elektronikus sajtót, ez utóbbira használjuk szűkebb értelemben a médiát, tágabb értelemben azonban minden tömegközlési eszköz médium, ezek többes száma a média vagy médiumok (s túlzott továbbképzésnek tartjuk a médiák formát; bár kérdéses, hogy egy másik nyelv nyelvtanát, jelen esetben többes számát a magyar nyelvben számon kérni lehetséges-e). Egyik nyelvészünk ajánlotta a tömegkommunikáció szó helyett a tömegtájékoztatás terjesztését, be kell vallani, hogy bár az utóbbi magyar, mégsem tűnik egyszerűbbnek, ráadásul a kommunikáció, amely (oda-vissza) érintkezést, sőt kapcsolatot is jelent (egyik igen szerencsés magyarítási javaslat rá: közösítés), szóval a kommunikáció több, mint tájékoztatás. Talán ezért nem terjedt el a tömegkommunikációs eszközökre a hírközeg elnevezés sem — a kommunikáció több mint híradás, hírközvetítés.

Behálózák életünket a médiumok (vagy médiák, sőt médiákok), a sajtó, a rádió és a televízió, s már kopogtat egy új minőség, a mindezt egybeolvasztó, ráadásul más információs és közlési rendszerek felé is kaput nyitó új média (ennek sincs megállapodott neve, mondják polimédiának, internetmédiának is).

Megnevezni is nehéz

Föltehetőleg már késő, hogy a nemzetközi rádió szót hangsgárzó adónak, távhangadónak vagy körhangnak, a televíziót távkepadónak, képsugárzó adónak vagy távolbalátónak nevezzük (Temesi Ferenc egyik regényében azért használja rá írói leleményként a bambásító láda kifejezést), az új médiát talán még elnevezhetnénk.

A hagyományos sajtó nem váltott ki akkora társadalmi és tudományos érdeklődést, mint a 20. századi hangos, majd hangos-képes média. Ennek oka az eszközök kommunikációs, sőt a retorikai lehetőségeket megnövelő sajátosságában rejlik. Az újságban lehet csak a képeket nézegetni és lehet olvasni, mindkettő csak korlátozott vizuális élmény, az olvasás ráadásul korlátozott verbális (nyelvi) lehetőség. Kommunikációs erőfeszítés, lelki, fantáziabeli működés kell a megértéshez. A hang az más! A hang már csaknem teljes kommunikációs élmény, s bár még mindig van szerepe a fantáziának (például el kell képzelünk, hogy ki, hol stb. beszél), a hang könnyebben meg tudja ragadni az ember figyelmét. A hangos-képes tömegkommunikáció, például a televízió pedig a két legfontosabb, legjobban társadalmia-

Természetes médiafejlődés

sult érzékszervre, a látásra és a hallásra egyaránt hat, szinte rabul ejti befogadóját. Ha hihetünk a jóslatoknak, akkor az új média még újabb érzékterületeket von majd be a közlési folyamatba: a tapintást, a szaglást és az ízelelést. Számítógépes macskatar-tás már létezik, ki tudja, mi fogja ezt még követni.

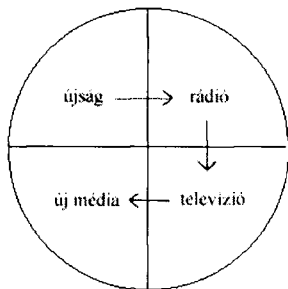
A „természetes médiafejlődés” számomra azt jelenti, hogy a tömegkommunikációs eszközök a történelem során folyamatosan, egymás után jelentek meg. A tömegkommunikáció kezde-ményei és kezdetleges fokozatait követte az első nagy ugrás, a nyomtatás feltalálásával a sajtó megjelenése. Majd a 20. század elején a rádió, a 20. század második felében a televízió megjele-nése és eluralkodása következett. Az informatikai forradalommal együtt kibontakozott az új média lehetősége. Ma még nem tud-juk, hogy milyen eszköz lesz ez; föltehetőleg a televíziókészülék-hez és a számítógéphez hasonlatos képernyős készség, amelyet a tele- és a tömegkommunikáció egyesülése, és az óriási méretű számítógépes adatbázisok lehetősége teremt meg. Szecső Tamás idézte egyik utolsó előadásán, hogy „a digitalizáció olyan, mint egy földrengés: lökéshullámaint szakmánk valamennyi területén érezni”, mindaz, amit a tömegkommunikációs elméletek el-mondtak a médiáról, alighanem érvénytelenné válik, új magya-rázó elveket kell keresni.

Annyival vagyunk jobb helyzetben, hogy mégis vannak ana-lógiáink, s a társadalomtudományok egyike-másika foglalkozik jelen- és jövőkutatással, változásvizsgálattal.

Egy nagy különbség azonban máris megfogalmazható. A 20. század végéig a különböző generációk szervesen nőttek bele (szocializálódtak) a „természetes médiafejlődésbe”. A nagyapa újságot járatott és olvasott, a szülők az újság mellett már a rádió-óra is figyelhettek, felnőttkorukban pedig megjelent a televízió,

most pedig „vén fejfel” odaülnek a számítógép elé. A mai gyerekek már szinte csak televízión nőnek föl, és kisgyermekkorukban kap-csolatba lépnek a számítógéppel. Ez a számítógép, az internet per-sze még nem az új média... An-nak csak előjeleit látjuk az internetes rádiózásban és televízi-ózásban, a földrajzi és időkény-szer feloldódásában, az adattár-akban való keresgélésben, a saját honlapgyártásban.

A médiáról szóló közbeszéd (tudományosan: diszkurzus) rendszerint két szélső vélekedés között mozog: „A média mint isteni ajándék, illetve a média az ördög működésének az eszkö-ze”. Nyilvánvalóan mindkettőre tudunk példákat sorolni. Tény,

1. ábra:
A „természetes
médiafejlődés” és
„mediakövetés”

hogy a tömegkommunikáció iránti igényt az ember társas működése ösztökélte, magát a fejlett tömegkommunikációt a nyomtatás lehetősége és a polgári társadalom igénye hívta létre. A tömegkommunikáció demokráciához segít: ismerni kell bizonyos információkat, s a nyilvánossággal lehetséges korlátozni a visszaéléseket. De az információszórással vissza is lehet élni, s ezzel már itt vagyunk a retorikánál. Egy híres mondás szerint: „Mussolini nem tudta volna úgy torokon ragadni az olasz népet, ha nem lett volna kezében a rádió”. Az első totális diktatúrák kommunikációja valóban összekapcsolódott a rádió megszületésével. Ahogy Kálnoky László írja a *De profundis* című versében:

Már egyre tűrhetetlenebbek
a klozettkefe-bajuszok
a répubunkó orr tövében,
a képernyőn úszó lepényhal-arcok
és elvitorlázó fülek.

„Globális falu”

A 20. századi részben politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális globalizmus eszköze a televízió, McLuhan, nem véletlenül nevezi „global Village”-nek, azaz „globális falunak”, „világ-falunak” a tömegmédia által átformált Földet.

Milyen ez a mediatizált világ? Van jó oldala, mert a napi gondok, gyötrelmek elől egy másik világba viszi befogadóját. Úgy, hogy nem létező hősöket, helyzeteket teremt, ezzel kiragad bennünket a hétköznapijainkból. Ameddig ezt a kikapcsoló, szórakoztató funkciót látja el, nem rejlik benne veszély. Csakhogy a média kibogozhatatlanul összekapcsolódott a politikával és az üzlettel. Ez pedig oda vezet, hogy a legkifinomultabb retorikai módszerekkel összemosódik valóság és álomvilág, lényeges és lényegtelen, tény és vélemény, valódi információ és szórakoztatás. Jellemző példája ennek a szomszédban dúló tragikus háborúra való utalás. Például diszkózene alatt tréfálkozva, nevetgélve mondott hír egy kereskedelmi rádióban: „Koszovóban ma hét férfi és öt nő halt meg, azaz összesen tizenkettő vagy tizenhárom, nem is tudom.” Vagy: „Ameddig a NATO-bombák hullanak Jugoszláviára, addig én sporthírekkel bombázom önöket.” Mindkét rádiós médiaszemélyiség máig elfogadott tagja az újságíró társadalomnak.

A következő vicc is erre a jelenségre utal:

Édesanya a fiával kézen fogva megy az utcán. Egy kocsmá mellett haladnak el. A kocsmából egy véres, teliszurkált ember zuhan ki az utcára. A gyermek megszólal:

— Nézd anyu, videó!

A médiakutatók már régen kimondták a kereskedelmi médiára vonatkozó alaptörvényszerűséget: „A médiában a rossz kiszo-

rítja a jót, az értéktelen az értékest”. Ez az úgynevezett fordított Gresham-törvény.

Kereskedelmi média

A média mérnöki-retorikai pontossággal és kiszámítottsággal dolgozik. Gyakorlatilag egyetlen mértékegységgé vált a hatás, a hatás pedig a percekre lebontott hallgatottsággal, nézettséggel mérhető. Ha abszolút értéknek tekintjük a tömeghatást, akkor a médiában csak bizonyos témák, műfajok maradhatnak fenn. Ilyenek a szórakoztató és kuriózumokat bemutató hírek, tudósítások, riportok, általában a show-műsorok, vetélkedők, a tömegfilmek, a legnagyobb tömeget érdeklő sportközvetítések, könnyűzenei műfajok. Bevált módszer, hogy a mai kereskedelmi médiában minden csak szórakoztatásként adható elő. Ezért kötelezően nevetgélnek a műsorvezetők sokszor még tragikus, és együttérzést, szánalmat keltő események kapcsán is. A tökéletes médiaszárokká fölépített szereplők mellett a technikai hatásokra is figyelni kell. A modern média folyamatos figyelemfenntartással, lüktetéssel dolgozik. Egyetlen kihasználatlan, tehát az esetleges elmélyülésre, gondolkodásra időt adó retorikai szünetet sem épít be, hanem folyamatosan bombáz. Egyik filozófusunk „másodpercnyi totalitásnak” nevezte el a hang- és képmontázásokat, általában a spotkultúrát, amely felvillant valami izgalmasat, vonzót, de a felkeltett kíváncsiságunkat nem elégíti ki, hanem rögtön újabb érdeklődést kelt — anélkül, hogy bármit alaposan, átláthatóan bemutatna. Ezzel a kifinomult retorikai fogással nagy hallgatottságot, nézettséget, sőt tetszést (!) lehet elérni, ám egyszerűen egy habkönnyű, felszínes, leegyszerűsített világképet sugallnak. Az ezt befogadó ember azután könnyűszerrel válik politikai vagy gazdasági alattvalóvá.

„Védett műfajok”

Közben a médiából kiszorulnak fontos témák, műfajok, az igényes művészet megértésére szolgáló retorikai eszközök. Természetesen az szorul ki, ami piaci szempontból nem eladható. Pedig a nem piaci viszonyoknak alávetett fontos kulturális értékek a közösségek, az emberiség javát szolgálják, ezek fenntartása emberi érdek. Ezért javasoltam egy helyen a „védett műfajok” fogalmának bevezetését. Védeni kell a korrekt hírszolgáltatást, a valóságfeltáró riportot, a szociográfiát, a hangjátékot, a bábjátékot, a gyermek-, a tudományos ismeretterjesztő és a sportműsorokat, általában a helyi, nemzeti kultúrák (nyelvek) megjelenítését szolgáló műsorszámokat (dokumentumokat), a változatos zenei műfajokat a népzeneitől a komolyzenén át a mai világzenének nevezett műfajokig.

Anélkül, hogy a technikai determináció mindenhatóságában hinnénk, látni kell, hogy a média a legnagyobb nyelvbefolyásoló, de ezt kiegészíthetjük: kommunikációs magatartást befolyásoló tényezővé is vált. Ez utóbbit könnyebben elhisszük, hisz a televízió nagyon sok helyen „gyermeknevelő”: addig is nyugton van a gyerek, ameddig nézi. Nem csoda, ha ma már azt mond-

juk, egy generáció nőtt föl a televízión, s ennek a generációnak, az ún. képernyő nemzedéknek az élményanyagát és szocializációját nagy mértékben befolyásolta a televízió.

Nem hangsúlyoztuk eléggé, hogy a média, de különösen a most szerveződő új média általában a kommunikációs kultúrára, de a nyelvre is nagy hatással van. A tömegszórakoztató műfajokban megjelenő beszédmód, kérdés-feleletek, lecsupaszított közlések, neologizmusok, magyartalan fordítások, stílustalanságok, általában a mindennel kapcsolatban kötelezően humorizáló társalgás mintaként hat a nyelvhasználatra, a kommunikációs kultúrára. Egy generáció nemcsak az információit, hanem nyelvi magatartásmintáit a médiából szerzi.

Ezekre a jelenségekre (nevezhetjük veszélynek is) a társadalomkutatók már régen figyelmeztetnek, és különböző válaszokat keresnek. Már McLuhan is fölvetette: „Nem a nevelés lényege-e a média szemetével szembeni polgári önvédelem?” De a válaszban maga sem biztos. Mindenesetre ehhez a szolid nevelési-ismeretterjesztési-tudatosítási folyamathoz kapcsolódott sokféle értelmiségi mozgalom: a Kulturális Környezet Védelméért, az erőszakmentes képernyőért stb. szerveződések. Az 1990-es években médiapedagógia elnevezéssel összekapcsolódni látszanak a különféle értelmiségi elképzelések.

Az első és a legfontosabb válasz az: nem szabad félnünk a technikától, így a médiától sem. Nem a televízió mint technikai eszköz a hibás. Nem lehetünk romantikus antikapitalisták, ludíták, akik az ösztönös géprombolásban látták munkájuk megtartásának lehetőségét.

A második válasz is fontos: senkiben sem szabad gátlásokat ébreszteni. Tehát nem szabad senkinek tiltani a televíziózást. Sőt, azt kell mondani, hogy élni kell a technika adta lehetőségekkel, nem tilos szeretni Lagzi Lajcsit, a karatefilmeket, sőt egyáltalán nem baj, ha valaki minden este megnézi a Barátok közt sorozatot, vagy az olykor vaskosabb kiszólásoktól sem mentes Heti hetest vagy az Esti Showdert Fábry Sándorral. Az embernek szüksége van szórakozásra, ráadásul nyelvileg is sokféle világ tárulhat elénk ezekben a műsorokban. Persze az lenne az ideális, ha választékos médiafogyasztásra törekednénk, ha kialakulna a kritikai médiafogyasztás.

Ezután azonban a médiapedagógiának tanácsokat kell megfogalmaznia.

Az első tanács: tudd, hogy nem tudsz mindent, ha a médiára hagyatkozol. A tapasztalati világból csak kisebb szeletet ismersz meg, s talán pont a számodra itt és most, a lakóhelyeden, a szülőhelyeden, emberi kapcsolataidban fontosabb dolgokról maradsz le. Hogy ezt belássuk, egy kicsit jobban meg kell érteni a média működését, ha úgy tetszik, retorikáját. Készíts te is újságot, rádiós és tévéműsort, nem föltétlenül azért, hogy újságíró légy, hanem

azért, hogy egy kicsit beleláss ebbe a folyamatba. Gondold végig, beszélj meg másokkal, hogy mit is láttál a televízióban. Tudományosan ezt a feladatot médiarelativizálásnak nevezzük.

A második tanács: ha az első tanácsot elfogadod, akkor próbálj meg bizonyos időszakokat „médiátlanítani”. Kérdezd meg szüleidet, nagyszüleidet, hogy mit csináltak régen a hétfői televíziós adásszüneti napon. Eleveníts föl kevésbé gyakorolt kommunikációs szokásokat: különféle társasjátékokat (például nyelvi játékokat), kézügyességet igénylő hobbikat, olvass mindennap (tanulj meg rád is jellemző verssorokat), meséltes magadnak, és mesélj te is másoknak.

Ebben feladatot kap általában a pedagógia és a magyartanár is. Nem véletlen, hogy a médiaismeretek oktatása bevonult az iskolába önálló tantárgyként, de a magyar nyelv részeként is.

Végül pedig megoldandó feladat a média szabályozása és önszabályozása. Értelmiségiként én főként az önszabályozásban hiszek, vagyis abban, hogy a médiát befolyásoló szereplők eljutnak addig a gondolatig: „Én jogszerűen ugyan megtehetek valamit, de etikailag mégsem teszem meg”. Ma ettől távol vagyunk. A mai magyar médiahelyzet felemás, médiaháborútól, politikai és gazdasági harcoktól, médiasérültektől terhelt. A közszolgálatosság valódi értékteremtő, értékóvó és értékközvetítő tevékenységét még az értelmiség sem méltatja, nem teremtünk kellő kultúrát a politikamentes kultúráközvetítésnek sem. Sok példát hozhatok rá, de hadd mondjak csak kettőt: miért nincs értelmiségi kultusza a Bartók rádióknak vagy a Duna Televíziónak. E két szegény, gazdaságilag és politikailag érdektelen intézmény értelmiségi támogatására bizony összefoghatnánk.

Korunk médiafolyamatainak értése, a médiapedagógia szükségessége, a médiarelativizálás már most is fontos. Persze jó lenne egy kicsit előre látni, a hagyományos médiát követő időszakra.

Új média

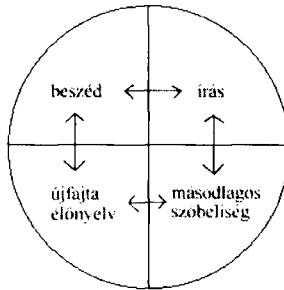
Az új média az elképzelések szerint nagyon demokratikus, választásra, változatosságra lehetőséget adó, személyre, közösségre szabott, az alkotókészséget, a szabadságot növelő eszköz lesz. Ebben aligha kételkedhetünk, mert előképei, az internetes közösség- és tudásszervezés már ma is nagyon sok hasonló jellemvonást mutat.

Mindemellett azt is mondják, hogy az internet főútvonalai ma még jórészt egyirányúak: egy központból, sokszor egy nyelven, egyféle információs-kulturális szükségletkielégítés folyik; bár vannak biztató ellentétes irányzatok is. Gondolhatjuk ezt a hagyományos média szocializációjából fakadó gyermekbetegségnek, és bízunk kell abban, hogy a digitális világ, s benne az új média valóban visszahoz valamit az emberiség antropológiai tulajdonságaiból, amelyet a kisközösségek szervezése és az abban való lét, a jelenlét-élmény, az egyoldalú verbaliz-

musból a vizuális, sőt más érzékszerveket is érintő kiteljesedés jellemez.

Nem tudjuk hogyan és miként, de ez a folyamat át fogja formálni a kommunikációt, és — azt hiszem — a nyelveket is. Már most is beszélünk egy újfajta nyelvi minőségről. A beszédet követte ugyebár az írás, majd pedig annak meghangosítása a másodlagos szóbeliség, s most mintha az élőbeszédhez visszatérő — egyelőre még sokféle, önmagát és útját kereső — kommunikációs formával találkoznanánk. Ma még írunk, de az új eszközökön sokszor úgy írunk, mintha beszelnénk (levélbeszéd, internetes csevegés), a távirati tömörségű SMS pedig sok élőszóbeli megnyilvánulást is jellemez. Új nyelvi hatások, változások indultak el, amelyek új nyelvi, gondolkodási minőséget hoznak létre. Ma még csak azt látjuk, hogy az írásbeliségben megjelenik az élőbeszédre jellemző lazaság, szlenges írásmód jön létre, de holnap talán már a tovább okosított programok fogják leírni szövegeinket, és a mások szövegét eredeti hangon fogják előadni...

2. ábra:
Nyelvi „létmódok”

A nyelvi minőségek

Ha azt gondoljuk, hogy mindez a távoli jövő zenéje, akkor hallgassuk meg a már magyarul is tudó beszélő számítógépet... Most még csak aranyos játékszernek tűnik, ahogy válaszolgat, de ne feledjük, alig negyven éve, hogy televíziót, alig tíz éve, hogy mobiltelefont láttunk.

Az emberiség globális problémái között, a vészesen és végletesen kettészakadt világ, a környezetszennyezés, a diszkrimináció mellett a média, az alakulóban lévő új média szerepe, feladata, azon belül retorikája kiemelkedően fontos kérdés. A média hatással lehet az összes többi globális problémára (illetve az ahhoz kapcsolódó viszonyunkra), az embertársainkhoz fűződő viszonyunkra, kommunikációnkra. A „Gutenberg-galaxis”, az írás-nyomtatás-olvasás kultúrája foszladozóban van, de mindenképpen átalakulóban, az új információtechnológiai korszakra, az Internet-galaxisra (Digitália, Cyberia) fel kell készülnünk és óvni, őrizni kell a kipróbált, hasznos kulturális formákat.

Irodalom:

Balázs Géza: *Magyar nyelvstratégia*. MTA, Budapest, 2001.; Marshall McLuhan: *A Gutenberg-galaxis*. Trezor, Budapest, 2001.; Terestyéni Tamás (Szerk.): *Médiakritika*. Osiris Kiadó — MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport, Budapest, 1997.

Biblia, trükkregény, hiperszöveg

MILOSEVITS PÉTER

1952-ben született Buda-
kalászon. Irodalomtörté-
nész, író. Az ELTE Szláv
Filológiai Tanszékének do-
cense.

A bibliai szövegek fejezet- és versbeosztása lehetővé tette a belső hivatkozások lábjegyzetszerű jelölését. A célhely kikeresését segítik a fejlécben (az oldalak tetején) megjelenített könyvcímek és fejezetszámok, az Ó- és Újszövetség egy kötetben történő nyomtatásának elterjedt gyakorlata pedig a hivatkozások teljes hálózatának elérhetőségét biztosítja.

Hiperszöveg esetén elég lenne ceruza- vagy ujjheggyel hozzáérni a hivatkozáshoz, és máris... megrázná az áram. (Mert hypertext csak elektronikus formában létezik.) Ám rázkódás közben álmélkodva néznénk a szemünk előtt lejátszódó áttűnést: az olvasott szövegre ráúszna a keresett könyv megfelelő oldala.

A hiperszövegnek tehát a bibliai hivatkozáshálózat az egyik őse. A technikai szerepű segédelemek a szövegek közti kohézió erővonalait jelenítik meg. A heterogén tartalmú és stílusú írások közötti mélyebb összefüggésrendszer ugyanis a Biblia lényegéhez tartozik: a szövetség, a törvény és a parancsolatok többszöri megismétlése, a hagyományra való folytonos hivatkozás és a próféciák beigazolódására történő utalások az idézetek és hivatkozások egész hálózatát teremtették meg, amely átszövi a szöveget, textúrát teremt belőle, melynek struktúráját az apró betűvel szedett hivatkozások is tükrözik.

* * *

Az enciklopédia olyan idők szüleménye, amikor az ember a teljes tudást rendszernek képzelte el; úgy vélte, hogy a tudás összessége valamilyen végső értelemmel bír, s ezért értelmes rendbe lehet sorakoztatni: áttekinthető, tematikus vagy ábécérendes gyűjteményekben, lexikonokban és enciklopédiákban foglalható egybe.

Az internet olyan korban született (bizonyára nem véletlenül), amikor a tudás mennyisége és minősége túlnőtt az enciklopédián: nemcsak a mennyiség, hanem az összefüggések minősége lett „sok” és másmilyen: a lineáris és kétdimenziós kauzalitás helyett többdimenziós hálózat alakult ki. (A Műszaki Egyetemen műszaki hiba következtében megsemmisült egy előadássorozat számítógépes anyaga, s ezzel veszélybe került a tantárgy oktathatósága. „Miért, azelőtt hogyan oktattátok?” „Azelőtt nem volt ilyen tantárgy.”)

Marginalizálódott a tudás végső értelmének kérdése is; a tudósok nem hiszik, hogy eljön majd a pillanat, amikor felismerik, hogy „áhá, tehát ezért volt ez az egész”. A dolgok a végtelen összefüggés-hálózaton való jelenlétükkel és mozgásukkal nyernek értelmet. A hiperszöveg és az internet olyan kor szüleménye, amelyben minden Egész eltörött, de valamennyi darab elérhető egy gombnyomás segítségével.

* * *

Ha már lett volna hypertext, a bibliai vízözön írója bizonyára készített egy linket (elektronikus szövegkapcsolatot) a *Gilgames-eposz* vízözöntörténetével, s a *József és testvéreit* író Thomas Mann is élt volna e technikával. (Mélységes mély a linkek kútja.)

* * *

Az ókorban irdatlan mennyiségű szöveg keringett a világban szóbeli és írásos formában. Tematikus vonzáspontok körüli rajzások egyesülésekhez vezetett: így születtek meg a görög formák, illetve a bibliai kánonok; a forma mint kompozíció, a kánon mint gyűjtemény.

Az európai irodalmi gyakorlatban és elméletben a forma eszménye került fölénybe, de formálissá üresedő sablonjait mindig leváltják vagy feldőlják, átalakítják vagy újakra cserélik.

A többé-kevésbé lineáris történet elbeszélő regény a műfaj története során többször is alkalmatlannak érződött bizonyos (valószínűleg nem lineáris) lélek- és tudattartalmak kifejezésére, s ilyenkor megjelent mellette a lineáris történet elbeszéléséről lemondó regény. (Ennek ars poeticája és prototípusa Sterne *Tristram Shandy* című regénye, amely a főhős életének elbeszélhetetlenségéről szól.)

¹Részletesebben:
Milosevits Péter:
*A szerb irodalom
története*. Budapest,
1998, 495–521.

Mivel a lineáris elbeszélés szerkezetének összekuszálását a szöveg megbontásának különféle trükkjeivel szokták megvalósítani (Sterne például a fejezetenként újrakezdett s újra elkalandozásba fullasztott elbeszélés trükkjét használja), ezt a regényváltozatot *trükkregénynek* nevezem.¹

Legelterjedtebb változata az áldokumentum-regény, a talált kézirat trükkje, amely a szerző személyének (fiktív) megbontása révén bontja meg a szöveget; ennek „enyhébb” változata az, amikor a kéziratot „közreadó” szerző szövege rövid bevezetőre szorítkozik (Déry: *G. A. úr X-ben*, Eco: *A rózsza neve*), a fejlettebb változatban viszont a „közreadó” szerző is főszöveget ír, amely bonyolult viszonyban áll a talált kézirattal (Hesse: *A pusztai farkas*, Ottlik: *Iskola a határon*). A harmadik változatban nem talált, hanem íródo kézirat körül forognak a dolgok; a regény az egyik szereplő által írt regény írásáról (is) szól (Bulgakov: *A Mester és Margarita*), sőt ezen keresztül önmagáról, a regény írá-

sáról (is) szóló regény írásáról is tud beszélni (Esterházy: *Termelési-regény*).

* * *

Már az áldokumentum-regény is a hiperszöveg elődje, mivel a tált kézirat közreadójának kísérőszövegét link kapcsolja össze a főszöveggel; ez azonban egyszerű és egyszeri link, amelyről később meg is lehet feledkezni: valószínűleg kevesen emlékeznek rá, hogy a G. A. úr X-ben szerzője „nem Déry Tibor”, vagy hogy a *Don Quijote* „eredeti arab kéziratát” Cervantes „a piacon vette”. Ellenben aligha képzelhető el olyan olvasó, aki nem emlékszik rá, hogy A Mester és Margaritában szó esik egy Jézus-regényről, vagy hogy a *Termelési-regény* második része az első részhez fűzött jegyzeteket tartalmazza. S Esterházy könyve már technikailag is közel áll a hiperszöveghez: 68 belső hivatkozás van benne. (Igaz, kattintás helyett lapozni kell, de az eligazodást és visszatalálást megkönnyítik a margón elhelyezett fekete nyilak, valamint a két [!] könyvjelző.)

* * *

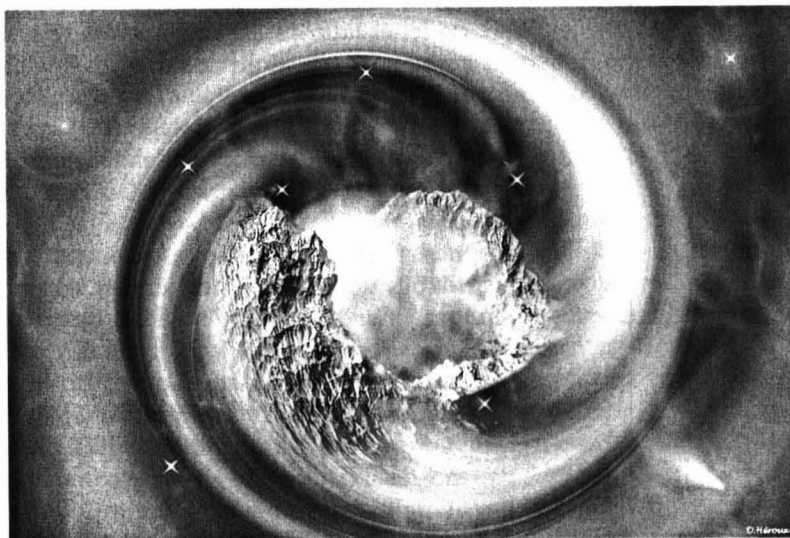
Milorad Pavić *Kazár szótár* című „lexikon”-regénye papírra íródott és nyomtatott formában jelent meg (1984), de ma már azt a benyomást kelti, mintha eredetileg számítógépen írt hiperszöveg ügyes papírváltozata lenne. A könyv témája a kazár hitvita, melyet a keresztény, az iszlám és a héber forrásokból összeállított három szótár címszavai összegeznek („Vörös könyv”, „Zöld könyv”, „Sárga könyv”). A címszavak zöme háromszor fordul elő más-más szöveggel, a könyv tehát többféleképpen olvasható: vagy folyamatosan, vagy az azonos címszavakon való hármasugrásokkal; ám ezen belül — s itt szaporodnak el még jobban a lehetőségek — a címszavak közötti választás is tetszőleges: olvashatóak ábécérendben, de lehet tallózni tartalmi vagy kíváncsisági szempontok szerint is: logikusnak tűnhet például, ha valaki a „kazár” szócikket nézi meg először, másvalaki viszont a „hitvita” szónál kezdi stb. Aztán előfordulhat, hogy valaki elhatározza, hogy ábécé szerint megy, de valamely ponton egy utalás eltéríti. (A szócikkeken belül apró szimbólumok jelzik, ha valaminek „linkje” van egy másik hellyel.)

Mindezt mégis korlátok közé szorítja a könyvforma. Az összefűzött oldalak mindenképpen egymás után következnek, még hozzá megszámozva. Sikerült ugyan kiiktatni a forma és a kompozíció poétikai struktúráit, de egy olyan egyszerű rendszer, mint a számsor, leküzdhetetlennek bizonyult. Igaz, hogy a szövegnek nincs eleje és vége, mert az olvasást bárhol lehet kezdeni, de a könyvnek van címlapja, első és utolsó oldala és két borítója, melyek közül az egyik az első, a másik a hátsó. A „Vörös könyv” fizikailag mindenképpen a „Zöld könyv” előtt helyezkedik el. (Pavić később írt is egy olyan regényt, amely két részből

áll, s azok kétfelől kezdődnek, vagyis a könyvnek két egyenrangú címlapja van.) Az olvasó választási szabadsága és magáragyottsága még nem teljes; feltételezhető, hogy rutinból legyint egyet, és azt mondja, ha regény, akkor ne szórakozzunk (!), hanem olvassuk szépen sorban az első oldaltól haladva előre. Persze ez is választás, de befolyásolt választás. (A kampánycsendet a megszokás hangja törte meg.) Elektronikus formában viszont a *Kazár szótár*nak lehet olyan nyitólapja, amely nem befolyásolja az olvasót a döntésben, hogy hová kattintson először az egérrel.

* * *

Ha a *Háború és békét* beviszik a számítógépbe és felteszik az internetre, nem történt semmi különös azon kívül, hogy Tolsztoj regénye hozzáférhetővé vált ilyen módon is; a papírkötés és bőrkötés után most megjelent digitális „kötésben” is. De a szöveg ugyanaz marad, ami volt. Ellenben a digitalizált *Háború és békét* már el lehet látni hiperhivatkozásokkal, a fejezeteket össze lehet kapcsolni sorrendben és tematikus sorozatok szerint is (például Natasa-linkek, Bezuhov-linkek). Ez esetben a fejezetek végén (mondjuk) nem lehetne lapozni, csak ugrani, de több helyre, választhatóan: vagy „tovább” a tolsztoji sorrendben, vagy a Natasa- és a Bezuhov-linkekre, amelyek máshová vinnének, mint a „tovább”. Aztán a Natasa-link szövegéből, valahol, egy Bolkonszkij-link csábítana másfelé. Mi lenne ekkor? Tolsztoj forogna a sírjában. De esetleg örömben! Végre sikerült megvalósítani azt, amivel hiába gyötörődött bezárva a papír két dimenziójába, ahol kínjában kénytelen volt kitalálni a cselekményszálakat és a kompozíciót. Most viszont elég bedugni a mondat végét a konnektorba, és máris ízé. Ezért jó, hogy Jaszna Poljanában is bevezették a villanyt.

Didier Hérroux:
Genèse de la Terre
(A Föld genezise);
számítógépes
grafika, 2002

Túl a szövegen?

1960-ban született Budapesten. Az ELTE Régi Magyar Irodalmi Tanszékének docense, a kora újkori magyar irodalomtörténet kutatója. Foglalkozik továbbá a digitális szövegrögzítési technikák tudományos alkalmazhatóságának kérdéseivel is.

00. Ezt a kis írást — mintegy szemléltetve azt, amiről szól — afféle kezdetleges hiperszöveg formájában írtam meg. Vagyis az egyes számmal jelölt részeket tetszőleges sorrendben lehet olvasni. A csúcsos zárójel <„kacsaláb”> közé tett számok a lehetséges ugrási pontokat jelölik. <22>

01. A hiperszöveg (hypertext) kifejezést — a téma mindentudó biográfusai szerint — 1965-ben alkotta meg Theodor Holm Nelson amerikai filozófus, informatikai szakértő. A szó meglehetősen szerencsétlen találmány, hiszen a görög hiper- előtag rendszert az utána következő dolog valamin túliságát, eltúlzottságát jelöli („túlszöveg”?). A hyper-/hiper- mint túlzófok akkoriban, a hatvanas évek elején, divatos neologizmusként terjedt az amerikai angolban — hypermarket, hypermodern, hypersonic —, sőt a köznyelvben használatos volt önállóan is kb. „csúcsszuper” jelentésben. <06>

02. Az új kifejezés kiötlőjének definíciója szerint a hypertext „kapcsolódási pontokkal összekötött nem szekvencionális szövegdarabokból” álló írás, ahol az olvasó szabad választása szerint tetszőleges sorrendben („útvonalakon”) haladhat végig a szövegegységeken. Nelsont természetesen az akkoriban létező gépi utasítású nyelvek logikája befolyásolta e szövegmodell megálmodásában. A számítógépes program, akár a hypertext, modulokból, műveleti egységekből épül fel, melyeket a gép bizonyos változók értékeinek megfelelő sorrendben olvas be és hajt végre. A kapcsolódási pontok, „linkek” hasonlóak a programnyelv IF ... GO TO utasítástípusának, ahol egy változó értékétől függően több irányba haladhat, vagyis más-más utasításblokkhoz ugorhat a gép.

03. Nelson állítólag már 1960 óta dolgozik munkatársaival egy hihetetlenül bonyolult projekten, a *Xanadun*. A *Xanadu* — amennyire a nyilvánosságra hozott leírásokból ez megállapítható — hivatkozási pontokkal összekötött digitalizált hiperszövegek, kép- és hangfájlok gigantikus hálózata, egy sosem látott méretű információ-előállító digitális gépezet. Időközben azonban, a kilencvenes évek elejétől — részben Nelson eredményeit felhasználva — megvalósult egy nagyon hasonló, de sokkal demokratikusabb és sokkal kevésbé vizionárius célokat kitűző vállalkozás: a World Wide Web. <20>

04. A világháló, vagyis az internet alapvetően hypertext logikájú. Kezdetben elsősorban szövegek alkották. Az első böngészők (mint például a Lynx) DOS-szabású, fekete képernyőn fehér ASCII-betűs felhasználói felületet nyújtottak. Rövid, alig tíz-

esztendő történelme során a web azonban már nem a könyv, hanem sokkal inkább a képes magazinok, majd a televízió és a videokamera analógiájára fejlődött tovább. A csatolódó vizuális és hangobjektumokkal feldúsított hiperszöveget inkább már hipermédiának szokás nevezni.

05. A hatvanas években nem csak az informatikusok találták ki maguknak a hiperszöveget. Az akkoriban éppen félelmetes iparaggá fejlődő irodalomelméletet is foglalkoztatni kezdte a nem lineáris szövegek problematikája. A *Finnegan's Wake* vagy mondjuk a *Pale Fire* ugyanis nyilvánvalóan merőben új befogadói stratégiák kifejlesztését követelték meg az olvasóktól és az irodalomtörténészekről. A posztstrukturális iskola szinte mindegyike a hypertexthez hasonló képződményekben látta az ideális szöveget, illetve valamiképpen a háló, a hálózat metaforáját kezdték használni az irodalmi szövegek működésének, létmódjának leírásakor. <07>

06. A hiperszöveg logikájú narratívákhoz egy sor ideologikus töltetet hordozó pozitív értékítélet kapcsolódott. A belékkódolt kapcsolódási pontok révén a hypertext polifónikus és „nyitott”, felszabadítja a jelentést, és így a választás és a jelentésteremtés örömét kínálja az olvasónak. Demokratikus, mivel nem hierarchikus: nincs kötött eleje, vége, nincs középpontja, nincs előírt végigjárási útvonala. Demokratikus azért is, mivel lebontja a szerző és a befogadó közötti korlátot, az olvasót bevonja az alkotás folyamatába és teret nyit a valódi, élvezetes interaktivitás számára. <16>

07. Érdemes megjegyeznünk, hogy nem folyamatosan olvasandó művek már jóval a posztmodern irodalmi divatja előtt is keletkeztek. Utalhatnánk a kockadobás véletlene alapján olvasandó ősi divinatorikus szövegekre, a *Tórát* desiffírozó gemmatrikus szövegolvasási hagyományra, a kora újkori kombinatorikus versíró algoritmusokra, a sokszorosan keretes nagy keleti elbeszélés-gyűjteményekre vagy az olyan játékos narrációval dolgozó regényekre, mint például Laurence Sterne *Tristram Shandyje*. <19>

08. Ha visszatérünk a hiperszöveg eredeti, nelsoni meghatározásához, észrevehetjük, hogy a definíciónak megfelelő szövegtípusok már jóval a digitalizálás és a képernyő kora előtt is léteztek. Sőt, ha jól meggondoljuk, alig létezik olyan szövegépítmény, amely merőben szekvencionális lenne és ne tartalmazna semmilyen (jelölt vagy jelöletlen) utalást saját szerkezetének különböző elemeire, szövegrészekre, vagy önmagán kívüli, egyéb szövegekre. Bizonyos, igen tisztességes múltra visszatekintő műfajok lényegüket tekintve más szövegekhez kapcsolódva léteznek. Ilyen például a kommentár, a magyarázat, a kivonat, a recenzió — általában az elemző jellegű írásművek, ilyenek a lexikon és az enciklopédia jellegű kézikönyvek, a florilégiumok, a szöveggyűjtemények stb. <13>

09. A szövegek közötti kapcsolódások, linkek jelzésére már a kézzel írott és a nyomtatott könyv is számos szellemes technikai megoldást kínált. Az írófelületet megosztó, egyetlen pillantással áttekinthető (szinoptikus) megoldások: a macskakörömmel vagy más módon jelölt egyenes idézések, a sorok közé írott glosszák, margójegyzetek, párhuzamos szedés (oszlopokban, karéjosan vagy szembenéző lapokon) és az indexszámokkal kapcsolt láb-jegyzetek. A kifelé, távollevő szövegre mutató linkek elhelyezésére pedig kifinomult egyezményes jeleket, rövidítéseket alkalmazó bibliográfiai hivatkozási apparátus fejlődött ki. <20>

10. A hiperszövegről szóló alapszintű ismertetők általában nem mulasztják el felhívni rá a figyelmet, hogy ideális hypertextnek tekinthetjük a Bibliát. Az Ó- és az Újszövetség különböző időpontokban született, egymással bonyolult vonatkozási pontokkal összefűződő szövegek gyűjteménye — az egyes könyvek, fejezetek szinte az összes lehetséges szövegközi kapcsolódás lehetőségét megvalósítják. A mű több évezredes hagyományozódásának története egyben azt is jól szemlélteti, hogy a szöveg folyamatos gondozása és a közzététel technológiájának szüntelen fejlődése miként erősítette fel és tette egyre láthatóbbá a hypertextes jellegzetességeket. <17>

11. Az antikvitás papirusztekercse a lehető legtávolabb állt a hiperszöveg jellegzetességeitől. A tekercs többnyire egyetlen művet tartalmaz. Folyamatos, tagolás nélküli scripta continuája azt jelzi, hogy az írás önmagában még nem állja meg a helyét. A használó úgy szólaltatja meg, mint énekes a kottát, a hangos felolvasásban nyilvánul meg a szöveg értelme. Az olvasás többnyire ünnepélyes, társas esemény: emberi társaságban történik, nem a szöveg és olvasó közötti meghitt együttlétben. A Biblia kézírata legkorábbi formájában nem egyetlen könyv volt (a cím maga is többes számú), hanem egy nagy halom papirusztekercs. Mint mű nem rendelkezett markáns körvonalakkal, pontos kiterjedését csak külön dokumentumból, kánoni jegyzékekből lehetett megállapítani.

12. Az ókeresztény kor kódexe jelentős változást hozott. A négyszögletes, lehatárolt írófelület a simán gördülő, folyamatos tekercsel szemben szigorú egységekre, szekvenciákba tagolta a szöveget. Befogadóképessége jóval felülmúlta a tekercsét, egy-egy vaskos fóliás képes volt magába fogadni a kánoni könyvek összességét. A korábbinál sokkal szigorúbb szöveggondozást igényelt. Meg kellett állapítani a könyvek pontos sorrendjét, meg kellett szerezni a legpontosabb szöveget, hiszen későbbi cserebe-rére már alig volt lehetőség. A nedves klímán rendkívül romlékony papirusszal ellentétben a pergamenkódex hihetetlenül tartós, időtálló tárgy. Hosszú léte során új és új szövegrétegek rakódtak rá — akár úgy, hogy az érdektelenné vált szöveget lecsiszolták róla, akár úgy, hogy a sorok közé, a lapszélekre, újonnan

hozzákötött levelekre kiegészítéseket, javításokat, magyarázatokat fűztek. <21>

13. A középkor praktikus szemlélete a hozzáférhető írásos hagyományból elsősorban a hasznosítható adatokat, információkat igyekezett megőrizni. A kor írástudó értelmisége kevés érzékenységet mutatott a szerzői autoritás és a szövegek integritásának megőrzése iránt. Kedvelték a kivonatokat, a lexikonszerű összefoglalásokat. Jellegzetes kódex-műfajok a különböző művekből tematikusan összeszedetett, kimazsolázgatott kompilációk, florilégiumok, omniáriumok. Ezek a változatos forráshegyekről összegyűjtögetett szövegdarabkák egy meglepő szemléleti állandóságot mutató hierarchikus szövegépítmény építőköveivé váltak. A középkori textuális univerzum középpontjában természetesen a szentírási szövegek álltak. <09>

14. Gyakorlatias szempontokból a Biblia szövegét igyekeztek standardizálni. A liturgiában és az egyházi használatban ezért szinte kizárólag a Szent Jeromos-féle latin *Vulgata* számított hivatalosnak. A 13. század elején egy párizsi teológiaprofesszor, Sepsen Langton fejezetekre osztotta az egyes bibliai könyveket. Aránylag későn, már a könyvnyomtatás korában került sor arra az újításra, hogy a szöveget egységesen további alapegységekre, versiculosokra bontsák. Az első számozott versekre bontott teljes Szentírás 1528-ban jelent meg a luccai Sanctes Pagninus kiadásában. Az egész keresztény világban a mai napig is használatos felosztás Robert Estienne francia nyomdász műve, aki ezt a munkát — fia beszámolója szerint — 1545-ben Párizsból Lyonba utaztatában, többnyire lóháton ülve végezte el. <17>

15. Cseppet sem véletlen, hogy az egyik legelső hypertextes formátumba áttett klasszikus szöveg éppen a Biblia volt. Mára a világhálón közel száz nyelven, számtalan verzióban megtalálhatjuk a Szentírást. Az angol Bible szót keresőkérdekként elküldve a Google a mai napon 11 400 000 találatot regisztrál. Az internet magyar szegmensében a Biblia 21 000-szer fordul elő. Világszerte az elsősorban a Biblia szövegét szolgáltató szerverek (html, pdf, doc, wap és audio fájlok) száma meghaladja a hatszázat. Létezik www.biblia.com, www.bible.net, www.bibleonthenet.com domain-név — és minden elképzelhető hasonló. Ismeretem szerint a jelenleg a legtöbb változatot (köztük a Nestle görög szöveget és a *Vulgatát*) egymás mellé sorakoztató magyar Biblia honlap a biblia.hit.hu címen található. <04>

16. Valóban jól használható, tudományos igényeket is kielégítő, valódi hypertext Bibliát azonban nem igazán találunk online formátumban. Az ilyeneket többnyire komoly összegekért CD-n kell megvásárolnunk. A Folio Views 4.20 verziószámú Biblia CD-je például hét magyar nyelvű fordítást, egy angol, egy német, egy francia, egy görög (*Septuaginta*), egy latin (*Vulgata*) és egy héber szövegváltozatot tartalmaz. Az egyes verseket párhu-

zamos utalók és belső konkordancia köti össze. Kiegészíti mind-
ezt négy népszerű kommentár és három teljes magyar nyelvű
bibliai lexikon. <03>

17. Az irodalomhoz visszatérve meglepetten vesszük észre,
hogy a kortárs szerzők meglehetősen mérsékelt érdeklődést ta-
núsítanak azok iránt a lehetőségek iránt, amelyeket a hiperszö-
veg és az internet nyújtanak. A hetvenes-nyolcvanas évek poszt-
modern irodalma a hagyományos papírkönyv kínálta kereteken
belül szellemes újításokkal sietett a kreatív olvasás kalandjára
vállalkozó olvasók segítségére. Láttunk szótár formájában írott
regényeket, összekeverhető lapokra nyomtatott, dobozban for-
galmazott szövegeket. Láttunk főszöveget lábjegyzet ikerszöveg-
gel társító két könyvjelzős könyvet, áldokumentum köteteket,
képregény-irodalmat és még sok minden mást. <08>

18. A világháló digitális könyvtáraiban kutatgatva többnyire
lejárt szerzői jogú klasszikusokat találunk és exhibicionista, önje-
lölt szerzők irodalmi szövegeit. Az értékes irodalom hasznosít-
hatóságának lehetséges útja a képernyőn való olvasás, ami idő-
vel a megvakuláshoz vezethet, vagy pedig a letöltés és a nyom-
tatás, ami viszont terjedelmesebb művek esetén jóval drágább,
mintha boltban vennénk meg a könyvet. Képernyőre írt,
hiperszöveg logikával felépített művet nagyon keveset találha-
tunk, bár léteznek már hypertextes irodalomra specializálódott
online kiadók is. <07>

19. A talán legismertebb hiperszöveg-kiadó, az Eastgate kifej-
lesztett egy hypertext előállítására alkalmas szövegszerkesztőt, a
Storyspace-t. A Storyspace, ahogyan a komolyabb html-szer-
kesztők is, a bonyolult módon összekapcsolható szövegdarabká-
kat kétdimenziós térképen („sitemap”) segít áttekinteni. Egy
ilyen vázlaton a sok kisebb fájlból felépülő fődokumentum ma-
dártávlatból nézett konyhakertre emlékeztet, amelyben az egyes
ágyásokat (szövegeket) a linkek bonyolult ösvényhálózata köti
össze. Készíthetünk világos hierarchiába tagolt rendszert, de
kaotikusát, labirintusszerűt is. <00>

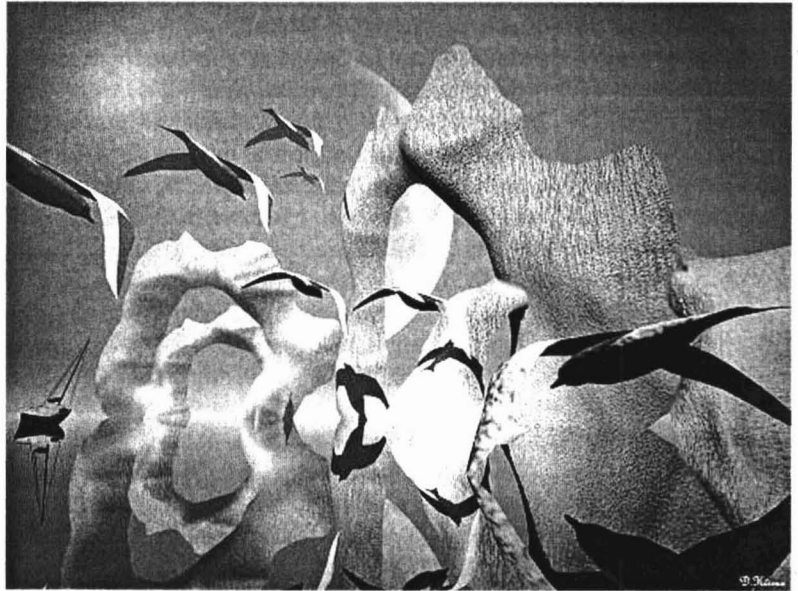
20. Az általam ismert hiperszöveges irodalmi művek legtöbbje
egy sok teremből álló múzeumra hasonlít, ahol a termekben
többnyire két-három továbbvezető ajtót találunk. Választhatok:
jobbra, balra vagy előre. A kiállítást persze előbb-utóbb úgyis
végigjárom. Egy másik gyakori modell a szerepjáték: elindul a
főhős az erdőben, találkozik egy emberrel. Mit csináljon: 1. meg-
szólítsa?, 2. megtámadja?, 3. menjen tovább? Ha megszólítja: 1.
köszönjön udvariasan?, 2. kiabáljon rá?, 3. kérdezze meg az
utat? stb.

21. Fantáziánk némi megerőltetésével el tudunk képzelni ma
még nem létező, bonyolultabb ineraktivitást lehetővé tevő
hiperszöveges szerkezeteket is. Elképzelhetünk olyan regényt,
amely minden egyes lekérdezés során módosulna egy kevésbé

— így gyakorlatilag nem létezne belőle két tökéletesen azonos példány. Elképzelhetünk olyan digitális könyvet, amelyben a szöveg véglegesítése előtt különböző szűrőket állíthatunk be. Kérhetnénk terjedelmesebb vagy rövidített változatot, beállíthatnánk az elbeszélés stílusát, például letiltva a durva szavakat, az illetlen jeleneteket. Kérhetnénk szerelmi szálát (a kiválasztott hősnővel), előírhatnánk a tragikus véget vagy a happy endet. Egy ilyen módon felépülő regényhez gyakorlatilag minden mondatot, minden részletet sok-sok verzióban kellene megírni, s e hihetetlen mennyiségű munkát valószínűleg csak automatizálással, szöveg-generáló szoftverek segítségével lehetne elvégezni. <03>

22. Vajon mi lesz az irodalom sorsa az előttünk álló digitális korban? Az írott szöveget felváltja a multimédia, és az irodalom végleg egyesül a vizuális művészetekkel? Kialakulnak új, a technológiai lehetőségeket kiaknázó szövegalkotási, narrációs eljárások, vagy ragaszkodni fogunk az írás évezredes hagyománnyal rendelkező formáihoz? <00>

Didier Héroux:
Seigneurs des airs
(A levegő urai);
számítógépes
grafika, 2002

Bytokba zárva lenni

*A világ megváltozott.
Érzem a vízben.
Érzem a földben.
Érzem az illatát a levegőben.
Az, mi valaha volt mára elveszett.
Mert nincs már senki, ki emlékezne rá.
(Gyűrűk Ura című film bevezetője¹)*

1976-ban született Nagybescskereken. Az ELTE BTK PhD hallgatója. Legutóbbi írását 2002. 2. számunkban közzétük.

¹A világhálóról letöltött filmfelirat.

Jövőképek

Évtizedeken keresztül olyan jövőképek uralták a populáris irodalmat és a filmművészetet, melyekben intelligens gépek vesznek minket körül, az úrutazás mindennapossá válik, és időnként megvillan egy-egy lézerpisztoly. Mintha mindannyian Verne Gyula köpönyegéből bújtunk volna elő. Úgy hittük, hogy a minket képzeletben körülvevő okos gépek egytől-egyig robotok lesznek, melyek az emberiséget hivatottak megvédeni vagy éppen elpusztítani. Közös hagyományunk az olyan kultuszfilmek, mint a *Csillagok háborúja*, vagy a *Szárnyas fejvadász*. Talán egyedül Tarkovszkij víziói vezettek egy másik világba, a lélek mélyébe, olyan tájakra, ahol technikára gyakorlatilag nincs is szükség (de ez az állapot nem tartós, hisz elkészült már a *Solaris* amerikai változata, melyben nem álmodunk, csak elkalandozunk egy kicsit, a *Vészhelyzet* férfisztárjának segítségével). Tíz éve azonban ez a kép radikálisan megváltozott. Szinte egyik napról a másikra világossá vált, hogy a jövőt a világháló jelenti.

Eleinte csendesen, később mind hangosabban, tápegységek és hűtők zajától kísérve a számítógép és a világháló kiszorította (ma már úgy tűnik, hosszú időre, de meggondolatlanság lenne azt állítani, hogy végérvényesen) a robotokat, melyek manapság gyárakban, szalag mellett némán egy helyben állnak, vagy méregdrága és ostoba Sony kutya képében az otthonunkban körülugrálnak minket.

A magányos számítógép

Amikor megjelent otthonunkban, a számítógép drága és magányos volt. Luxuscikk. Haszontalan. Egyedül csücsült a (nappali) szoba sarkában, vagy egy szekrény alján porosodott, és arra várt, hogy a felnőtt lakók megunják a tévézést, mert akkor az ő „képe” (többnyire játékok formájában) jelenhetett meg a gyermekek jóvoltából a képernyőn, ugyanis kezdetben a televízió töltötte be a monitor szerepét. (Ismerek azonban olyan irodalomtörténészt, aki már ekkor szöveget szerkesztett a gépén.) A technika fejlődésével és/majd a világháló megjelenésével azonban ez a helyzet gyökeresen megváltozott. A magányos számítógép önálló, nagykorú lett, saját monitort, asztalt kapott. Ettől kezdve már nem szorult segítségre, a szórakozás mellé felsorakozott a munka is, végül rácsatlakozva a világhálóra elfoglalta mai helyét,

gyakran már kiszorítva a televíziót a családi oltárról. Amíg a számítógép világháló nélkül létezett, magányos volt. Csupán a saját zárt világa létezett, és amennyi adat ráfért a szerény tárolóira. Időnként látott egy-egy hajlékony-lemezt. Nem volt számára külvilág, s csak annyi ideig volt bekapcsolva, amíg dolgoztak rajta. (Van, aki ma is így használja számítógépét.) Amikor megjelent a hálózat, óriási változás következett be, a magányos gép társaságot kapott. Ezt a váltást a lemezjátszó és a rádió közötti különbséggel mutatnám be. Van, aki egész életében megszállottan gyűjti a lemezeket. Álmában is meg tudná mondani a bakeliteken szereplő számok sorrendjét. De akármennyi lemeze is van, mégis limitált a hallgatható zene mennyisége. Gyűjteményét csak korlátok közt bővítheti: pénztárcája és a hanglemez boltok munkaidejének függvényében. Egy rádión viszont az adók és műsorok száma gyakorlatilag végtelen — tekintsünk itt el a sugárzott zene és adások milyenségétől, a rádióadók általában éjjel-nappal sugároznak, így ki sem kell mozdulnunk otthonunkból az új zenei élményekért. És az ismeretlen, felfedezésre váró zene (könyv, adat) mindig izgalmasabb a már megszokott (de birtokolt)-nál.

A feledés feledése

Érdekes a televízió és a számítógép együttélése. Azon próbálkozások, hogy egy egyszerű készülék („fekete doboz”) révén a televíziónkon is elérhessük a világhálót, rendre kudarcot vallottak. Ezzel szemben az internetes televíziózás virágkorát éli. Régi álmunk válik valóra: nemsokára a nagy adatátvitel révén magunk állíthatjuk össze a tévéműsort. Egy varázs törik meg. Nincs elszalasztott lehetőség. Bármilyen, bármikor elérhető. Gyermekekoromban, ha lekéstem a rajzfilmet, szüleim „betelefonáltak” a televízióba, hogy megkérjék őket; adják le újra, majd utána elvonták figyelmemet, hogy megfeledkezsem nagy bánatomról. A végső lökést a világhálónak a szórakoztató ipar és az e-kereskedelem adta. A televízió pedig „kapaszzkodhat”, s lám, a valóság-showkat kitalálva újra felzárkózik a (fiatal?) tömegek szórakoztatásában. Csakhogy ne feledjük: amíg a televízióban kivonatok jelennek meg az egy házban összezárt emberekről, addig a világhálón számtalan kameraállásból élőben követhető az adás, minden cenzúra (és gusztus) nélkül. Az itt közvetített képsorozatokot a leskelődők elmentik, cserélgetik egymás közt. Csupán mellesleg jegyzem meg, hogy a Big Brother és másolatai számomra azért nem izgalmasak, mert évtizedeken keresztül a világ ezen részein nem okozott sem örömet, sem hasznót az, hogy figyelnek minket. Most már úgy érezzük, ezt a luxust megengedhetjük magunknak.

A számítógépek térhódításával a figyelem központjába meglepő módon (újra) az emberi közösség, az emberi szellem, lélek került. Pedig azt hihetnénk, hogy a technika fejlődése még inkább háttérbe, a személyes szférába szorítja. De miért nem így

történet? Írásomban többek között erre is keresem a választ. Egy rövid kitérőt kell tennem: vajon hogy néznek ki ma a jövőképek? A jelenlegi elképzelések szerint a biotechnológia, pontosabban az emberi lélek és a mesterséges intelligencia ötvözete a jövő kulcsa. A gép és az ember szimbiózisa. Ennek kezdeti szakasza a klónozás, mely immár számos vihart kavart, és jogi, etikai vitákat generált. A későbbiekben a tudás, hang, videó állomány: a filok-klónozásról is ejtek néhány szót. De milyen jövőképet sugalmaznak az aktuális kultuszfilmek? A leghíresebb japán animeban, a *Ghost in the Shell*ben, olyan „kiborgok” szerepelnek, melyekben lélek lakozik, gyakran ők sem tudják, hogy gépek, a technológia katonai célokat szolgál, ám a lélek sok megpróbáltatás után is halhatatlannak bizonyul, tovább él gépekben is. A cselekmény ennél természetesen sokkal bonyolultabb, sok szálon fut és nehezen követhető. Egy azonban valószínű: ez a biotechnológia az ember jövőjét, fejlődését képviseli. A lehetséges utat. Ezzel párhuzamosan a nyugati populáris kultúrában is megtaláljuk az embertől megkülönböztetni szinte lehetetlen robotokat, például a *Szárnyas fejvadász*ban, melyben a replikánsok a biotechnológia eredményei, ők azonban csupán szolgálják az embert, nem társai. Munkások vagy katonák. Időtartamuk szigorúan korlátozott, emlékeik nincsenek. Miért is. Ők pedig emberré szeretnének válni, és pusztulásuk során talán azzá is válnak. Melyik is a jövő? Kitérő vége.

Szellem a gépben

A lélek immár elválaszthatatlan a technika fejlődésétől. Az agyról mintáznak számítógépeket, hálózatokat. Megérzésekkel szeretnék ellátni őket. Hogy önálló döntéseket hozhassanak. Rémálmainkban és ponyvaregényeinkben immár manók helyett kiborgok népesítik be a földet, számítógépes rendszerek önállósdnak és kitörlik adatainkat.

Az információs áradat lassan megállapodik számos, óriási méreterben, de korántsem áll meg a fejlődés, változás. Olyan erővonalak rajzolódnak ki, melyek előbb vagy utóbb átírják a világhálót folyamatosan használók viselkedési szokásait. Egyelőre egy szűk réteg szokásait. De ez a tábor napról napra nő. Sokak számára már nem „működik” a világ telefoncsörgés és világháló nélkül. Ahogy a „régieknek” elektromos energia nélkül. Emilolvasással indul a reggel, és internetes időjárásjelentés olvasása után térünk nyugovóra. Számítógépes betegségek alakulnak ki. Állításaim javarészt a világháló-függőkre vonatkoznak. Nagysebességű, lehetőleg vezeték nélküli hálózatok használóira. Akik az otthonukból vásárolnak, levelezni csak elektromos úton képesek, híreket csak képernyőről szereznek be. A jövő polgárai. A jövő lázadói a dráguló telefonköltségek ellen lépnek fel, és saját hálózatokat építenek. Napjaink hőse egy Zdenek Janda nevű cseh ember, aki drótnélküli hálózatot épít a prágai háztetőkön,

megkerülve ezzel az internetszolgáltatókat, és létrehozva egy új-fajta közösséget.

Adatbázisok, vagyis hagyományos nevükön levéltárak és óriási könyvtárak eddig is léteztek, mégis valamennyien tudjuk, mi a világháló valódi újdonsága. Mivel az eddig ismert írásbeliség korát egy új váltja fel, új hagyomány is íródik. A világhálón egy kiskisegyház tanítása például azonos eséllyel indul, mint a történelmietké. A távolság megszűnt, némi megkötéssel ugyan, de valamennyien egyenrangúak vagyunk, és folyamatosan kísért minket az alkalom. Az alkalom, hogy a tőlünk néhány kattintásnyira található dolgokhoz székünkben hozzáférjünk. Hogy valódi identitásunkat (nemünket, korunkat) elrejtve csevegjünk másokkal. Milyen nagy sikere van azoknak a regényeknek, melyekben női szerző férfiként ír és fordítva. A világháló táptalaja az anonimitásnak.

Az új írásbeliség

Az internet (kisbetűvel) egyelőre (meddig, miért?) óriási kavalkárd, az új, az elveszett „Paradicsom”, gyerekkor, ha úgy tetszik, a „végtelen lehetőség”. Új aranykort élünk. Egyik napról a másikra születnek óriási vagyonok. Egy jönevű internetcím kincset érhet. Domain brókerek adnak-vesznek címeket.

A mottóm romantikus, szavatossága lejárt, helyette inkább a következőket mondhatnánk: ami rég elveszett, előkerül, mert mindent egy helyen kell keresni. Valaki önszorgalomból felkutatja, közkinccsé teszi „közös emlékeinket” a világhálón. Az emberiség emlékezetét. Ezzel megszűnik a mesék kora, mert a „hol volt, hol nem volt” hitelét veszti. Gyerekkori zenék, filmek, ismerősök jelennek meg lelkes „amatőrök” gondozásában a világhálón. Egyesek a poros videoszalagjain rögzített rajzfilmeket a bytok világába menti át. Mások dvd lemezek tartalmát öntik olyan formátumba, amely immár bárki számára lejátszható. Az így kapott adatokat könnyedén saját gépünkre tölthetjük. Ezeket az amatőröket felhasználóknak, esetleg hackereknek hívják. Ha úgy tetszik, néha törvényen kívüliek, mert a szerzői jogokra fittyet hányva töltik fel a világhálóra az állományokat. Egy új valóság jelenik meg, amelynek a szabályait most alkotják. (Kik?) A vadnyugaton például nem volt szükség fegyverviselési engedélyre, mára ez elképzelhetetlen. Ám a sok lehetőség között lehet-e összpontosítani?

De mi van akkor, ha életünk során nem veszítünk el semmit? Tenyérbe mászó határidőnaplónk folyamatosan emlékeztet teendőinkre. Olyanok leszünk, mint a babók? Eltűnnek emlékfoszlányaink. Az információ egyre csak halmozódik, és még nehezebb lesz katalogizálni. Lehet, hogy egy idő múlva feladjuk katalogizálási kényszerünket és képzeletbeli polihisztorságunkat, vagy esetleg kiválóan működő rendszerező programokat sikerül írni. Emberi létünk egyik fontos eleme kérdőjeleződik meg. A feledésbe gyakran vegyül egy kellemes érzés, hogy valamit elvesztettünk, az édes fájdalom, hogy egyben epekedhetünk is utána.

²Juhász Gyula:
Anna örök

Hogy reménykedhetünk, hátha újra megtaláljuk.² Embert, emléket, zenét. Egy rég elfeledett ismerős viszontlátása mennyi emléket hoz magával. Illatok, gondolatok, öröm és szégyen villan fel ilyenkor. Nagy esélye van, hogy ez megszűnjön. A világháló bármit képes visszahozni. De milyen áron? A válasz még egy kicsit várat magára.

Klónozás

Sohasem volt ilyen könnyű adatokat, tudást másolni, mint ma. Ki emlékszik még a középkori könyvmásolókra? Az illem kedvéért beugrik néhány név vagy kolostor. De beszélhetünk-e még plágiátumokról? Furcsa módon a bytokban tárolt adat, hordozó könnyebben semmisül meg, mint a hagyományos, a papír, a filmtekercs, mégis nem fenyegeti veszély. Gombnyomással törölhetünk egy életművet. Egy bölcsészhallgatónak átlagban egy floppy lemeze van, melyet mindenhová magával visz, így negyedévesként annak sérülésével tanulmányai nagy részének búcsút mondhat. Ez a bölcsész tanulópénze. Egy nyomtatott szöveg megszagolható, megfogható; meggyűrhető, aláhúzható, szét téphető vagy elégethető — némi munka árán megsemmisíthető, de csak fondorlatos (és aljas) módon hamisítható; a szövegen történt bármilyen változás pedig könnyen nyomon követhető. A nyomtatott szöveg sokszorosítása fénymásolás útján történik, és könnyen megmondhatjuk, hogy másolatról van szó, hamis-e a szöveg képe. Az ilyen másolat nem szép. A nyomtatott szövegbe nehéz (észrevétlenül) belenyúlni. Meglepő, hogy a digitális szöveg valójában csak néhány helyen található meg, de azért bárholnan elérhető. Egy könyvnél nálunk sem ritka az 5000 példány, a digitális szöveg 6–8 másolatban létezik. Ez természetesen nem vonatkozik a sugárlemezeken kiadott könyvekre, lexikonokra. Az előző írásbeliség tapasztalata, hogy a példányok 99%-a el szokott veszni. Nem ritka eset azonban, hogy a könyvjelzőinkkel eltárolt címen létező cikk már nem elérhető, vagy a napokkal ezelőtt olvasott hírt nem találjuk, mert az adott honlapnak nincs rendszerezett archívuma. Az Egyesült Királyságban létrehoztak egy intézményt, mely a brit hálózaton található dokumentumokat hivatott megőrizni. Ez már a digitális kultúra archiválása. A számítógépen tárolt szöveg, nem fogható, a szerző által szinte észrevétlenül módosítható, az olvasó-szerző által általában másolható — *klónozzható*, és annak köszönve, hogy egyszerre sok helyen is fellelhető — gyakorlatilag megsemmisíthetetlen, kiirthatatlan, ha akarja, olyan lehet, mint a mesebeli sárkány, egy levágott feje helyébe három új nő. Veszély esetén sokszorozódik. (Az X-aktákban Mulder ügynök egy, az emberiség számára fontos információt, rájátszva a szájhagyományra, megoszt néhány navajoval, hogy azok elmesélik további társaiknak abban az esetben, ha veszélybe kerülnének.)

Amíg az instant a jelszó, addig viszont minden gyorsan is romlik, gondoljunk a *Szárnyas fejedadásra*, ahol korlátozott ideig

élnék a gépek, és mesterséges emlékeket kapnak. Az ingyen le-
tölthető zenék esetében gyakran előfordul, hogy egy tételnek,
vagy helyesebben (de idegen nyelven) tracknek lemarad a vége.
Azok a járulékos (romantikus?), de mindenképpen fontos infor-
mációk, mint az előadó, vagy a felvétel helye, ideje már nem tá-
rolódnak magával a művel. A kritikai kiadás ismeretlenné lesz.
A sebesség legyőzi a minőséget. A sérült adatok látszólag nem
különböznek az eredetiektől, a klónozott szövegek, zeneszámok
elárasztják a világhálót.

**A mennyiség
forradalma**

A szöveggel ellentétben, a zene, a (mozgó)kép számtalan pél-
dányban (és még számtalanabb változatban létezik). Mert a há-
lózaton a zene, a képek szórakoztatók, a szöveg már kevésbé.
Elfeledett dallamokat, rajzfilmeket, képregényeket keltenek életre
önkéntesek (digitalizálnak be, régi lemezekről bytos környezetbe
ültetnek át és „osztanak meg”) a világhálón, mi ebben az új?
Akár azt is válaszolhatnánk, hogy korábban is újítottak fel régi
filmeket. Csakhogy a múlt digitális „visszahozása” immár világ-
méretű jelenség. Ezeket az „emlékeket” saját honlapokon teszik
közzé, vagy különböző programok segítségével osztják meg. És
mindezért csupán azt kérik, mi is adjuk vissza nekik elveszett
emlékeiket. Ha valamit megszereztünk, tegyük környezetünkben
közkinccsé, osszuk meg mi is hang és videó állományainkat. Ne
zárjuk el őket önző módon. Ez a megosztott állomány csak da-
gad, hisz minden immár több példányban létezik. Az információ
megsokszorozza magát. Egy apróságot azért nem árt figyelembe
venni: nagyon kicsi azoknak a tábora, akik „átmentik” a múltat,
és sokkal nagyobb a felhasználóké. Mikor töltöttünk fel utoljára
írást, képet vagy zenei állományt a világhálóra? A minap példá-
ul több órányi magyar reklámot töltöttem le a 80-as évekből. Ki
emlékszik még rájuk? Mindez azonban felveti a szerzői jogok,
valamint a minőség kérdését.

Immár számos honlap segítségével régi barátokat, osztálytársá-
kat vagyunk képesek megtalálni. Minden magára adó portál kínál
ilyen szolgáltatást. Mindehhez elég regisztrálnunk magunkat, és
máris látjuk az eddig bejelentkezett ismerősök nevét, de villany-
postán értesítést kapunk újonnan felbukkanókról is. Megadjuk az
összes adatunk, melyik iskolába jártunk, hol laktunk... Ezzel
azonban elvesz az a varázs, hogy telefonkönyveket böngészünk,
és hosszan nyomozunk ismerőseink után, vajon ki látta, kérdezős-
ködhettünk. Eltűnik az élmény. Nincs több véletlen találkozás.
Amerikaiak százai böngészik a német kikötők múlt századi digi-
talizált utaslistáit, adatbázisait őseik után kutatva. Mert a kikötők
adatállománya immár távolból is kereshető. Írók, forgatókönyv-
írók kenyerét veszik el. Véletlen fordulatok? Ugyan már. Minden
benne van a tenyereken hordozott számítógépemben...

Kommunikációs formák a könyvkiadás szolgálatában

BLASKÓ ÁGNES

1976-ban született. Esztétika és magyar szakon végzett a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, jelenleg a Pécsi Tudományegyetem Kommunikációs doktori programjának hallgatója.

¹A Magyar Statisztikai Szemle 1930. VI. számában megjelent adatokat Szij Rezső *Könyvkiadásunk és könyvkultúránk a Horthy korszakban 1920–1944* című könyvében idézi (Szenci Molnár Társaság, Budapest, 1993, 83.).

A magyar könyvkiadás a két világháború között

²Boldizsár Iván: „Nemes ponyva” és a középosztály igénye. Nyugat, 1940. I. 154.

Kiadási reklámfogások

³Vö. Kókay György: *A könyvkereskedelem Magyarországon*. Balassi Kiadó, Budapest, 1997, 117.

Az a kommunikációs forradalom, amely néhány évtizeddel ezelőtt ért el végérvényesen bennünket, valójában már a század első felében bontogatta szárnyait. Magyarországon akkoriban terjedt el az utcai plakát, a rádió funkcióját betöltő Puskás-féle telefonhírmondó, a távíró, a távbeszélő, a film és néhány évtized múlva a rádió. Az audiális és vizuális robbanás óhatatlanul hatással volt a hagyományos, az írásbeliségen alapuló közlési formára, a sajtó- és a könyvkultúrára is. Ezt a könyv szempontjából több előjellel értelmezhető változást a korabeliek — és itt szűkítsük a kort a két háború közötti időszakra — akárhogy is értékelték, természetesen az írásbeliség paradigmán belül tették. Azaz, akár a magaskultúra, akár a ponyvairódalom védelmében tevékenykedtek, azzal az előfeltevéssel működtek, miszerint ha inflálódik is az írott szó, uralma — ha (például új és új reklámfogásokat, kommunikációs eszközöket igénybe véve) küzd érte az ember — megdönthetetlen. Ma, a Gutenberg-galaxis leáldozása után — ami ráadásul nálunk időben egybe esik a rendszerváltással, így a versenyz gazdaság újbóli feléledésével — a könyv létmódja körüli problémáink bizonyos szintje kísértetiesen hasonlít az akkoriakra, csak éppen előfeltevéseink változtak.

A két háború között a magyar könyvkiadás óriási lendületet vett: 1908-hoz képest a húszas évek közepére a Magyarországon megjelent könyvek száma másfélszeresére nőtt,¹ miközben az ország területe jelentősen csökkent. Mégis úgy tűnik, mindez nem volt összhangban sem a vásárlási- sem az olvasási kedvvel. Ahogy 1940-ben Boldizsár Iván fogalmaz a Nyugatban: „Magyarországon a könyvet nem veszik, hanem eladják.”² És valóban, a kiadók a legkülönbözőbb fogásokhoz folyamodtak könyveik áruba bocsátása végett.

Divatban volt még ekkoriban — bár már visszaszorulóban — a 19. század végén elterjedt³ részletfizetési rendszer, melynek alapja, hogy a kiadók kiiktatva a könyvterjesztőt, több kötetes könyveket részletfizetési akciókkal dobhatnak piacra terjesztési osztályaik segítségével. Az ily módon történő árusításhoz a kizárólagos követelmény a könyv (és a szerzők) felé, hogy az írásmű több kötetet kitegyen. Ezt a rendszert váltotta föl folyamatosan

Bibliofil könyvkiadás

⁴Szj Rezső: i. m. 22.

⁵A hirdetéseket és a Magyar Grafika cikkét Szj Rezső emlegeti föl: i. m. 59.

⁶Vö. Bisztray Gyula: *Fejezetek a magyar könyvkiadás történetéből*. Magyar Könyvszemle, 1966. 2.

⁷A könyvjelzőről kép található Szj Rezső: *Könyvkiadás, könyvművészet, társadalom III*. című könyvében, dátum és kiadó nélkül (Szenci Molnár Társaság, Budapest, 1997, 17.).

Kölcsönkönyvek

⁸Oalmacher Anna utal arra egy plakáttörténeti kiállítás katalógusához írt előszavában, hogy egyes külföldi szaklapok különszámot szentelek a magyar plakátoknak. In: *Magyar plakát-történeti kiállítás 1960 Műcsarnokbeli katalógusa*. Arthur Koestler a *Nilvessző a végtelenbe* című önéletrészében a Tanácsköztársaság plakátjaira lelkenedezve emlékszik vissza.

az ügynöki szervezet kiépítése, ami a nagyobb közvetlen haszon kicsikarása érdekében az impozánsabb, drágább könyvek megjelenését eredményezte. Az 1920-ban alapult Magyar Bibliophil Társaság célkitűzése éppen a művészi igényű könyvek fontosságának elismertetése. S valóban, a bibliofil könyvkiadás e korban virágzott ki,⁴ de a gazdasági válságon kívül a számozott példányokkal való gyakori visszaélés hamar ellehetetlenítette a könyvek eladhatóságát ily módon növelni vágyók munkáját. A kiadók ezért e könyvek hitelét a legkülönbözőbb hirdetésekkel igyekeztek visszaállítani: „a szedést a nyomás után megsemmisítjük, új kiadás a könyvből nem készül”, vagy: „a nyomás után az illusztráló művész a rézkarcok lemezeit összetöri”. Mint ahogy azt a Magyar Grafika egyik cikkírója 1921-ben megjegyzi, „ezután már csak az marad hátra, hogy a grafikus »harakirit« kövessen el”.⁵

Az, hogy az eredetiség megkérdőjelezhetősége vissza tudta vetni a vásárlókat, egyértelműen igazolni látszik a „reklámfogások” hatását a könyvvásárlási (és nem olvasási!) szokásokra. Az egymással versengő kiadók tehát újabb és újabb eszközkhöz nyúltak. Divat volt például az év vége felé megjelenő könyveket előredatálni, hogy újdonsága tovább tartson.⁶

Üzleti szempontból általános probléma volt az is, hogy a könyveket adogatták át egymásnak az emberek. Ez olyannyira jellemző volt, hogy az újságárosok gyakorlatilag antikváriusokká alakultak át egy-egy ponyva árusítása erejéig: eladták a könyvet, majd elolvasás után a vevőtől csökkent áron visszavásárolták. Így nem meglepő, hogy az üzletért versengő kiadók könyvjelzőket nyomtattak például a következő felirattal: „Könyvet sohase adj kölcsön, mert sohase kapod vissza, és mert aki kölcsönkönyvet olvas, meglopja a magyar kultúra munkásait. Miből éljen a magyar író, a magyar tudós és művész, a kiadó és könyvkereskedő, a nyomdász és a könyvkötő, ha ingyen olvasnak az emberek?”⁷

Lassan, és egyelőre igen elszórtan elkezdődött az egészen újfajta médiumok segítségével hívása a könyv terjesztéséhez. A messze földön híres század eleji plakátkultúránk⁸ például a húszas évektől, ha elvétele is, de előállt egy-egy új könyv kiadását hirdető remekművel. Így külön plakát hirdette *Ady összes verseinek* vagy *Móricz Falujának* megjelenését. A húszas évek közepétől állandó műsort sugárzó rádió az olvasás konkurenciájává, egyszersmind hirdetőjévé vált. Gyakran tűzte műsorára például szépirodalmi szövegek felolvasását.

Az eddig felsorolt példák mind tekinthetők annak a folyamatnak a jeleként, ahogy fokozatosan nyilvánvalóvá vált, hogy az írott szó nem feltétlenül kizárólagos, önmagáért beszélő médium, hiszen szorulhat mások segítségére, akár azért, hogy a külféle eszközök implicit módon erősítsék a betű hatalmát, mint

ahogy az a művészi kivitelű könyvek esetében megfigyelhető, akár azért, hogy mintegy távolról rámutassanak a könyv olvasásának fontosságára, mint ahogy azt a különböző hirdetések vagy felolvasások teszik. Az új médiumokhoz való folyamodás mögötti szándék sem mindig egyértelműen kibogozható. Egyrészt nyilvánvalóan jelen van az üzleti érdek, másrészt a kultúraterjesztés szándéka, harmadrészt pedig azon modernista törekvések termékeny hatása, amely az utcára vitt művészetet, valamint az egyes művészeti ágak összemosódását támogatja a művészet kereteinek borogatásával.

**Magyar Könyv és
Reklámművészek
Társasága**

Ez utóbbi motiváció egyértelműen tetten érhető például a Kner Albert, Berény Róbert, Bortnyik Sándor, Kassák Lajos, Kner Imre, Moholy-Nagy László és Molnár C. Pál által 1928-ban alapított Magyar Könyv és Reklámművészek Társaságának szándékában, amely szándék nevezetesen az alkalmazott művészetek támogatása, különös tekintettel a magyar reklám és könyvkultúra érdekeinek előmozdítására. Az alapító tagok között találhatók azok a művészek, akiknek részben a már említett híres plakátjaikat köszönhetjük (Berény Róbert, Bortnyik Sándor, Moholy-Nagy László, Molnár C. Pál), valamint a Kner könyvművész család két tagja, Kner Imre és Kner Albert, akik közül az utóbbi később az Egyesült Államokban mint arculattervező reklámszakember nagy karriert futott be, és az avantgard művészként a vizualitás és a verbalitás összejátszatásának lehetőségeivel élete során ilyen-olyan formában sokat foglalkozó Kassák Lajos. E kör tagjainak tevékenységében tehát egyértelműen elsősorban a képzőművészet alkalmazhatóságának kitapogatása dominál.

Balogh József

Az üzletért, illetve a népművelésért, az olvasáskultúra fejlesztésért dolgozók (akikben az érdekek sokfélesége sokszor elkülöníthetetlenül összefonódott) nem új műfajok kialakítására törekedtek, mégis nagyszerűen használták a különböző eszközöket céljaik eléréséhez. A kivételes lendülettel munkálkodó könyvpropagandisták között akadt egy különösen tehetséges, és talán méltatlanul elfelejtett személyiség, Balogh József. Hogy mi motiválta: karriervágy, megszállott kultúraterjesztési törekvés, sznobizmus vagy képtelen fantazmagóriái a világpolgárságról, nem tudható. De az igen, hogy figyelemreméltóan nagyszerű érzéke volt ahhoz, hogy régi és új kommunikációs lehetőségekkel számot vetve, a problémákra érzékenyen reagálva fejtsse ki sokszor hálátlan tevékenységét, amelyet ma talán kultúramenedzselésnek mondanánk. És valóban, mint ahogy a két háború közti könyvpropaganda problémái az említett okok miatt ismerősek számunkra, úgy Balogh József „menedzser-mentalitása” is, hiszen a rendszerváltás utáni társadalmi viszonyok hirtelen szembeötlővé tették a hasonló mentalitás előnyeit és árnyoldalait.

Balogh József nevét egyes intézményekhez kapcsolódóan és néhány tudományos munkájából ismerhetnénk: a Magyar Szem-

⁹Vö. Ferdinandy Mihály közlése (Ferdinandy Mihály Kabdebó Lórántrnak adott interjúja.

Petőfi Irodalmi Múzeum Hangtára, 1169)

¹⁰Balogh életművét és tevékenységét soha nem dolgozták fel, néhány cikk foglalkozik csak vele a folyóiratok kapcsán, Kabdebó Lóránt azonban készített interjúkat róla kortársaival, amelyek megtalálhatók a Petőfi Irodalmi Múzeum Hangtárában.

¹¹Erről számol be többek között Keresztury Dezső (Petőfi Irodalmi Múzeum Hangtára).

¹²Az *Amor sanctus* megjelenésének történetéhez lásd Balogh József írását a Magyar Csillagban (1943 I. 14–24), Babits Mihályné válaszát (1943 I. 251–252) és Bisztray Gyula említett cikkét.

¹³A terjesztéssel kapcsolatos kérdésekről Fehérvári Zoltán nyilatkozik Kabdebó Lórántrnak. (Petőfi Irodalmi Múzeum Hangtára, 1187).

¹⁴Hubay Miklós ezt állítja, mások hallomásból tudják így.

¹⁵Vö. Hubay Miklós: „A háborúnak vége” — válaszok Kabdebó Lórántrnak (beszélgetés). Kortárs, 1981 XXV. 8. 1217–1233.

le Társaság titkára, aminek köszönhetően a *Kincsestár* és a *Parthenon kétnyelvű klasszikusok* könyvsorozatok kiadásának felelőse, szintén a Társasághoz tartozóan a francia nyelvű *La Nouvelle Revue de Hongrie*, valamint az angol nyelvű *The Hungarian Quarterly* című, külföld felé a magyar kultúrát bemutató, terjesztő folyóiratok szerkesztője, 1937-től kormányfőtanácsos, Szent Ágoston vallomásainak fordítója, interpretálója, a patrisztika ismerője, kortársak szerint⁹ a Szent István korabeli magyar irodalom legnagyobb tudora. A felsorolt tisztségek és művek egyike sem készítette arra az utókort, hogy számon tartsa munkáját. És tulajdonképpen joggal, hiszen csak a kortársak vallomásaiból tudható,¹⁰ hogy valójában az egész Magyar Szemle Társaság szellemi atyja ő volt,¹¹ mert úgy gondolta, Magyarországnak szüksége van végre valamiféle koncepcióra kulturális téren, hogy ő találta ki, hogy Szekfű Gyula legyen a Magyar Szemle című folyóirat szerkesztője, hogy a kiadott könyvek ötleteit többnyire ő hozta, a kivitelezést, tervezést pedig kivétel nélkül ő végezte, így neki köszönhetjük többek között Babits *Amor sanctus*,¹² illetve Devecseri *Hetvenkedő katona* fordítását, hogy Bethlen személyes jó barátjaként a politikus írásait ő formázta olyanná, hogy azok a két idegen nyelvű lap hasábjain érdekesek legyenek, hogy e lapok terjesztését mindig maga tartotta kézben, azaz a címlistát mindig ő ellenőrizte¹³ azért, hogy minden olyan személy és szervezet kezébe eljusson, aki vagy amelyek helyben is elismertek. Azaz, az utókor nem tudta, hogy a pozíciók csak lehetőségfeltételt nyújtottak ahhoz, hogy gondosan, a legapróbb részletekre kiterjedően kivitelezze ötleteit egy-egy könyv kiadására, vagy lapjainak egy-egy számára vonatkozóan.

Mert a betűtípustól a papírminőségen keresztül a hirdetések tervezésén át az egy-egy könyv megjelenését propagáló-ünneplő nyilvános estig mindent megszervezett. Minőségien. A *Hungarian Quarterly* megjelenése előtt például fél évet töltött Angliában nyomdászként,¹⁴ majd hazahozta azokat a betűdúcokat, amelyekkel aztán a Magyar Szemle Társaság minden kiadványát nyomtatták, az úgynevezett Old Cantonian Face-t, és amelyekkel a világ színe előtt vállalható, igényes nyomtatványok készülhettek. Ez az Angliában a 16. századtól használt betűtípus ugyanis a századforduló környékén kisebb változtatásokkal reneszánszát élte finom eleganciájával. Ahogy mondják, a magyar nyomdászat történetében Misztótfalusi óta „ő hozta haza a legszebb betűk dúcait”.¹⁵ A Magyar Szemle, valamint a Társaság kiadványainak papírlapjai szintén figyelemre méltók voltak, és erre a folyóirat hasábjain fel is hívták a figyelmet: „A Magyar Szemle Szövegpapírosa — mint olvasóink korábbi hirdetésekből tudják — ’tisztá >Alfa< cellulózéból készült, eredeti angol gyártmányú, pehelykönnyű nyomópapír’. Ez a papíros olyan nemes és drága, hogy hazánkban ritkábban használatos. Angliában

Magyar Szemle

¹⁶A hirdetés olvasható például a Magyar Szemle 1928. II. 4. XV. számában.

¹⁷Vö. Szij Rezső: i. m. 73–75.

Könyvbemutatók

¹⁸A történetet Hubay meséli el: „A háborúnak vége” — válaszok Kabdebó Lórántnak (beszélgetés). Kortárs, 1981 XXV. 8. 1220.

Balogh egyéb tervei

¹⁹E tervével Balogh a Magyar Kultúra hasábjain állt elő, 1940-ben: Még egyszer a könyvnap után (Magyar Kultúra, 1940. II. 68–69.).

gyártatjuk, mert közelebb eső országok papíripára nem foglalkozik készítésével. Mi az Alfa cellulóze? Nyersanyaga egy Spanyolországban s az észak-afrikai partvidékeken tenyésző fű, az *esparto*, spanyolul: *alfa*. Azzal, hogy ezt a papirost használjuk, nemcsak szebbé akarjuk szemlénket tenni: e puha, könnyű, érdes felületű papiros olyan nyomást tesz lehetővé, amely a szemet kíméli és az olvasást megkönnyíti.”¹⁶ A Magyar Szemle hirdetései egyébként a korban a tudományos lapoknál szokatlan, de eredményes és ízléses propagandát folytattak, ami az előfizetők számának ugrásszerű emelkedésén volt mérhető.¹⁷ Az olyan önreklámokon kívül, amelyek arra hívják fel az olvasó figyelmét, hogy „szép könyvek díszítik könyvespolcát, ha a Magyar Szemle füzetait bekötteti”, hogy „csonka lesz könyvespolcán a Magyar Szemle sorozata, ha elmulasztja az eddigi kötetek megrendelését”, hogy kaszinókban, klubokban, kávéházakban, körökben keressék a folyóiratot stb, 1928-tól külön mellékletben, más papírtípuson könyvreklámok is megjelentek ismertető kritikákkal együtt. Amikor pedig a pontosan kiszámított idővel előre beharangozott könyv megjelent, Balogh József nem egyszer egész előadó estet szervezett egy-egy éppen megjelenő kötet köré. Így például tudunk egy Oidipusz-rendezvény tervezetéről, illetve a *Hetvenkedő katona* megjelenésével párhuzamosan a Madáchban színre vinni szándékozott előadás létrejötte körüli felhajtásról.¹⁸ (A bemutatót ugyanis a cenzúra betiltotta, mondván, hogy a magyar katona nem hetvenkedik. Erre Balogh nem volt rest egy nyolcvan (!) fős vacsorát szervezni a Gellértben, ahova meghívta az egyik, az ügyre befolyással lehető személyt, akiről kiderítette, hogy latinos iskolába járt. A pontosan megtervezett ülésrend, mint Balogh minden messze földön híres ebédjén és vacsoráján, része volt a koncepciónak: az ült az illetékes mellett, akinek szóba kellett hoznia az előadás betiltásának történetét...)

Balogh ilyesfajta ötletei nem mindig kifejezetten egy készülő könyvhöz kapcsolódtak. Újabb és újabb tervekkel hozakodott elő. A német Goethe-kultusz mintájára magyarországi Arany János Társaságról álmodozott, amely felolvasókörök köré szerveződne. A könyvnapot — amelynek hasznosságát tekintve komoly kétségei voltak — átszervezte volna, méghozzá Budapesten egyetlen térre koncentrálna ahelyett, hogy a város és az ország különböző pontjain szedett-vedett pavilonokból kínálják az árusok, a kiadók portékáikat. Vidékre pedig külföldi mintára mozgó könyvkiállítást álmodott „egy tetszetős autocarra szerelt” könyvtár és könyvvásár segítségével.¹⁹ Volt azonban számtalan olyan kör és kisközösség, amelyet valóban létre is hozott: a már említett Magyar Szemle Társaságon kívül megteremtette például a Parthenon Klasszikus Műveltség Barátainak Egyesületét, a „Revue-teákat”, ahova a politikai életet nem hiva-

²⁰Fehérvári Zoltán
közlése (Petőfi Irodalmi
Múzeum,
Hangtár, 1187).

Propaganda tevékenysége

²¹Balogh: *Még egyszer a
könyvnap után*
(Magyar Kultúra,
1940. II. 68–69.).

Balogh életvitele

²²Hubay Miklós:
i. m. 1218.

²³Vö. Frank Tibor:
Editing as Politics:
*József Balogh and The
Hungarian Quarterly.*
The Hungarian Quar-
terly 34, 1993/1, 5–13.

²⁴Fehérvári Zoltán
közlése.

talosan irányító fasiszta- és németellenes személyek voltak a meghívottak.²⁰

Mint látható, Balogh propaganda tevékenysége szélesebb látókörű volt, és távolabbra mutató, mint egy egyszerű könyvmenedzseré. Tevékenysége a könyvön, a kultúrán keresztül az egész világot behálózta, miközben mindig mindent a legapróbb részletekig kigondolt. És ezt részben nagyon tudatosan tette. Egy cikkében így fogalmazott: „Propaganda — közismert dolog — ízlést, szívet és áldozatkészséget kíván. Olcsó propaganda nincsen! Az ötlettelen és ízléstelen propagandánál jobb, ha egyáltalán tartózkodunk tőle, mert kevéssel és rosszal eredményt úgysem érünk el, ellenben az a lárma, amellyel még a gyatra propaganda is szükségszerűen kapcsolatos, a fonákságokra irányítja a figyelmet (...)”.²¹

Mindenki számára szembeötlő volt azonban az is, ahogyan ezt az elvet nemcsak munkájában, hanem saját életvezetésében is gyakorolta. Megjegyzések tömkelege árulkodik Balogh feltűnően kitervelt megjelenéséről, mondatairól, közvetlen tárgyi környezetéről, mindenkori társaságáról. Azt mondják, legalább kétszáz pár cipőt tartott különösen ízlésesen berendezett Benczúr utcai lakásában, ahonnan már csak egy francia inast hiányolt, aki borotválná. Híresen jó szakácsa és házi mindenese, Takács Károly volt segítségére abban, hogy mind mindennapi, ám precízen összeállított reprezentatív társaságot formáló ebédmeghívásai, mind szmokingos estélyei gördülékenyen folyjanak. Az utóbbiról természetesen nem hiányozhatott egy Weiss bárónő sem háziasszonyi szerepben, hogy „a meghívott hölgyvendégeket [ne] feszélyezze az a pikáns gondolat, hogy egy legénylakáson vannak”.²² Tudható róla az is, hogy harminchatféle névjegykártyája közül aszerint választott, hogy aktuálisan melyik tulajdonságát volt kíváncsi domborítani. Volt, amelyiken csak az állt: „Atheneum Club London”. Mert természetesen annak is tagja volt. Félévente egyszer ugyanis elment világot látni, anyagot, kapcsolatokat gyűjteni újságjaihoz.²³ Az ilyen-olyan úton szerzett, de mindig dicsekedésre érdemes ismerőseivel aztán kiterjedt levelezést folytatott. És ilyenkor a megfelelő titulust nemcsak a megszólítással adta meg, hanem a levélpapírral is. Soha nem volt véletlen, hogy óriási gyűjteményéből melyik került a borítékba. Ennek megfelelően ő is elvárta, hogy rangjának megfelelően illessék. Ha olyan levelet kapott, amelyben nem a megfelelő megszólítás állt, akárki küldte is, ő nem válaszolt, csak a szerkesztőség „Balogh ömértósága távollétében”...²⁴ Levelezése tehát csakúgy, mint személyes találkozásai, tervezettek voltak. És itt személyes találkozás alatt nemcsak az általa szervezett rendezvényekre, ebédekre, estélyekre gondolok, hanem akár négy-szemközt beszélgetéseire is. Fehérvári Zoltán, aki titkáráként tevékenykedett egy ideig, beszámol arról, hogy ha Balogh fontos

**A személyét övező
értetlenség**

²⁵Vö. Hubay Miklós:
i. m.

emberrel találkozott, mindig meghagyta a szerkesztőségben, hogy pontosan hol, mikor csörögjenek rá telefonon, pusztán azért, hogy az illető előtt saját jelentőségét demonstrálhassa.

Az ilyesfajta sznob allűrjei komikussá tették ismerősei körében, azt mondták róla, „virtuális Magyarországon él”,²⁵ olyan világot álmodik olyan résztvevőkkel, amely nem létezik. Élcelődtek rajta, nagyképűségén, sznobizmusán, feltűnősködésén. A levélpapírjai fejlécén olvasható feliratot, az *Ama nescirit* (Szeress ne tudni!) a pesti humor visszájára fordította (Ne tudj szeretni!), mint ahogy a Blumból magyarosított Balogh nevet is visszánémetesítette Schmutzighra. Nem tudták, nem tudhatták, lépései, ötletei mire valók. Képtelenségnek tűnt és tűnik elkülöníteni öncélú sznobságát lehetetlen vagy annak tűnő tervei részlépéseitől. Hubay Miklós például nem értette, hogy amikor a Hungarian Quarterly szerkesztőségét elhagyva Svájcba utazott, Balogh miért küldte őt Karl Burckhardthoz vizitre, hogy közölje vele, Balogh lefordíttatja franciára Burckhardt egyik cikkét. Néhány év múltán, amikor a németek az elsők közt vitték el a néhai Blum Ármin, az Országos Rabbiképző Intézet tanárának fiát, a kikeresztelkedett Balogh Józsefet, a patrisztika nagy ismerőjét, rájött. A Nemzetközi Vöröskereszt ugyanis Burckhardt elnökletével elsőként mozdult meg Balogh Józsefért, akárcsak a Vatikán a magyar Szent Ágoston fordítóért...

Halála körülményei

²⁶Vö. Hubay Miklós:
i. m.

²⁷Vö. Fehérváry Zoltán:
i. m.

(Későn. Halála körülményei tisztázatlanok. Az tudható, hogy köre tagjaira, mint veszélyes elemekre elsőként csaptak le a németek. Amikor már nagyon muszáj volt, Balogh a szegedi jezsuitáknál bújt meg. Egyesek szerint²⁶ könyvtárosként, ahol egy kisdiákot kezdett el taníttatni, aki olyan jól haladt, hogy az magára vonta a beépített ávós tanár figyelmét. Mások azt mondják,²⁷ hiúsága okozta vesztét. Nem volt hajlandó maga borotválkozni, a borbélynak pedig gyanúsak lettek a szobájában heverő könyvhalmok. Hogy Szegedről hova vitték, mi történt vele pontosan, senki nem tudja. Az eltűnése utáni hónapokban hirdetésekkel keresték szerte az országban.)

A Burckhardt esetből talán nyilvánvalóvá vált, hogy pusztán külsőségesnek hihető tettei (például a Buckhardttal való céltalanul látszó kapcsolatfelvétel) hogyan válhattak adott esetben akár egzisztenciális kérdéssé. Hogy kibogozhatatlan az, hogy végtelen energiáját mikor pocsékolta, mikor hasznosította. Egy biztos: allűrjei, amelyek éppúgy kapcsolódtak a múlt leáldozott szokásaihoz, mint kora legmodernebb lehetőségeihez, egész lényét átjárták. Ez lehet az oka annak, hogy klasszika filológiai munkásságában is a jelene problémáira vonatkoztatható felfedezéseket tett. A latin és ógörög szövegek tanulmányozása során ugyanis — a világon az elsők közt — figyelt fel egy kommunikációs közegebeli változásra és annak jelentőségére, tudniillik arra a tényre és következményeire, hogy az olvasás valamikor a középkor fo-

²⁸Vö. Balogh József: „*Voces paginarum*” — *Adalékok a hangos olvasás és írás kérdéséhez és A hangos olvasás és írás — Újabb adalékok a jelenség történetéhez és természetrajzához* című írásait (In: Balogh József: *Hangzó oldalak*. Kávé Kiadó, Budapest, 2001). Demeter Tamás szerint Nietzsche volt az első, aki a felfedezést explicite közölte, s akinek a nyomán Balogh József „a hangos olvasás és írás legelmélyültebb kutatója” lett. Lásd: Demeter Tamás: *A csendes olvasás és a tudatfilozófia kezdetei*. Jel-kép, 1998. 1. 71.

²⁹Balogh József: „*Voces paginarum*” — *Adalékok a hangos olvasás és írás kérdéséhez*. In: Balogh József: *Hangzó oldalak*. Kávé Kiadó, Budapest, 2001.

³⁰Balogh József: *Sajtó és műveltség*. Magyar Szemle, 1933. 18. 227–232.

lyamán elhalkult.²⁸ Évtizedeken át gyűjtötte olvasmányából ezen állítás alátámasztására a bizonyítékokat, mert mindig fontosak voltak neki az egyes kommunikációs közegek nyújtotta lehetőségek. Szent Ágoston-értelmezése e tényt mindvégig szem előtt tartja. Ráadásul tudta, hogy a középkorban megindult változás a mába nyúlik, és befolyásolja az egész írott kultúrához való viszonyunkat, sőt a gondolkodásunkat: „Egyfelől az író-, a diktáló-, a beszélőgépek, másfelől az ún. közlekedési eszközök közé sorolt táviró és távbeszélő — mindezek az írott és beszélt emberi szó mechanizálását szolgálják (...). Lehetetlen mindebben fel nem fedoznunk, mint hal el az emberi gondolat legnemesebb közlőeszközének, a *szónak* mélyén mindaz, ami individuális, humanisztikus és művészi érték volt.” A gondolatot továbbgördítve figyelmét a hangzó médiáról az írott média változására és annak következményeire fordítja: „A legújabb kor, amely az írás-olvasás statisztikáját a civilizáció fokmérőjévé tette, természetesen gyári mesterséggé süllyesztette az írás művészetét. A 19.-ik század második felében megdőböntő méretekké fejlődő hírlapírásnak nyelvünkön, stílusunkon, gondolkodásunkon, műveltségünkön való hatalmát általában alábecsülik.”²⁹ A hírlapról, mint médiumról így ír: „fokról-fokra »elamerikaisítja« közönségünket, a műveltség színvonalát ellenállíthatatlanul leszállítja s a mind külszínesebbé váló tudásvágyat és érdeklődést a maga vásári »enciklopédiájával« elégíti ki.”³⁰ Ez a „popularizált álműveltség” ráadásul az elitre is hatással van, hiszen az „elvesztvén szellemi függetlenségét, a magasrendű ismeretekbe vetett hitét, kifejezésbeli készségét”, folyamatosan „uniformalizálódik” — kesereg Balogh a kommunikációs eszközök változásának jelentőségét felismerve.

Ma, egy új kommunikációs forradalomban, amikor bizonytalanok vagyunk a nyomtatott könyv jövőjében, amikor még tanuljuk az internet használatát, tanulságunkra lehet egy olyan ember munkásságának rehabilitálása, aki még egy korábbi paradigmában állva ténykedése minden szintjén a különféle médiumok felhasználásának mestere volt. Mert tisztában volt vele, az eszköz — jellegéből adódóan — óhatatlanul mindig szerves része annak is, amit szolgál, és annak is, aki használja. Így a médium meghatározza a gondolkodást, lett légyen technikai eszközről, filológiai munkásságról, könyvterjesztési szándékról vagy magánéletéről szó.

Internet és oktatás

Változás és állandóság a pedagógiában

1967-ben született Budapesten. Egyetemi tanulmányait az ELTE történelem és angol szakán végezte. 1994–95-ben az ELTE Apáczai Csere János Gyakorló Gimnáziumában, 1996–98-ban a budapesti Piarista Gimnáziumban tanított. 1998–2001-ben a Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola főtitkára volt. Jelenleg a JPTE BTK Kommunikáció doktori program hallgatója, a Budapesti Kommunikációs Főiskola főtitkára. Alábbi írása a Kulturális koncepciók változása az információs társadalomban program keretében készült.

Közhelyszerű állítás, hogy az Internet megjelenése és elterjedése gyökeres fordulatot eredményez írásbeli kultúránk, oktatásunk, iskolarendszerünk fejlődésében. A változás várható eredményeit még mindenki csak találgatja, a változás irányai azonban máris több ponton kitapinthatóak. A felgyorsuló fejlődés a nehézkesen mozgó magyar oktatáskultúrát maga mögött hagyhatja, nem kis feszültséget okozva ezzel a sokszor amúgy sem felhőtlen tanár-diák kapcsolatokban. A diákok esetenként felkészültebben érkeznek az órára, mint az őket oktatni hivatott pedagógusok. A kialakuló helyzet egyre kínosabbá válhat, a tanári hitelesség, a meggyökeresedett poroszos módszertan könnyen meginoghat. Az Internet nyilvánossága lehetőséget teremt, hogy a diákjogvédelem intézményesülésével az alkalmatlan, vagy annak vélt oktatókat a diákság lehetetlen helyzetbe hozza, esetleg radikális módszertani reformokra kényszerítse.

Először az írásbeliség és az oktatás-módszertan egyes, a tárgy szempontjából fontosabbnak vélt elemeinek kialakult értelmezéseit tekintjük át, amelyeket az Internet megjelenése jelentősen érint. Azután az Internet és oktatás kapcsolatát vizsgáljuk, az alap-, közép- és felsőfokú képzés fontosabb részeinek szükségszerű állandóságát, és több más, esetlegesen kialakult elem formai adottságait, amelyeket az Internet gyökeresen átalakíthat. Ez utóbbiak esélyeiről a megjelenő publikációkban a vélemények igen széles skálán mozognak. A majd ténylegesen bekövetkező változásokat nyilvánvalóan sok előre nem látható tényező is befolyásolja. Talán mégsem haszontalan elgondolkodni, hogy oktatás-módszertanunkat, iskolarendszerünket milyen várható változásokra készítjük fel.

1. Írásbeliség, oktatás és kultúra kapcsolata

A kommunikáció jelek, szimbólumok által történik. A jelek átadása a prehistorikus közösségekben, az írás hiányában közvetlen módon (személyes jelenlét), az írás megjelenésével egyre inkább közvetett módon (a tér és idő korlátait áthidaló eszközök használatával) történik. A folyamat az egyre elvontabb hordozóközegek megjelenése, és azoknak egyre elterjedőbb használata felé tart. A közösség növekedésével a közvetett kommunikáció szerepe növekszik, majd az önmagának tudatára ébredő közösség fennmaradásának alapjául szolgál. A kisebb közösségekben automatikusan átadódó, közösségsszervező elemek azonban egy nagyobb közösség-

ben egyáltalán nem adódnak át automatikusan, hiszen a közösség tagjai nem ismerik egymást személyesen, de még csak esélyük sincs arra, hogy akárcsak lássák is egymást életük során valamennyien. Problémát jelent a közvetett kommunikációhoz használt szimbólumrendszernek, a használat módjának, a közösség normarendszerének, a közösség identitásának alapjául szolgáló elemeknek és sok minden másnak a továbbadása a generációk és a földrajzilag elkülönülő életterek között. Ennek a problémának a megoldására hozza létre a társadalom az iskolarendszer formalizált és egységesnek szánt intézményrendszerét.

Az iskola a közvetlen kommunikáció színtere, azonban az itt folyó kommunikáció tartalma túlnyomórészt valamely közvetett, írásban rögzített tartalom. A kettőnek ez a sajátos kapcsolata jellemzi a társadalom intézményrendszerét, amelyben az egyén életképességét elemi módon befolyásolja a közvetett és közvetlen kommunikáció minél magasabb szintű tudatos használata, az egyiknek a másikba való átalakítása.

Amennyiben egy intézményesített tanítási-nevelési bázis nélküli közösséget képzelünk el, azt csak egy valamilyen módon egységes normarendszerrel, és az adott normarendszer átadásának képességével rendelkező közösség képében tehetjük, máskülönben a „közösség” megjelölés külön indoklást igényel.

Történeti áttekintés

Az ókori közösségeket a személyes kapcsolatok és jelenlét határozta meg, a közös identitás kialakításának és megőrzésének az iskola periférikus eleme volt csupán. M. L. Clarke megállapítása szerint Periklész idején a fiatal athéniak megtanultak írni és olvasni, de nem annyira az iskolákban, mint inkább magától a várostól, a demokratikus politika intézményeiből, ünnepségeiből s társadalmi összejöveleiből.¹ A felsőoktatás magánvállalkozások keretében zajlott, amelyekben egyetlen tárgyat tanítottak. A közösségek nem formalizálták a maihoz hasonló egységes rendben és követelményrendszerrel az oktatást; a görög társadalmak mérete nem tette elkerülhetetlenné a közvetett kommunikáció elemeinek intézményesítetten egységes átadását.

Az írásbeliség (közvetett kommunikáció) jellegével kapcsolatosan az ókori filozófia megfogalmazza, hogy valamiféle személyes jelenlét nélkül az írás igazi tartalma tulajdonképpen homályban marad (ezt ma hiányzó interaktivitásnak nevezhetnénk): „Aki azt hiszi, hogy művészetét írásban hátrahagyhatja, nemkülönben az, aki átveszi, abban a hiszemben, hogy az írás alapján világos és szilárd lesz a tudása, együgyűséggel van telítve. A hozzáértő ember eleven és lelkes szavának az írott szó csak árnyképe, az írások látszólag értelmes lényekként beszélnek, de ha megkérdezed valamelyik szavukat, hogy jobban megértsd: egy és ugyanaz mindig, amit jelezni tudnak.”² Az írás Platon számára nem pusztán új közeg volt filozófiájának kifejezésére, hanem ellenkezőleg: az írásbeliség élménye a platonizmus

¹M. L. Clarke: *Higher Education in the Ancient World*. Routledge & Kegan Paul, London, 1971, 1., idézi: Nyíri Kristóf: *Nyitott és távoktatás történeti szempontból*. www.mtsystem.hu

²Phaidrosz 275c, 276a, 275d-e. (Kövendi Dénes fordítása.) *Platón összes művei*, 2. köt., Európa Könyvkiadó, Budapest, 1984, 798–800., idézi: Nyíri Kristóf: i. m.

³Eric Havelock: *Preface to Plato*. Harvard University Press, Mass. Cambridge, 1963, idézi: Nyíri Kristóf: i. m.

A középkori egyetemek

⁴I. Hajnal: *Universities and the Development of Writing in the XIIth-XIIIth Centuries*. Scriptorum. International Review for Manuscripts Studies, VI/2 [1952], 179. sk., idézi: Nyíri Kristóf: i. m.

Az újkori változások

tényleges forrása.³ A platoni filozófia „ideatana” az írott, kontextusmentes szavaknak és az élő, interaktív, kontextusba ágyazott szavaknak a szembeállításából származik.

A középkori egyetemek az írásbeliség fellegvái. A korszakot jellemzi az írott szövegek vallásos tisztelete, amely részben azon alapszik, hogy az írott szövegek előállítása rendkívül fáradságos és drága foglalatosság volt. Az egyszer leírt szöveg javítása nagyon körülményes, ezért a szövegek leírás előtt pontosan megformálódnak a szerző elméjében. A folyamat nagy gyakorlatot és speciális, nehezen fejleszthető készségeket igényel. A korabeli iskolarendszer ezeknek a készségeknek a fejlesztését célozza. A korszak tudományosságának nagy eredménye az elődök szövegeinek megőrzése, rendszerezése és gondolataik továbbfejlesztése. Az írásos szövegek kultusza mellett a szövegek akusztikus megjelenése a meghatározó, a leírt szöveget a felhasználás, feldolgozás során felolvassák. Az egyetemeken a szövegek szóbeli megformálása áll a tartalom előtt. Az egyetemek hallgatói számára egyszerűen elengedhetetlen, hogy a velük egykorú és idősebb társak csoportjai vegyék körül, ők alkotják az eleven művelődés eszközeit, a gyakorlatokhoz igénybe vehető tudományos anyag hordozóit.⁴ Az oktatók a tudás forrása, az oktatók és az auktorok a tananyagot megkérdőjelezhetetlenül hitelesítik.

Az újkorban a könyvnyomtatás megjelenése az írott szöveg tömeges elterjedéséhez vezetett, megváltoztatva ezzel az írói és olvasói szokásokat. A közös, hangos olvasást lassan az egyéni olvasás váltotta fel, a szerzők köre jelentősen bővült, az ellenőrzés a közzétett tartalom felett még kialakulatlan. Az írott szöveg tömegében, az írás iránti tisztelet csökkenésével a tartalom válik fontossá, az író szabadon kifejtheti mondanivalóját, ugyanakkor lehetőséget kap az olvasó is a válogatásra. A tizenharmadik század közepére a könyvkiadás bőségessé és viszonylag olcsóvá válik. Az egyetem szerepe a megkülönböztetetten szakmai könyvtárak kialakítása és az azokban való eligazodás oktatása felé hajlik, a szóbeliség egyre inkább háttérbe szorul, az oktatók tudása mellett a szemléletük válik fontossá. Az információk forrása az oktatón túl a könyvtár és a tapasztalat. A modern egyetem az egyetemi könyvtár, mint enciklopédikus kutatókönyvtár köré szerveződik. A „köztudat”, a nemzeti érzület formálójává a tömeges olvasnivaló válik: Samuel Johnson Britanniát az „olvasók nemzetének” nevezte. A könyvek és újságok lettek a közösségi érzés legfőbb hordozóivá, amelyek révén a nemzeti identitás megformálódik.

A modern ipari társadalom igénye, hogy tagjai a kontextusmentes kommunikatív kompetencia magas fokával rendelkezzenek. Ezt a kompetenciát a kiterjedt, egységes iskolarendszert hivatott kialakítani. Az állam minden polgára egyformán írástudó, ugyanannak a kultúrának, szokás- és normarendszernek a tagja.

⁵Nyíri Kristóf: *Globális tanulás és helyi közösségek*. www.mtsystem.hu

A reformpedagógiák megjelenése

A kulturális homogenitást az írásbeliség közvetítésével együtt az egységes iskolarendszer adja tovább, az elemi oktatás homogenitása a magasabb iskolákat elvégzettek közös műveltségén alapszik, amit az egyetemek közvetítenek, az egyetemek összhangját pedig az akadémia biztosítja.⁵

Az iskolarendszer a fentebbi normák szerint szükségképpen folyamatosan átalakul. Az oktatási intézmények az ókor közvetlenségét követően kialakult tekintélyelvű, bevésés központú módszertana mára egyre inkább a tanuló személyisége, adottságai, készségei felé fordul.

A nevelésméletben megjelennek a *reformpedagógiák*, amelyek a gyermek személyiségét, tevékenységét helyezik középpontba. A tanuló addigi passzív befogadó szerepét az aktív, kísérletező szabad tevékenység váltja fel, amelyben a tanár szerepe az önálló ismeretszerzés feltételeinek megteremtésére korlátozódik. Piaget elmélete alátámasztja a kialakuló módszertant: a megismerés nem más, mint a valóság viszonyainak interiorizációja, ez pedig csak cselekvés által válhat valóra. A tanári szerep teljesen átalakul: megszűnik a tekintélyelvűség, a tanárok és a tanulók közötti távolságtartás, a közvetlen, direkt vezetés. A tanár a tanulók munkájának szervezője, a segítségnyújtás, támogatás, tanácsadás válik elsőrendű feladatává.

⁶Komenczi Bertalan: *On-line. Az információs társadalom és az oktatás. Új Pedagógiai Szemle, 1997/7.*

Az oktatás *konstruktivista elmélete* abból a feltételezésből indul ki, hogy a gyermek saját személyiségének kialakításában döntő szereplő. Tudását nem képes kész rendszerként átvenni, hanem azt aktív „konstrukcióval” saját maga alakítja ki. Ennek megfelelően az optimális tanulási környezet a tanuló természetes érdeklődését segíti megoldásokhoz, az információ befogadásának ütemezése és sorrendisége a megértés tényleges ütemét és útját követi. Megoldásként a valósághű problémahelyzetek kínálóznak, és a feladat megoldása során az oktató a szükséges mértékben segíti a tanulót. A folyamat főszereplője a tanuló, a tanári segítség az ő szükségletéhez alkalmazkodik.⁶

2. Az Internet szerepe az oktatás módszertanának átalakulásában

A képek illusztratív szerepének ártérkékelődése, az interaktív környezet

Az írott szöveg linearitása az egyik adottság, ami az intézményesült oktatási rendszer mai alkalmazott módszertanában is tükröződik. A reformpedagógiák, az új elméletek feltárták ugyan azokat a lehetőségeket, amelyeken az oktatás hatékonysága növelhető lenne, a rendelkezésre álló technika azonban ennek csak igen korlátozott megvalósítását tette lehetővé. Az audiovizuális elektronikus kommunikáció viszont enyhít ezen, a képet nem kötik a linearitás béklyói.

⁷Balázs Béla: *A látható ember*. Bibliotheca, Budapest, 1958, idézi: Nyíri Kristóf: i. m.

Balázs Béla felfogása a filmről már ezt az új szemléletmódot tükrözi 1924-ben: ez az új médium visszahozza „a boldog kort”, amikor, szemben a könyvnyomtatás elterjedése óta tartó időszakkal, „a képeknek még lehetett témája, tartalma”.⁷ A szöveg

⁸John Ziman: *Public Knowledge: An Essay concerning the Social Dimension of Science*. Cambridge University Press, Cambridge, 1968, 7.skk., idézi Nyíri Kristóf: *Nyitott és távoktatás történeti nézőpontból*.

www.mtsystem.hu

⁹Richard A. Lanham: *The Implications of Electronic Information for the Sociology of Knowledge*. Elhangzott a Technology, Scholarship, and the Humanities: The Implications of Electronic Information c. konferencián (Irvine, California, 1992. szept. 30–okt. 2.), idézi: Nyíri Kristóf: *Globális tanulás és helyi közösségek*. www.mtsystem.hu

¹⁰Otto Neurath: *International Picture Language* (1936), Újranyomatva: Department of Typography & Graphic communication, University of Reading, 1980, 26., idézi: Nyíri Kristóf: i. m.

Virtuális oktatás, tanulás

¹¹Francis Bacon: *The Advancement of Learning*. Clarendon Press, Oxford, 1974, 131., idézi: Otto Neurath: *International Picture Language* (1936), Újranyomatva:

rögzíti, leírja az összefüggéseket, a kép viszont megmutathatja, hogy a dolgokkal hogyan bánjunk. A szöveg uralma a kép felett egyszersmind az elméleti tudás uralmát jelenti a gyakorlati tudás felett. A huszadik századi filozófia fő felfedezése azonban, hogy minden tudás gyakorlati tudáson alapszik. Nem könyvekből tanuljuk, hanem utánzás és tapasztalás által.⁸

R. Lanham véleménye szerint a tudományos érvelésnek a képeket olymódon kell használnia, hogy a problémákat gondolatilag tagolják, megjelenítsék, conceptualizálják, nem pedig pusztán illusztráljanak olyan megoldásokat, melyekhez más módon nehezen juthatunk el.⁹ Otto Neurath megállapítja, hogy igen nehéz szavakban elmondani, ami a szemnek nyomban világos. Szükségtelen szavakban elmondanunk azt, amit világossá tehetünk képek által.¹⁰ Francis Bacon hasonlóképpen vélekedik a képek szerepéről: „Az emblémák az intellektuális fogalmakat érzékletes képeké redukálják, amelyek erősebben hatnak az emlékezetre. Arisztotelész helyesen mondta, hogy a szavak leképezik a gondolatokat, az írás pedig leképezi a szavakat. Azonban nem szükségszerű, hogy a gondolatokat a szavak közvetítésével fejezzük ki.”¹¹

Az interaktív tanulási környezet információtartalma kevésbé absztrakt, mint az egydimenziójú könyvek szövege, részleges vagy teljes interaktivitás biztosítható, ugyanakkor az egyes információelemek több forrásból is értelmezhetőek. Nem csupán szövegek, de képek és hangok is részt vesznek a tudás közvetítésében, a magyarázatban, az érvek formálásában. A kibertér világa audiovizuális. Az írásbeliség előtti korok kultúrája is audiovizuális kultúra: a beszéd cselekvésbe ágyazott, a hosszabb szövegek megjegyezhetőségük okán ritmikusak. Cseppfolyóssá válnak a határok gyakorlati és elméleti tudás között. Az alsó-, a közép- és a felsőfokú oktatás átfedik egymást tartalmukban és módszertanukban is.

M. Castells egy lépéssel továbbmenve az állítja, hogy a kibertérben tapasztaltak valóságossága összeolvad a hétköznapijaink valóságával. „Nincsen választóvonal a »valóság« és a szimbolikus reprezentáció között. Története folyamán az emberiség mindig szimbolikus környezetben létezett és cselekedett”.¹²

Esther Dyson véleménye: „Az egyik legfontosabb dolog, hogy a Net alapvetően megváltoztatja majd az emberi társadalom intézményeit, ám érintetlenül hagyja az emberi természetet, semmiképpen sem kényszerít bennünket valamiféle steril, digitalizált világba. Hozzásegít, hogy értelmi és érzelmi életünk kiteljesedjék, de nem változtatja meg természetünk alapvető jegyeit, mélységesen tiszteletben tartja, sőt élteti az emberi természetet és az emberek sokféleségét, ha megfelelően használjuk.”¹³

Az írásbeliség tehát maga is változásban van, vele együtt pedig az oktatás gyakorlata és elmélete is. A legfontosabb elemek, amelyek napjainkban élesebben jelennek meg (ezek az elemek nem most jelentek meg újdonságként, de a változás most inkább

Department of
Typography & Graphic
communication,

University of Reading,

1980, 26., idézi:

Nyíri Kristóf: i. m.

¹²Manuel Castells: *The
Information Age:*

*Economy, Society and
Culture* I. köt., *The Rise
of the Network Society.*
Blackwell, Oxford, 1976,

372., idézi: Otto

Neurath: *International*

Picture Language

(1936), Újranyomtatva:

Department of
Typography & Graphic
communication,

University of Reading,

1980, 26., idézi:

Nyíri Kristóf: i. m.

¹³Dyson, Esther: *Életünk
a digitális korban* 2.0
verzió, HVG Kiadó, Bu-
dapest, 1998, idézi: Fe-
hér Péter: *Milyen legyen
egy Internet-pedagógus.*

www.mek.iif.hu

¹⁴Komenczi Bertalan:
*On-line. Az információs
társadalom és az
oktatás.* Új Pedagógiai
Szemle, 1997/7.

¹⁵Bertil Thorngren: *Silent
Actors: Communication
Networks for
Development.* In: Ithiel
de Sola Pool (szerk.):
*The Social Impact of the
Telephone.* Idézi:
Nyíri Kristóf: i. m.

¹⁶Komenczi Bertalan:
*Nyitott tanulási környezet
és forrásközpontú tanu-
lás az informatizálódó
társadalomban.*

előtérbe tolta ezeket), alább összehasonlítva találhatók: az „ipari társadalmak” gyakorlata és az „információs társadalmak” elképzelt gyakorlata.

Az ipari társadalom oktatási gyakorlatát meghatározó főbb elemek: Tények és szabályok, kész megoldások megtanítása. Zárt kész tudás átadása. A tudás forrása az iskola, a tanár. Osztálykeretben történő tanítás. A tanári instrukció dominanciája.

Az „információs társadalom” oktatási gyakorlatát meghatározó elemek: Készségek, kompetenciák, jártasságok, attitűdök kialakítása. Az egész életen át történő tanulás képességének és készségének kialakítása. A különböző forrásokból és perspektívákból szerzett tudáselemek integrációja. Kisebb, gyakran heterogén csoportokban történő tanulás. Komplex, inspiráló tanulási környezetben a tanuló önállóan építi fel tudását.¹⁴

Az Internetre alapuló oktatás radikálisan új didaktikai megközelítést igényel, alapvetően új vizsgálódásokat a képek és hangok logikájára vonatkozóan, hogy ez a logika miképpen ötvöződik a szövegek logikájával. A személyes jelenlét szerepe azonban nem szorulhat háttérbe az empirikus vizsgálatok szerint sem. A telekommunikációnak nincsen meg az a hatékonysága, mint a személyes találkozásnak. A telefon hatásait vizsgáló tanulmányok egyöntetűen megállapítják, hogy amikor más kapcsolatra nincs lehetőség, a telefon-kapcsolat nagyon is fontos, ugyanakkor a személyes találkozásokkal ellentétben ezeknek a kapcsolatoknak kicsi a hatásuk új kapcsolatok létrehozására. A telefon-kapcsolatok akkor hatékonyak, ha korábbi személyes találkozások háttér-információi megerősítik.¹⁵ A virtuális tanulási környezetnek mindenképpen ki kell egészülnie fizikai tanulási környezetekkel. Önmagában nem képes sem a szükséges tanulási készségek megtanítására, sem a pszichológiailag megfelelő tanulási klíma megteremtésére, sem pedig arra, hogy a diákszocializáció valamiféle kielégítő folyamatának medre legyen.

A tanár szerepe is változóban van. Az adott szempontból tehetséges diák bármely területen specialistává nőheti ki magát, megfelelő idő és energia ráfordítása esetén. A tanár az eddigi előadóból, főnökből, felügyelőből új szerepkörbe lép át, irányító, tanácsadó, konzultáns lesz.¹⁶ A tanár a tanulási folyamat során diákjai önálló tanulását kíséri figyelemmel és segíti, szemléletével új látásmódot, perspektívát nyit. Megérteti a diákaival, hogy felelősek saját tanulásuk eredményességéért; segít nekik abban, hogy képesek legyenek felmérni saját tudásuk szintjét; motiválja és biztatja őket.

A tanár maga is folyamatosan tanul az új, nyitott rendszerben, így tanuló társ, aki számos tapasztalata következtében egyúttal szakértő és tanácsadó is ezen a területen. Előfordulhat, hogy a diák valamit előbb tanul meg, vagy hamarabb fedez fel, mint a tanár. Természetesnek kell elfogadnia, hogy nyitott, válto-

In: *Sulinet – Ablak a világra*. Okker, 1998, idézi: Fehér Péter: i. m.

¹⁷Komenczi Bertalan:
*On-line. Az információs
társadalom és az okta-
tás. Új Pedagógiai
Szemle*, 1997/7.

Iskola és társadalom

¹⁸Bessenyei István:
Világháló és leépítés.
Educatio, 1997/4, 636.

¹⁹W. Jaeger, Paideia:
*The Ideals of Greek
Culture*. Basil Blackwell,
Oxford, 1946, I. köt. xiii,
idézi: Nyíri Kristóf:
*Nyitott és távoktatás
történeti nézőpontból*.
www.mtsystem.hu

A tanári tekintély

²⁰Nicholas Negroponte:
Being Digital. Hodder &
Stoughton, London,
1995, 3., idézi: Nyíri
Kristóf: *Globális tanulás
és helyi közösségek*.
www.mtsystem.hu

zó és folyamatosan bővülő információs környezetben tevékenykedik.¹⁷ A tanár nem léphet fel többé úgy, mint az információk, a tudás egyedüli forrása. Nem rendszerezett tudományos igazságokat kell közölnie, hanem az ellentmondásokat kell tematizálnia, elismertetnie. Az információk igazságtartalmának viszonylagosságát szükséges tudatosítania. A kulturális különbségekkel való bánás, a tolerancia tanári alapkövetelménnyé válik. A normatív vezérlés helyébe tehát a kommunikatív vezérlés lép.¹⁸

Werner Jaeger megállapításával összhangban „a tanítás-nevelés az a folyamat, amelynek révén a közösség megőrzi és átadja fizikai és szellemi természetét-jellegzetességeit”.¹⁹ Ez alapján a következő fontosabb megállapításokat tehetjük:

Az iskola társadalmi berendezkedésünk működésének integráns része, több olyan nem változtatható elemmel rendelkezik, amelyeknek változásától tartunk, vagy amelyek megszűnését máris többen jóslják.

Az iskola nem utolsósorban a gyerekek számára rendszeres napi elfoglaltságot biztosít a szülők munkaideje alatt. Ez a rendszeresség még a „kevésbé hatékony” foglalkozások alatt is, a tanár szándékától függetlenül több elvárt eredményt hoz. Világosan közvetíti, hogy a társadalom élete erre, vagy ehhez hasonló rendszerességre épül, amelyhez biológiai szükségünket, kedvünket és szeretem/nem szeretem dolgainkat igazítanunk kell. Az ebből eredő stresszt kezelnünk kell, és akkor is meg kell jelenünk a foglalkozásokon, ha azt a józan ész más esetben egyáltalán nem támasztaná alá.

A rendszeresen elvárt munkát egyénileg és közösségben is el kell tudni végezni. A közvetlen felügyelet nélkül végzett munka eredményéért utólag felelősséget kell vállalni. A felelősséget egyénileg kell vállalni, nem lehet a közösségre, környezetre, társakra, semleges okokra hárítani.

Bár a tanári tekintély értéke az utóbbi időben erősen csökkent, a tekintély alapjának („a tanár a tudás forrása”) folyamatos erodálódása miatt további csökkenésre számíthatunk. Csak megfelelően képzett oktatók képesek a személyes értékükkel, szemléletükkel a diákok tiszteletét kivívni. A tanári tekintély mindazonáltal a szocializálódás fontos eleme. A diákoknak meg kell tanulniuk, hogy munkájuk része lehet egy nagyobb rendszernek, amelynek céljait nem ők jelölik ki, és talán értelmét sem látják világosan. Ebben a rendszerben az eredményességet, az egyéni boldogulást a vezető utasításainak betartása biztosítja, az utasítások betartása pedig a vezető tekintélyén alapszik. A hagyományos oktatási modellben a tájékozódás referenciapontja ez a külső tekintély volt. Az Internet alapú oktatás esetén a külső tekintélynek interiorizálódnia kell. Megfelelő számú külső referenciapont és minta értékű döntést követően a diáknak magának kell képesnek lennie egy adott helyzet megítélésére, és így hamarabb tud felnőtt módon dönteni.

Alap- és középfokú képzés

²¹Lada László (szerk.):
A túlsó part messze van. Tudományos konferencia a funkcionális analfabétizmusról (Illyefalva, 1996), Békés Megye Képviselő-testülete Pedagógiai Intézete, Békéscsaba, 1996., idézi: Nyíri Kristóf: i. m.

²²Esther Dyson: *Release 2.0: A Design for Living in the Digital Age.* Broadway Books, New York, 1997, 90-94., idézi: Nyíri Kristóf: i. m.

Felsőoktatás

²³„Should Distance Learning be Rationed?” Interjú Larry Gold-dal és James R. Mingle-lel. *Educom Review*, 31. köt., 4.sz. (1996. július/augusztus), idézi: Nyíri Kristóf: *Nyitott és távoktatás történeti nézőpontból.* www.mtsystem.hu

²⁴Nyíri Kristóf: i. m.

²⁵Parker Rossmann: *The Emerging Worldwide Electronic University: Information Age Global Higher Education.* Greenwood Press, Westport, Conn., 1992, 7.skk., idézi: Nyíri Kristóf: i. m.

A szocializáció jelentős eleme az együttműködés megtanulása a baráti körön kívül lévő, esetlegesen ellenséges személyekkel. A felnőtt a bonyolultan működő társadalom része, ahol egyéni képességei csak egy kicsiny területen teszik képessé a mindent áttekintő tájékozódásra. A kizárólag az ösztönös barátok-ellenségek sémát alkalmazó személy nem nyerhet organikus szerepet a társadalomban.

Nicholas Negroponte, a MIT igazgatója szerint a képernyő alapú tanulás látványos eredményeket hozhat: „Mint diszlexiás nem szeretek olvasni”.²⁰ A diszlexiások számítógépes közegben jobban teljesítenek, mint hagyományosban. Jelenleg a funkcionális analfabetizmus népbetegség (Magyarországon a népesség 10–20%-a²¹). A képernyő előtt ülve az értelmes olvasás, sőt egyáltalán az olvasás könnyebben és sikeresebben megtanulható, mint könyvet betűzgetve, és az elektronikus szövegszerkesztő használata radikálisan javítja a fogalmazási készséget. Ugyanakkor a kultúrát teremtő és hordozó embernek képesnek kell lennie az önfegyelmre és a jutalom késleltettségének elviselésére ilyen „könnyített” környezetben is.²²

Az amerikai Tanárok Szövetsége által a közelmúltban kiadott jelentés elvárása szerint semmilyen graduális képzést ne lehessen a maga teljességében úgymond távolból adni. Minden pedagógusi tapasztalatunk azt mondatja velünk, hogy a campus közös emberi terében zajló tanítás és tanulás a kezdeti egyetemi évek tapasztalatának lényegéhez tartozik, és nem áldozható fel nagyobb mértékben, hacsak az oktatást-nevelést nem akarjuk elfogadhatatlan színvonalra süllyeszteni.²³

Nyíri Kristóf véleménye ezzel szemben az, hogy a diákevek nem sokat alakítottak rajta. Amit valaha is elsajátított, annak túlnyomó részét a maga választotta könyvekből vagy konferenciákon tanulta, a hasonló érdeklődéssel bíró kollégák informális hálózatahoz tartozva. Egyetemi oktatóként sikeressége ellenére az évtizedek során szakmai energiáiból csupán töredéknyit fordított hallgatóira, és gyakorlatilag semennyit tanárkollégáira.²⁴ Parker Rossmann szerint is a kialakuló világméretű elektronikus egyetem mellett végét járja a még élő egyetem: 1990-ben az amerikai egyetemi hallgatók fele idősebb volt a hagyományos college életkoránál, alap- vagy graduális egyetemi tanulmányikat sokan részidőben és ide-oda utazva végzik, miközben éveken át már állásban vannak.²⁵

Konkrét következtetések és várható fejlődési irányok megjelölése nélkül megállapíthatjuk, hogy az írásbeliség és a pedagógia fejlődésének egy számunkra nem teljesen idegen pontján állunk, a fejlődés szerves és áttekinthető egységet alkot az évezredek során. A jövő valami érdekeset és forradalmian újat tartogat, beláthatatlan veszélyeket azonban egyelőre nem látni a horizonton.

JÓKAI ANNA

egy – az Egyben

amivel látok azzal hallok

amit látok hallom is

nem a szám szól és megértik

kéretlen kínálják

se lábam se kezem

tart engem itt akit nem fogok már

nincs orrom az illatokra

földszagú a mennybolt

levegőért nem kapkodom

ráfújással formálódik

minden vérem kicsorgattam

bennem kering úgy melenget

nem eszem ezt és nem iszom azt

föltáplál az Ige

tudok a szívem helyén

csalhatatlan nagymérlegen

Én vagyok Benne

egy az Egyben kiviláglik

szem nélkül és fültelen

csupa fül vagyok és csupa szem

nem szájjal szólnak és megértem

amit mindeddig kértem

átjár rajtam amiben járok

tartom ott akit még várok

egyetlen illat betölt

mennyszagú a föld

a levegő szív be engem

légnemű lett sűrű testem

isteni edénybe

az Ő vére cserébe

amit iszom azt eszem is

veszem is adom is

az agyam helyett érzek

súlyok nélkül mérnek

Ő – az Én vagyok – van bennem

miért kellett lennem

In memoriam Szilágyi Domokos

CZJZEK ÉVA

1923-ban született Kolozsváron, 1950 óta Bécsben él. Műfordítói tevékenységéért 2002 februárjában vette át a Pro Cultura Hungarica kitüntetését. A vele készült életrajzi interjú a Vigília 2000. 11. számában jelent meg.

Szilágyi Domokost 1972 októberében ismertem meg Bécsben, Szépfalusi Istvánék Capistran utcai otthonában. Nekik volt köszönhető, hogy hosszas utánjárás és harc árán egy-egy Romániában élő erdélyi magyar író, költő Ausztriába jöhetett a Bornemissza Társaság rendezvényeire. Ez mindig sok izgalommal járt, mert soha sem lehetett tudni, hogy a meghívottakat valóban kiengedik-e a határon.

Az akkori vendégek közül Szilágyi Domokos (alias Szisz, ahogy barátai hívták) tette rám a legnagyobb benyomást. Most is magam előtt látom a szikár, csupa csont és bőr fiatalembert, amint az asztal fölé hajolva halk, monoton hangon, s mégis rendkívül szuggesztíven olvassa verseit. Szája keskeny, arckifejezése merev volt, kissé ironikus, mintha saját sebezhetőségét szeretne volna leplezni. Csodálkozva vettem észre lábán a papucsot; emlékszem, először azt hittem, valami provokatív szándék rejlik e mögött, ám a felolvasott szöveg mélységes humánuma és költői ereje, a Weöres Sándor költészetére emlékeztető játékos, dallamos lírai betétek hamar eloszlatták minden kételyemet. Tudtam, hogy egy kivételes tehetségű költőt ismerhetünk meg a személyében.

Amikor aztán Szépfalusi István tervbe vette a kortárs erdélyi költők antológiájának német nyelvű megjelentetését, férjemmel együtt megbízott néhány fontosabb Szilágyi és Székely János vers fordításával. Boldogan vállaltuk a munkát, s a vakációnk ideje alatt megszületett a *Kérvény*, a *Haláltánc-szvit* és az *Egy festő halálára* című költemények német változata — ez utóbbi vers átültetésében a kiváló osztrák költőnő, Jeannie Ebner volt a segítségünkre.

Az antológia 1974 tavaszán jelent meg Szépfalusi szerkesztésében, a salzburgi Otto Müller Verlagnál. A könyv bemutatójára a bécsi PEN Clubban április végén került sor, és a rövid műsorban a mi fordításaink is elhangoztak. A program végén odajött hozzánk a kiadó lektora, gratulált a fordításokhoz, és megkérdezte, lenne-e kedvünk egy önálló Szilágyi-kötet összeállítására és fordítására? Rendkívül megörültünk ennek, de persze azt is tudtuk, hogy szinte lehetetlen feladatra vállalkozunk, hisz még a legsikerültebb fordítás is rengeteg kompromisszumot igényel.

Amikor 1973 szeptemberében Erdélybe készültem rokonlátogatásra, Domokost is értesítettem a jövetelemről — számomra ugyanis mindig fontos volt, hogy személyesen is találkozzam és (amennyire lehet) megbeszéljem problémáimat azzal, akit fordítok. Ő akkoriban költözött vissza Bukarestből Kolozsvárra; a Monostori út egyik újonnan épült háztömbjében lakott élettársával, Nagy Máriával és annak gyermekeivel. A rengeteg könyvvel, hanglemezzel, szőttesekkel bélelt lakás hamisítatlan erdélyi légkört sugárzott. Hamarosan oldott, érdekes beszélgetés alakult ki közöttünk, hiszen Domokos a fordítás terén is profinak számított; az volt az érzésem, egy igazi filológus veszett el benne. Átfogó, széleskörű műveltségével valósággal elkápráztatott. Még a legújabb, külföldön megjelent avantgarde munkákról is tudott, ami Ceaușescu rémuralma alatt valóságos csodának számított. Ezt a felejtethetetlen, szép estét azóta is legszebb emlékeim között őrzöm, amelyhez természetesen Mária figyelme, gondoskodása is nagyban hozzájárult.

Az önálló német kötet címét, *Enzyklopädie des Fiebers*, még Szisszel együtt választottuk. A borító tervezését fiamra, Alexanderre bízta — ő a művészek kifinomult idegrendszerével mintha megérezte volna a közelgő véget: a kép egy kicsiny férfit ábrázol, aki egy fenyegető, koromfekete alagút belsejéből, számos lépcsőt megmászva, felszabadultan áll a kijárat vakító, fehér világosságában. — A kötet megjelenését Domokos sajnos már nem érte meg, pedig várta, s örült neki.

„2000-ig szeretnék élni” — írta egyik versében. Ez a mondat annyi év távlatából még mindig fáj. Mindössze 38 éves volt 1976 novemberében, amikor tudatosan készülve a halálra, önkéntesül vetett véget életének. A kibírhatatlan fizikai fájdalmak, az elismerés hiánya és az erdélyi magyar kisebbség sanyarú helyzetéből adódó megpróbáltatások végleg felemésztették életerejét. Pilinszky szép szavai azt hiszem, rá is érvényesek: *„Csatavesztés a földeken. / Honfoglalás a levegőben.”*

Szilágyi Domokos, ha tudat alatt is, mindig az Abszolútum felé haladt, hitetlenségében is hívő lélek volt. Bízom az Úristen kegyelmében és abban, hogy már megtalálta azt a helyet, amelyet földi szenvedéseivel kiérdemelt magának.

Szilágyi Domokos levelei Czizek Évának

Bukarest, 1973. II. 5.

Szilágyi Domokos (1938–1976): romániai magyar költő, kritikus, műfordító. Középiskolai tanulmányait Szatmárnémetiben végezte, 1955-ben Kolozsvárra került, 1959-től a Babes-Bolyai Tudományegyetem magyar szakán folytatta tanulmányait. 1958–1959-ben az Igaz Szó munkatársa volt. 1960-tól a bukaresti Előré nél dolgozott, majd Kolozsváron élt betegnyugdíjasként. Tragikus körülmények közt hunyt el. — A leveleket közreadja Hafner Zoltán.

Kedves Asszonyom!

Ne haragudjék, hogy ily későn válaszolok — hazajöttöm után két hónapig Erdélyben ténferegtem, és csak most kerültem vissza Bukarestbe. Levelének igen örültem, köszönöm újévi jókívánságait — és, kissé későn, viszont kívánom. (Bár illetet volna idejében, de, úgy tetszik, címét nem írtam föl, legalábbis nem találom, pedig újabban egész rendes levélíró kezdek lenni. És — mint látja — még szerény is.)

Amit verseimről ír, azt hiszem, túl szép (to be true), mindenestre örülök, ha talál rokon hangokat — ez sem kevés. És ha valami fordítói bökkenő (rub) akadna, kérem, forduljon hozzám nyugodtan (vagy ha más fordítja, akkor ő); megteszem, amit tudok. (Egy kissé magam is belekóstoltam a filológiába; és fordítottam is, nem keveset, s tudom, hogy a fordítás — eltekintve attól, hogy reménytelen dolog — elsősorban értelmezést jelent.)

Most egyelőre itt ülök Bukarestben, azt hiszem, nyárig nem megyek sehova. Hacsak nem muszáj. (Itthon kiderült, hogy látóidegsorvadásom van, s erre itt a Miatyánk az orvosság — lehet, hogy külföldön, valahol, van jobb is. Ha értesülök róla, és ha engednek, kimegyek valami rendesebb klinikára. De ez még a jövő zenéje.)

Szépbalusiékat melegen üdvözli, kezét csókolja

Szilágyi Domokos

**Kolozsvár,
1973. június 4.**

Kedves Éva,

megkaptam levelét, és nagyon szépen köszönöm a jó híreket.

Hát én újra kolozsvári lakos lettem, egyelőre végleg — mert nálam sosem lehet tudni. De ha innen elköltözőm, már csak falura. Ám ez még a távoli jövő zenéje.

Egyelőre még mindig nyakig vagyok a hurcolkodásban, könyveim jó része Bukarestben maradt, részletekben szállítgatom. Ezen kívül rengeteg a fordítani való és az egyéb aprómunka.

Hogy múltkori kérdésére megpróbáljak válaszolni — nehéz lesz, mert nincs itt a könyvtáram. A *Sajtóértékeztető* latin idézete valahonnan Tacitusból van, csak már nem emlékszem pontosan, hol. A Santayana-mondást meg egy interjúban olvastam.

Kérem, írja meg pontosan, mikor jön Kolozsvárra, hogy itthon legyenek. Még nem tudom, hogyan alakul a nyárom; attól függ,

hogy nőm — az Utunknál dolgozik — mikor kap szabadságot. — Ittléte alatt szállásáról gondoskodhatom én is (ha nincs jobb), van négy szobánk, talán csak elférünk. — Értesítését várja, kezét csókolja:

Domokos

Kolozsvár,
1974. május 9.

*Jeannie Ebner (1918):
osztrák költő, műfordító.
Magyar költők verseit
többször is fordította
Czjzek Évával. — A le-
vélben később említésre
kerülő három prózaverse
Szilágyi Domokos fordí-
tásában: *Alkotó bírálat*,
Költői hírnév, *A megbi-
zatás*. (Utunk,
1974. ápr. 26.)

**a Haláltánc-szvit...
kitűnően van fordítva

***Ez a szomorú
helyzet.

Kedves Éva!

Ma egyszerre jött levél Magától és Jeannie-től.* Nem tudtam az április 29-i PEN-estről, de ha tudtam volna is, aligha mehetek vala ki.

Mindenesetre örvendek, hogy sikerült a dolog. Nyilván nem szólhatok hozzá ily messziről az előadók művészetéhez, de a pátosz énnékem se kenyerem. Ahogy kiveszem azonban, mégsem volt pusztába kiáltott szó, főleg az után, amit Jeannie megjegyzett a „stinkfade PEN”-ről.

Jómagam április 1-jén szabadultam, hét heti tömény kezelés után, bele a tömény munka kellős közepébe. Ámbár ott is dolgoztam, egy kedves pszichológusnő jóvoltából, mert du. 4-től enyém volt a dolgozószobája. Fizetségül Szondit és Schultzot (*Das Autogene Training*) fordítottam neki. Azóta is vissza akar vitetni.

Jeannie azt írja a Totentanz Suite-ről, hogy „ausgezeichnet übersetzt ist”.** Nyugtassa meg, hogy kisilabizáltam a levelét (van szótáram), azon kívül küldtem neki *Utunkat* (1974/17.), amelyben három prózaverse jelent meg (ti. Mária most Pesten van, kipihegni az én pihenésemet). Ma beszéltem vele telefonon, jól érzi magát; onnan postázta az *Utunkat*.

Nem szeretném, ha Otto Müllerék kiszívnák a vérét az utolsó csöppig. Jómagam is be vagyok táblázva munkával 2 esztendőre. Példátlanul rendetlen családi állapotom miatt (régí feleségemtől nem váltam el — nem hajlandó —, leköltöztem Kolozsvárra stb. stb.) belátható időn belül úgysem kapok útlevelet; és, sajnos, elmúltak a szép idők, amikor erkölcsi sikerre adtam valamit. (Kérem, ne vegye sértésnek.) Ez most már — esetleg — csupán tágabb famíliámat érdekli; de azt hiszem, azt se nagyon.

That's the sad situation.***

Még egy dolog: kérem, magyarázza meg Jeannie-nak (a napokban írok neki is), hogy az Utunk neki nem fizethet honoráriumot, csupán lejben, akkor, ha ide látogat. Ami különben nem rossz ötlet, és nagyon szívesen látnók.

Szépfalusiékat sok szeretettel üdvözlöm. Ő itt tudvalévoleg persona non grata, nem is írok neki.

Köszönök mindent, Romyt változatlan nagyrabecsüléssel és szeretettel köszöntöm —

kezét csókolja:

Domokos

Kolozsvár, 1974. V. 9.

Kolozsvár,
1974. június 6.

*Utalás Czjzek Éva
egyik unokájának súlyos
betegségére.

***Neue siebenbürgisch-
ungarische Lyrik.* Szerk.
Szépfalusi István. Elő-
szó: Sütő András. Otto
Müller Verlag,
Salzburg, 1974.

Kedves Éva!

Most kaptam meg szomorú levelét. Együttérzek Magával* — kár, hogy többet nem tehetek. Ilyenkor eláll az ember szava, s ha nem, az sem segít. Vannak kimondhatatlan dolgok — ezeket kellene a költészetnek megfogalmaznia; sajnos, ritkán és keveseknek sikerül.

Időközben megérkezett az antológia.** Igen szép, és nagyon hálás vagyok azért az emberfölötti munkáért, amelyet Romyval végeztek.

Mária járt Pesten és Debrecenben, fölmálházkodott könyvekkel, hanglemezekkel, némi ruhaneművel. Jól telt, csak fárasztó volt. De ez pihentető fáradtság. — Itthon folyik a szokásos munka. Én is fáradt vagyok, de nem pihentetően. Kivéve a Békási-szorosban töltött öt napot (legifjabbik öcsém pisztrángtenyészetet vezet ott egy faluban); véresre eveztem a tenyerem a vízduzzasztó taván, fát vágtam, napi egy ölet legalább stb. Ezzel kb. vége az idei nyaralásnak.

Kezdek belehülyülni a fordításba, de legalább két esztendőre be vagyok táblázva munkával; ama bizonyos lakásvételkor összegyűlt minden. Hát most lássuk.

Szeretettel üdvözl:

Domokos

Kolozsvár, 1974. jún. 6.

Lieber Herr Czjzek,
ich habe die Anthologie bekommen. Das Buch ist sehr schön, und ich sehe nur jetzt, was für eine übermenschlich-schöne Arbeit haben Ihre Ehefrau und sie vollführen. (Dies ist die Meinung Frau Ebners auch.)

Vielen Dank und Viele Grüße:

Szilágyi Domokos

[Kedves Czjzek úr,
megkaptam az antológiát. Nagyon szép a könyv, és csak most látom, milyen emberfölöttien szép munkát végeztek a felesége és Ön. (Frau Ebnernek ugyanez a véleménye.)

Köszönettel és szíves üdvözllettel:]

Kolozsvár,
1974. szeptember 27.

Kedves Éva!

Ne haragudjék a kései válasz miatt. Néhány napot Bukarestben kell töltenem, s időközben úgy fölgyűlt a postám, mint egy ügyvédnek.

Örvendek, hogy — ha nem jobban, de nem is rosszabbul — megvannak. Mi is. Munka, mint rendesen, sőt, még több is. Az elmúlt tavasz óta írtam, illetőleg fordítottam ('73 tavaszáról van szó) 2 verseskötetet (románból) + egy eredetit + egy irodalomtörténeti monográfiát (románból) + egy Peter Pant (év végére talán megjelenik, egy kötetben a Peter Pan a Kensington-parkban s a Peter Pan és Wendy, ez utóbbi régebbi munkám) + lesz egy

nagy, kb. 18 íves Andersen; most vár egy Whitman-válogatás + egy Swift (levelek, satírák). Az aprómunkát nem számítom.

Mindezt nem dicsekvésképpen, csak hogy lássa, mi sem menyélünk, és én már belenyugodtam, hogy holtom napjáig így lesz. Nézze, már én is érzem magam olyan idősnek, hogy akár föl is fordulhatnék, bármely nemzedékhez számít is. Ez nem generációs kérdés. Ez csak az én saját, külön bejáratú hülyeségem. Tizennégy esztendő korom óta önellátó vagyok; néha bevonulok egy kórházba, generálozás végett, s megint előlről. Lévéen a végletek embere, semmit sem tudok balkézrel csinálni.

Kérem, ne haragudjék e lelki nagymosás miatt. Nem szokásom; itt (talán csak hangversenyen kívül) nem is járunk sehova. De jól vagyunk, a fiúcska már iskolás, a hercegkisasszony ökisasszonyosága kisasszonykodik (majdnem 5 éves; a nyáron Pestről hozott valaki egy kombinét neki, állandóan benne akart császkalni az utcán; vagy nagy színésznő, vagy nagy kurtizán lesz; de lehet, hogy a kettő egyre megy. — Szüleim irányt változtattak, Sepsiszentgyörgyön fizettek be lakásra (ott is van egy húgom). Eddig benne van az egész céció kb. 20.000 lejemben, s még többre is számíthatok. Hát úgy állunk, amint a régi mondás tartja: egy szülő fölnevel 10 gyermeket, de 10 gyermek sem tart el egy szülőt. Igaz, mi csak heten vagyunk, de hát én vagyok a jó bolond, akihez zsákkal dől a pénz, ingyen persze.

Különben semmi baj, fő, hogy jól vagyunk idehaza, nem izgat semmi, a Schultz-féle autogén tréninghez fohászkodom, ha úgy esik. De csakugyan: nem panaszkodhatom. Bolondnak jár a szerencse.

Térjünk a tárgyra. Új kötetem (*Felezőidő*) megjelent.* Kb. 3 hét múlva kapom meg a tiszteletpéldányokat, s akkor majd küldeni fogok. Nagyon szép pófájú kis könyv, kb. 14 x 14 cm; Deák Feri (ő tervezte a *Sajtóértekezletet* is) Angliából hozott betűket a borító- s a címlaphoz. Itt megadom a kért lajstromot (a *Neue Siebenbürgische Literaturban*** megjelentek híján); válogassanak ízlés és terjedelem szerint (bár, mondtam volt, a szerzőnek ilyenkor kuss, de hát legyen): I. *Sajtóértekezlet*. 1. Kiben maga lelkihez szól (9). 2. Az ünnep (13). 3. Plánéta (28). 4. Nap (35). 5. A szomszéd asztalnál (37). 6. A menyasszony (42). 7. Utóhang (60). 8. Ballada éjjel (103). 9. Ami kell (104—108). 10. Árnyék (127). 11. Takarják be nagyapád (129). 12. Négy szonett (130). 13. Örültek (140). 14. Betegen (149). (A Don Quijote szerenádja (151), azt hiszem, túl nehéz.) 15. Don Quijote végrendelete (162) egyszerűbb: csak egy értelmező szótár szükséges hozzá. Nyilván nem lehet szó szerint fordítani. 16. Maszek ballada (171). 17. Utóhang (174); ez nehéz ügy, pedig ezt szeretem legjobban. 18. A próféta (184). 19. Napforduló (193). 19. Ez a nyár (202), szintén nehéz ügy. Filológiai magyarázatokkal szolgálhatok (pl. a legutóbbiban: „anyag és eszme közt a féluton” — Madách). — II. *Felezőidő*: 1.

*Sz. D.: *Felezőidő*. Versek. Kriterion, Bukarest, 1974. — Dedikáció: „Évának és Romynak, igaz szeretettel: Domokos // Kolozsvár, 1974. okt. 10.

**Adatait helyesen lásd 1974. jún. 6-i levél 2. jegyzete.

Vád (5). 2. Az Éden kapujában (21). 3. Pogány zsoltárok (27—36). 4. Zuboly (51). 5. Falstaff (57). 6. Quasi una fantasia (63). 7. Gyermek (68).

Ennyi volna. — A gyakorlati ügyekről majd később.

Addig is kezét csókolja:

Domokos

Kolozsvár, 1974. szept. 27.

Mein lieber Romy,
hoffentlich fühlst Du dich besser nach dem Bad. Bei uns kein neues, Arbeit und Arbeit. Jetzt erscheint mein Band (Die Halbzeit [nicht Sport, nur Atomphysik]); ich werde schicken für Euch ein Exemplar.

Herzliche Grüße:

Domokos

[Kedves Romy,
remélem, a fürdő után jobban érzed magad. Nálunk semmi újság, csak a munka. Most jön ki a kötetem (Felezőidő [nincs sport, csak atomfizika]); majd küldök nektek egy példányt.

Szívélyes üdvözléssel:]

Kolozsvár,
1974. október 2.

Kedves Éva és Romy!

Hát ezért teszi ki az ember a lelkét. Apám egy hónap múlva vonult volna nyugdíjba (a papokat 70 esztendősen nyugdíjazták), s erre elüti egy teherautó — állítólag rossz volt a kormány-szerkezete (a kormány a sofőr kezében maradt); apám az útpadkán állott, s a kocsiszekrény betaszította egy kb. 2 méteres árokba. Koponyaalapi törés, belső zúzódások.

Mi erre autóstoppal Szatmárig (úgy 200 km). Egy csomó ízlésetelenség, mint minden temetésen stb. Másnap hajnalban vissza vonaton — dolgozni kell. Most aztán éppen. Anyám s ikerhúgaim Sepsiszentgyörgyre fognak költözni; ott vettem végül is lakást nekik, s most törleszthetem, amíg föl nem fordulok. Gondolom, van reményem rá.

Mindegy. Megjelent új kötetem, csak még nem került forgalomba. Amint lesz, küldök.

Kézcsoókkal:

Domokos

Kolozsvár, 1974. okt. 2.

Mein lieber Romy,
bitte Deine Ehefrau meinen Brief zu übersetzen. Ich bin jetzt zu müde deutsch zu schreiben.

Entschuldigung und unsere Grüße:

Domokos

[Kedves Romy,
kérlek meg a feleséged, hogy fordítsa le a leveletem. Pillanatnyilag
túl fáradt vagyok ahhoz, hogy németül írjak.

Elnézést, egyben küldjük üdvözlötünket:]

Ui.: Szépfalusiékat üdvözlöm; amint egy kissé magamhoz térek,
írni fogok neked.

m. f.

Kolozsvár,
1975. június 15.

Kedves Éva!

Ezek szerint hát a szeptemberi viszontlátásra. Amúgy sem sokat
fogunk kóricálni — Máriának 16 nap a szabadsága (fél norma), ne-
kem meg egyáltalán nincsen. Talán augusztusban elmegyünk
Parajd—Korond (Árcsó) tájékára rövid időre s esetleg valahova
Máramarosba is. C'est tout.*

*Ez minden.

Én megjártam Marosvásárhelyt, id est az elmeosztályt. 4 hét
— 15 perfüzió stb. — 4 kg hízás — munka rogyásig (külön dol-
gozószoba! Írógépet is vittem — arisztokrata törzsvendég va-
gyok ott).

Mária most középfülgyulladással küszködik. Szerencsére nem
fájdalmas. Az orvos szerint — nagyon ritkán — ilyen is van.

A héten utazunk Bukarestbe — minden évben bizottság elé
kell állanom a betegnyugdíjért. Rühellem, de ez legyen a legna-
gyobb baj.

A kicsik jól vannak; most az én fiam is itt van, mert az anyja
teljesen kiborult (legalább 3 öngyilkossági kísérlet); most itt fek-
szik az elmén.

Hát így éldelek. Engem csak a reuma bánt — cudar egy
időjárás van ezen a reumatogén Kolozsváron.

Kezét csókolja:

Domokos

Kolozsvár, 1975. június 15.

Mein lieber Romy,
vielen Dank für Euere schwere Arbeit (Übersetzung). Und
hoffentlich auf Wiederschauen im Herbst! Dein (noch immer
älterer und älterer) Freund:

Dominicus

[Kedves Romy,
köszönet Nektek a nehéz munkáért (a fordításért). Remélem,
összel viszontlátjuk egymást! A Te egyre öregebb és öregebb bará-
tod:]

Kolozsvár,
1976. április 7.

Kedves Éva!

Megkaptam leveleit — elnézést a kései válasz miatt, de előbb kór-
házban voltam Marosvásárhelyütt, aztán visszajöttem Kolozsvár-
ra, s a reumámnak meg kellett újból szoknia az itteni (reuma-
togén) éghajlatot.

A küldeményt még nem kaptam meg, de mindez csak idő kérdése. — Nem is tudom, hogyan köszönjem meg, hogy ennyit fáradnak értem és miattam, nem tudom, megéri-e.

Február-márciusban leróttam az évi penitenciát a marosvásárhelyi kórházban. Most már visszatértem a sűrű munkába. Aránylag jól vagyunk, hízunk mind a négyen.

Ami az osztrák rádiót illeti, azt hiszem, tudom fogni (még nem próbáltam, de a készülékem jó, csak a hullámhosszra vagy a frekvenciaszámra volna szükségem). — Az sem volna rossz, ha Otto Müllerék meghívhatnának, de ez esetben meg kell írnom a hivatalos szöveget, amelyet itt elfogadnak. Legegyszerűbb volna az Írószöv. útján (ott is van útlevelem, csak akkor az Irodalmi Alapnak kell fizetnie az útköltséget. Kérdés, hogy belemennek-e; ami azt illeti, megtehetnék, mert először és (mind eddig) utoljára 71-ben voltam hivatalos úton Jugoszláviában.)

No de ne álmodozunk. Vagy sikerül, vagy nem. Meglátjuk. Jómagam nem bánnék egy kis levegőváltozást. Ha Máriát is vihetném, még jobb lenne.

Még egyszer köszönöm szíves sorait — ha véletlenül erre járnának, remélem, nem kerülnek el.

Kezét csókolja:

Domokos

Kolozsvár, 1976. IV. 7.

Mein lieber Romy,
vielen Dank für Euere schwere Arbeit. Unseres Leben geht fort — so-so. Ich hoffe (noch) dass wir einander widerschauen können in diesem Jahre — Gott mit uns.

Herzlichte Grüsse:

Domokos

[Kedves Romy,
nehéz munkátokért sok-sok köszönet. A mi életünk megy tovább — úgy-ahogy. Remélem, hogy (még) az idén viszontláthatjuk egymást — ha Isten is úgy akarja.

A legszívélyesebb üdvözléssel:]

Kolozsvár,
1976. augusztus 22.

Kedves Éva!

Elhanyagoltam az írást (nemcsak a levélírást) — rossz napjaink voltak. Váratlanul meghalt a legfiatalabbik öcsém, alig harminc évesen. Erdőmérnök volt Sepsiszentgyörgyön. Tavasz óta hanyagolt egy makacs tüdőgyulladást, aztán július-augusztusban hirtelen föléptek a szövődmények: agyhártyagyulladás, agyvelőgyulladás (meningitis, encephalitis), majd sorra minden szerv (máj, vese) fölmondta a szolgálatot, végül mnaemia[?] és általános stafilococcusos fertőzés. Kb. 10 napig feküdt kórházban — előbb Szentgyörgyön, majd Marosvásárhelyütt —, kómában mindvégig. Körülbelül ő volt a legegészségesebb a családban — úgy látszik,

mi, többiek, betegesek, a férgese, jobban ha nem is, de tovább bírjuk. — Anyámat, szegényt, nagyon megviselte a dolog; két eszten-deje sincs, hogy apám meghalt. Fogytkozik a család, a nyolc test-vérből már csak hatan vagyunk életben (legidősebb bátyám '55-ben halt meg, húszéves korában).

Persze a nagy, a szent Élet megy tovább. Dolgozunk, hogy ne kelljen gondolkodni.

Jómagam az ősszel bevonulok egy igen dicsért idegszanatóri-umba, a Déli-Kárpátokban. Úgy van, hogy Mária is jön velem. Most különben nem is annyira az idegeimmel van baj, mint a reumámmal, de — gyógyszeresen — azt is kezelni fogják. Úgy hallom, a körülmények kedvezők, lehet dolgozni, s nekem elég sok a hátralékom. Jövőre — talán — megjelenik egy kötetem, ha az idén beadom az anyagot. Még sokat kell dolgoznom rajta, ha utol akarom érni önmagam. Az utóbbi időben kissé lemaradtam. Persze, minderre van magyarázat (esetemben a sok kulimunka), de hát végül úgyis csak az eredmény számít, nincs bocsánat (József Attila: Tudod, hogy nincs bocsánat, / hiába hát a bánat, / légy, ami lennél: férfi — / a fű kinő utánad. — [Lehet, hogy nem pontos; szokásom ellenére fejből idéztem]).

Romyt sok szeretettel üdvözlöm. A viszontlátás reményében (jövőre?)

kezét csókolja:

Domokos

Kolozsvár, 1976. augusztus 22.

Nagy Mária levele:

Drága Éva!

Igazán nagyon köszönöm a leveletek. Annyira egyedül maradtam (szellemileg értendő), hogy a Szisz szereteteitől érkező minden szó számít. Napról-napra jobban fáj minden, a dolgai, a sorai, a moz-dulatai, a hangja, a tekintete. Minden, amit írni tudok, csak köz-hely. Itt a két gyermek — értelmesek (?), szépek (?), de alig van erőm a türelemre. „És bele nem nyugszom, bár értem”, és még sem értem, mert annak nem kellett volna, nem lett volna szabad bekövetkeznie.

*Majtényi Erik
(1922–1982): költő, író,
publicista, műfordító

Várta és vágyta a bécsi utat. Szeptember 17-én írta Vásárhely-ről: „Ha én húszéves koromban megjárhattam volna azt az utat, amelyet Erikel* '72 őszén, ma egészen másutt volnék. Nem földrajzilag, szellemileg.” Minden elkésett. Én is. Nem tudtam kibíráhatóvá tenni az életet. Stb., stb. Nem folytatom a lelkizést.

Éva kedves, nagyon kérlek, amikor még teheted, írd, ha felénk járnál, értesíts. Szeretettel várlak

Mária

Romyt üdvözlöm, s kívánom, hogy legyen erőtök befejezni a munkát.

Kv. 1976. XI. 23.

PARDI ANNA

Túlvilágított túlvilág

*Túlvilágított túlvilág,
ahová semmi emberi nem kell.
Csak magasztos lélek lép be ide,
ki a hű Krisztust hűen követte.*

✱

*A nemlét mellett van egy tanulószoba,
csend ül a padokban, csendtől tanítottan,
a lemondás kerengő üreiben. Ez üröket szereti Isten,
a nagy elhagyatottságok mestere, ez üröket ismerte
dr. Edith Stein fenomenológus és apáca,
a belső szférák szerető tudós és mártír jelöltje.*

✱

*Latin szöveget, héber szöveget, német szöveget
sokféle szenvedéssel betűzgetett.
A speyeri tanítóképző tanulószobájában tanárnőként
összeszedett, centrális magatartása feltűnt mindenkinek.*

✱

*Mert mi magunktól nem adunk oda egyszerre
és teljesen mindent, azért nem is lehetünk
egyszerre részesei a tökéletes szeretet kincsének —
vallotta a minden emberi iránt fogékonyan.
De a tökéletlen szeretet, az élet önmagára való éhsége,
a természeti ember önös, elszigetelt fohásza
megtérése után többé nem vonzotta.*

✱

*Isten nagy tetteit nem feledve,
a Básán hegy sokcsúcsú hegyei közt látta ragyogni
a gyermekarcokat, az abszolút logosz tisztásaiként.
S Izráel Istene, a maga mélység után
kiáltó üreivel vonzotta oda, hová csak a magasztos lélek
lép be, a hű Krisztust hűen követve.*

ZIMÁNYI ÁGNES

Jakubinyi Györggyel

Jakubinyi György-Miklós gyulafehérvári latin szertartású érsek és romániai örmény apostoli kormányzó 1946. február 13-án született, Máramarosszigeten, a szatmári egyházmegyében. Teológiai tanulmányait Gyulafehérváron végzi. 1969. április 13-án, Gyulafehérváron Márton Áron püspök pappá szenteli. 1970-től négy éven át Rómában tanul. Hazatérte után 1974-től 1992-ig biblikus tárgyakat és dogmatikát tanít Gyulafehérváron. 1978-ban Budapesten, Gál Ferenc professzornál doktorál. 1990. április 29-én, Csíksomlyón Francesco Colasuonno apostoli nuncius püspökké szenteli. A Szentatya 1991. június 13-án kinevezi romániai örmény apostoli kormányzónak. 1994. április 8-tól gyulafehérvári latin szertartású érsek. Ettől kezdve visszavonásig a gyulafehérvári római katolikus érsekség és a romániai örmény katolikus ordináriátus személyében perszonális unióban van.

Hogyan alakult, hogy Ön pap lett?

Pappá úgy lesz valaki, hogy a Jóisten meghívja, és pedig belső hanggal, vonzódással. Az lesz pap, aki pozitíven válaszol Isten hívására.

Hányan voltak elsősök, amikor Gyulafehérváron megkezdte a teológiai tanulmányait?

Akkoriban numerus clausus volt, vagyis az egy millió magyar katolikus után huszonnégy elsőévest lehetett felvenni, és 1963-ban nem is volt több jelentkező. Sőt, valójában huszonhárman kezdtünk, és tizenhatan végeztünk. Márton püspök úr 1969-ben, fehérvasárnap, a gyulafehérvári székesegyházban tizenhatunkat szentelt pappá.

Hogyan érintette, hogy a nevezetes Márton Áron püspök szentelte pappá?

Gyermekeként a szülővárosomat se igen hagytam el. Szüleim ősházájába, Aknasugatagra gyakran kijártunk, de például Szatmáron 1963-ban, 17 éves koromban jártam másodszor, amikor felvételiznem kellett a kormányzó úrnál. Püspököt életemben először Gyulafehérváron láttam. Szent Mihály napján, az évnyitó Veni Sancte szentmisénken, a hat évfolyamon kereken száz hatan voltunk jelen kispapok. Bevonult a nagy sereg, jöttek karingben, reverendában, egyre díszesebb ruhákban. A legdíszesebbnél már azt hittem, hogy ő Márton Áron püspök úr, hiszen még nem ismertem őt. Kiderült, hogy az a nagyprépost volt, és még csak utána jött az ősz hajú püspök. A magnat, a nagy uszályt négy asszisztens vitte utána. Ilyet még filmen sem lehetett nálunk, a kommunista időben látni, nemhogy a valóságban. Ez volt az első személyes élményem Márton püspök úrral. A híre természetesen megelőzte. A neve fogalom volt.

Pappá szentelése után négy évre Rómába került. Hogyan történt ez?

Szentelésem után Sipos Ferenc kormányzó úr titkára lettem Szatmáron. Az irodai munka mellett a kiszárda lelkésze voltam, a zárda kápolnájában miséztem, prédikáltam, gyóntattam. Ennyi volt a lelkipásztori munkám, de én ennek is örültem, mert igazán ott éreztem jól magam, és nem a papírok között, az irodában. Egy éve voltam ordináriusi titkár, amikor Márton püspök úr elkért a kormányzó úrtól, római tanulmányokra. Márton püspök úr, püspökként, hat év börtön és tíz év kényszerlakhely után, 1970 tavaszán járhatott először Rómában. Elintézte, hogy állami engedéllyel, nyugati segélyszervek költségén a négy egyházmegyéből négy növendék Rómában tanulhasson. Kapóra jött, hogy Ceaușescu elvtárs a húsz év letelte után nem akart újabb hadisarcot fizetni. Bosszúból csökkentette a kereskedelmet a varsói paktum országaival, és inkább a Nyugat felé fordult. A határokat is kezdte liberalizálni. Megengedte, hogy az ortodox, katolikus és protestáns egyházak növendékeket küldhessenek külföldre. Ebbe az áramlatba estünk bele mi négyen, akiket Márton püspök úr jelölt ki.

Rómában egyik-másik emigráns furcsán nézett ránk. Márton püspök úr előre megmondta: fiaim, készüljetek fel, mert Rómában úgy néznek majd rátok, mint kommunista ügynökökre, kémekre. Amikor majd hazajöttök a helyi rendőrség, mint vatikáni kémeket fog zaklatni titeket. És így is volt. A római magyar emigráns körökben egyetlen fedőlapunk Márton Áron neve és tekintélye volt, az a tény, hogy bennünket személyesen ő válogatott és küldött ki. Később előfordult, hogy több jelölt volt, akiknek vizsgáznuk kellett az ÁEH (Romániában Departamentul Cultelor volt a neve, a románok is „departament”-nek nevezték) előtt, és csak aki megfelelt, az engedték ki. A mi esetünkben, 1970-ben még nem volt ilyen.

Mit tanult Rómában?

Márton püspök úr először azt mondta nekem: fiam, te dogmatikából fogsz doktorálni. Ezt azért mondta, mert régen a dogmatika volt a legelőkelőbb tantárgy. Nem tudta, hogy Rómában, a zsinat után öt évvel, a tanügyi reform szerint hogyan változott a tanmenet. Tanáraink között volt két-három öreg, aki Rómában végzett, de ők azt tudták, hogyan volt a harmincas években, esetleg 44-ig. A zsinat a szentírástudományokat a dogmatika, a morális, az egyházjog, a pasztorális és a többi elé helyezte, mert az a forrása mindennek. Az első kérdés mindig az, hogy mit mond a Szentírás. Végül a Biblikus Intézetbe jelentkeztem. Azt gondolom, Jakab Antal, későbbi püspök, aki tanárom is volt, és tizennégy évet ült börtönben, mert titkos helyettes volt Márton püspök börtön ideje alatt, beszélt az érdekemben Márton püspök úrral. Az is szempont lehetett, hogy a szentírástudománynál fontos a görög, a héber és a modern nyelvek ismerete. Én otthon a magyar és a román nyelven kívül latinul, oroszul és németül is tanultam. Az más kérdés, hogy a Biblikus Intézetbe nem vettek fel, csak két év múlva, miután a

Gregoriánán teológiai licenciátust szereztem. Végül négy év után egy dogmatikai, azaz teológiai és egy biblikus licenciátussal jöttem haza.

Milyen végzettséggel utazott Rómába?

Ez jó kérdés, mert a Gyulafehérvári Hittudományi Főiskola a mai napig két szálon fut. Egyházjogilag abszolutórium a végzettség, mert csak főiskola, akadémiai cím nélkül. Egész pontosan egyetemi fokozat nélküli, hat éves filozófiai teológiai kurzus, latinul: sexennium philosophico-theologicum sine gradu academico, amit Rómában, a Gergely egyetem elismert baccalaureatusi minősítésnek, de cím nélkül, úgynevezett egyenértékű baccalaureatusnak. Volt egy latin indexünk, amely tanúsította, hogy abszolutóriummal rendelkezünk, és volt egy szép román igazolványunk, amelyben az állt, hogy az adott fiatalember az egyetemi rangú hittudományi főiskola licenciátust nyert növendéke. Az állami licenciátus azonban egyházilag érvénytelen volt.

Mit szolt a román állam e kettősséghez?

Nekik csak az volt a lényeg, hogy belső használatra kiadjuk az állami címet, a többivel nem törődtek.

Róma miért tagadta meg az egyetemi szintű diploma kibocsátását?

Azért, mert annak komoly feltételei vannak, a tanárok végzettsége, könyvtár, és egyéb vonatkozásban, aminek mi nem feleltünk meg. Azóta, 1996-ban a Pápai Lateráni Egyetem affiliált bennünket. Affiliációs diplománk öt éves próbaidőre szolt, kimondván, hogy a teológiai kar, a facultas theologica, affiliálja a Gyulafehérvári Hittudományi Főiskola quadrennium theologicumát, négy éves teológiai kurzusát. Minden évben, a Veni Sancte szentmisén kihirdetem a kispapoknak: vegyék tudomásul, az első és a második évben főiskolások, a harmadiktól pedig pápai egyetemisták. Nagy különbség. Jelenleg is két diplomát adunk. Egy egyházjogilag érvényes baccalaureatusi címet, licenciátust talán 15-20 év múlva, ha addigra teljesítjük az előírt tudományos szintet. És továbbra is, mint egyetemi rangú főiskola, adunk egy román diplomát, aminek a neve licenciátus. Erre azért van szükség, mert papjaink államilag elismert licenciátusi diploma nélkül nem lehetnek állami iskolai hittanárok.

Milyen volt akkoriban a gyulafehérvári teológia?

A mi teológiánk, amit Fehérváron tanultunk, legalább huszonöt évvel elmaradt a nyugati mögött. 1963-tól 1969-ig voltam kispap Gyulafehérváron. Ezalatt fejezték be a zsinatot, 1965-ben. A zsinati dokumentumokat sovány magyar füzetnyomtatványokban csempészték be hozzánk, alig jutottunk hozzá valamihez. Márton püspök úr tanulmányozta a zsinati dokumentumokat és újra lefordította, mert nem volt megelégedve a magyarországi fordítással. A *Gaudium et spes* zsinati dokumentumot és a *Pacem in terris* híres enciklikát tananyagként leadta nekünk az órán, gondoskodott arról, hogy fejlődjünk, megismerjük a zsinat tanítását. Az órára, ötöd-

éves korunkban, mi jártunk hozzá, mert ő tíz évig nem jöhetett át a szomszéd utcából a teológiára. A leckekönyvet sem írhatta alá, mert akkor nem kaphattunk volna kommunista működési engedélyt. Helyette a rektor írt alá. Az állam ezt tudta, de szemet hunyt, papíron azonban nem lehetett nyoma, hogy a kényszerlak-helyes püspök, akinek nincsenek polgárjogai, tanít a főiskolán.

Miért kellett Márton Áronnak kényszerlak-helyen tartózkodnia?

Amikor a püspök úr 1955-ben, hat év után kijött a börtönből, azonnal bérma-utakra indult. Működését mindenütt hatalmas megmozdulás kísérte, ezért a kommunista állam jónak látta megvonni a személyazonosságját, és tartózkodási helyül a saját palotáját, kertjét és a székesegyházat jelölte ki, ami ugyanazon a helyen van, tehát egységet képez.

Milyen indokkal?

Az állam nem köteles megindokolni a rendelkezéseit a polgárok felé. Ez volt a kommunista elv. Meghatározatlan időre kapta, tíz év lett belőle. A kommunista Romániában 1967 novemberében járt először bíboros, név szerint Franz König. A Szenszék Bécs bíboros érsekét kérte meg, hogy látogasson el Romániába, gondolván, Ausztria mint semleges állam, összekötő híd lehet Kelet- és Nyugat-Európa között. König bíboros a pátriárka vendége volt Bukarestben. Megemlítette, hogy szeretné meglátogatni az országban működő egyetlen magyar katolikus püspököt, Gyulafehérváron. A pátriárka megmagyarázta, hogy ez most lehetetlen, nem tudnak leutazni Fehérvárra, mert ez megbontaná az előkészített programot, de legyen nyugodt, Márton Áron fel fog jönni Bukarestbe, és ott találkozhatnak. Telefonáltak a püspök úrnak, hogy azonnal jöjjen Bukarestbe, mert König bíboros úr látni szeretné. Márton püspök úr megmondta, hogy nincsenek személyi okmányai, és nem hagyhatja el a palotát.

Ezt a pátriárka nem tudta?

Dehogynem tudta. A püspököt betuszkolták egy fekete szekus kocsiba, és felvitték Bukarestbe. Bemutatták a bíborosnak, itt van, akit meg akart látogatni. Amikor König bíboros megtudta, hogy mi történt, hogy mi a helyzet, igencsak elképedt. Az egyházügyekkel foglalkozó kommunista államtanácsi miniszter úrral, Emil Bodnăraşsal tárgyalva szóvá tette, hogy Románia két éve tagja az Egyesült Nemzetek Szervezetének, 1964-ben minden politikai foglyot kiengedtek a börtönből, akkor mégis hogyan lehetséges az, hogy az országban egyetlen működő püspök van, és az is kényszerlakhelyen? Erre a püspök urat, aki még ott volt Bukarestben a bíboros úrnál, behívták, és Bodnăraş elvtárs azt mondta: püspök úr hazamegy, a helyi rendőrségen megkapja a személyazonosságját, és attól kezdve szabad. A püspök úr első kérdése az volt: mik a feltételek? Tudott volt róla, hogy feltételeket nem fogad el. Bodnăraş elvtárs biztosította, hogy feltétel nélkül visszakapja a mozgási szabadságát.

Amikor a püspök úr hazaérkezett, rögtön átjött hozzánk a teológiára, tíz év után először. Az előadások azonnal abbamaradtak, összehívtak bennünket a nagyterembe, én akkor ötödéves kispap voltam, és a püspök úr elmondta, hogyan nyerte vissza a szabadságát. Ugyanezt tette 1955-ben, amikor kiengedték a börtönből, miközben a társai 1964-ig ott sínylődtek, vagy meg is haltak. Azért tette, nehogy valaki azt higgye, hogy ő valami árat fizetett a szabadságáért. Soha nem kért semmit, ami az általános emberi jogok alapján ne illette volna meg.

*Milyen érzés volt Romániából Rómába ke-
rülni?*

Júliusban kaptuk meg az útlevelet, és jötevők a kultusz ügyosztálytól megsúgták, hogy azonnal induljunk, mert esetleg meggondolják magukat. Nyáron Rómában csak tolvajok és turisták vannak, és a vendéglátók. Mindenki szabadságon van, a bíboros atyákra azt mondja a latin fama, hogy ad aquas, azaz fürdön vannak. A kongregációk ugyan működnek nyáron is, de csak sürgősségi szolgálatban, az igazi munka októberben kezdődik. Ebbe a júliusba érkeztünk ki. Kollégiumunk, a Germanicum is zárva volt.

Csak Weissmahr Béla jezsuita atya tartózkodott a házban. Akkor doktorált Alszeghy Zoltánnál, és közben a Germanicumban volt a kispapok tanfelügyelője, ahogyan a mai érthető nyelven lehetne mondani az ő repetitori állását. Weissmahr atya, aki 1956-ig átélte Magyarországon a kommunizmust, igazán megértette a helyzetünket. Hálás vagyok neki, és a Jóistennek. Gondviselészerű volt, hogy az első évben, amikor kikerültem, ő még ott volt a házban. A német lelkivezetők, akármilyen tapasztalt emberek is voltak, el sem tudták képzelni, hogy egy kommunista országból érkező fiatalembernek milyen problémát jelent az új teológia befogadása, ráadásul a nyugati világváros hatása.

*Mit ért azon, hogy új
teológia?*

Mondok néhány példát. Itthon elődömnél, Faragó professzor úrnál úgy tanultuk, hogy a Zsidókhoz írt levelet Pál apostol írta, vagy hogy az Úr Jézus mondásai mind szó szerint hitelesek. Aztán kezdtem hallani, hogy nem Szent Pál írta a Zsidókhoz írt levelet, az Úr Jézus bizonyos szavai pedig jánosi elmélkedések. Szerencsére Weissmahr Béla atya nagyszerű pedagógiával segített megérteni az összefüggéseket és feldolgozni az átmenetet. De megérttem azokat is, akik egyszerűen eltávolodtak. Nem tudták magukat újra beleélni a hazai helyzetbe, és a többéves római tanulás után nem vállalták a papságot. Ha valaki hosszan tartózkodik külföldön, az a legnehezebb, hogy ne feledje el, honnan jött és hova tér vissza. Volt, aki azt mondta, eddig nem ismerte, mi az, hogy világ, mi az, hogy Nyugat. Egyik jugoszláviai kollegám azt mondta: hat év után nem tudok visszamenni, és fél térdre ereszkedve kezét csókolni a püspökömnek, ahogy az nálunk még szokásban volt. A nyugati szellem annyira hatott rá, hogy nem tudta feldolgozni, és kint maradt. Nem vállalta a papságot.

A Collegium Germanicum tavaly ünnepelte alapításának 450. évét. Úgy tudom, Ön is hivatalos volt az ünnepségre?

Az első nemzeti kollégium, amit Rómában felállítottak, a Germanicum volt, Loyolai Szent Ignác alapította, 450 évvel ezelőtt. Collegium Germanicum et Hungaricum de Urbe a teljes címe. Az egyik leggazdagabb kollégium Rómában, és minden későbbi nemzeti kollégium mintája. Hivatalos nevét rendszerint német-magyar kollégiumnak fordítják, ami helytelen. A német kollégium neve: Compo Santo Teutonico. Helyesen tehát nem német-magyar, hanem germán-magyar kollégium. Ezért vannak a dán, a norvég, a holland és egyéb kispapok is a Germanicumban. A kollégiumnak, a mostaniakkal együtt, körülbelül nyolcszázhatvan élő növendéke van. A jelenlegi mintegy hatvan növendékből huszonnyolc magyar. Amikor én kint voltam, száz egy növendék közül heten voltak magyarok.

A tervek szerint a Szentatya eljött volna a kollégiumba. Betegsége miatt azonban külön kihallgatáson fogadta az ünneplőket. Egy ehhez hasonló ünnepségen növendék koromban is részt vettem. Akkor a kollégium újraalapításának 400. évfordulójára emlékeztünk.

Kissé fájdalmas érdekességgént említem, hogy a Rómában elsőnek mondott magyar jezsuita, Szántó István, azaz Stephanus Arator volt az, aki elhatározta, hogy a magyaroknak külön kollégiumot kell alapítani, és 1579-ben létre is hozta a Collegium Hungaricumot. Abban az időben három magyar pálos kolostor volt Rómában, de sajnos mindegyik elnéptelenedett. A kerek Szent István dóm melletti, azzal egybeépített rendházban volt még három-négy magyar pálos. Szántó István az ő épületüket kérte el a pápától. A pápa megparancsolta a pálosoknak, hogy vonuljanak át egy kisebb kolostorba. Azok erre nem voltak hajlandók, ezért Szántó István a pápai rendőrséggel dobatta ki magyar testvéreit, és bevonult a magyar növendékekkel. A kollégium anyagi bázisa azonban annyira bizonytalan volt, hogy XIII. Gergely pápa már a következő évben, 1580-ban örökre egyesítette a Germanicummal. Szántó István el volt keseredve. Azt írta a Szentatyának: német és magyar, kuruc és labanc egy tető alatt nem férhet meg. Kérte a Szentatyát, hogy gondolja meg, és ne hajtsa végre a rendelkezését. Ennek ellenére az egyesített kollégium 1580 óta fennáll.

Milyen az a püspöki kar, ahova Ön tartozik? Hogyan épül fel?

A mai püspöki karokat a II. Vatikáni zsinat hozta létre. A magyarországi püspökök vezetője hagyományosan az esztergomi érsek, utána következik a kalocsai érsek, majd az egri. Romániában nem volt a magyarországihoz hasonló, hagyományos püspöki kar. Az erdélyi püspökök, az akkor négy görög katolikus, négy római katolikus, a magyar püspöki kar tagjai voltak, a román görög katolikusokkal együtt. Az ókiráltságban 1930-ig csak missziós terület volt. A két római katolikus egyházmegyéét, Bukarestet és Jászvásárt csak a Románia függetlenségének kivívása, 1877 után alapított

ta a Szentatya, a román király kérésére, aki katolikus volt és német. Hohenzollen-Sigmaringen Károly fejedelem, 1881-től I. Károly, román király. A trianoni szerződéssel ez a heterogén társaság egy országba került, és a romániai katolikus püspökök többször találkoztak. Az 1930-as konkordátum értelmében a romániai katolikus egyház feje a bukaresti érsek, attól fogva metropolita lett, és az öt görög katolikus egyházmegye, az új máramarosival együtt, a Balázsfalván székelő gyulafehérvári metropolitához tartoztak. Gyakorlatilag két püspöki kar volt, egy görög katolikus és egy római katolikus, de közös ügyekben együtt is ülészttek. A régi nagy-román királyi törvény szerint az államvallás az ortodox volt, privilegizált vallás a görög katolikus, és csak utána jött a római katolikus.

1990-ben a Szentszék betöltött minden püspöki helyet, és elrendelte, hogy az 1983-ban érvénybe lépett egyházi törvénykönyv szerint alakuljon meg a püspöki kar, az új jogi előírásoknak megfelelően. A romániai püspökök 1937-ben voltak Rómában, ad limina látogatáson, és a következőre 1991 márciusában került sor. Rómában a megyéspüspökök, én akkor segédpüspök voltam, Todea görög katolikus metropolitát választották meg elnöknek. Ezzel megalakult a romániai püspökök konferenciája. Én voltam az első titkára, két évig. Mi latinok külön konferenciát szerettünk volna. Ha ugyanis mi latinok külön vagyunk, akkor a konferencia hat latin püspökéből három magyar, egy német és kettő román, azaz moldvai csángó. Ez nyilván kedvezően befolyásolta volna a szavazást. Éppen ezért, főleg az ókirályságiak, Bukarest és Jászvásár, ragaszkodtak a közös konferenciához. A tizenkét egyházmegyének tizenegy főpásztorja van, mert az örmény kormányzóság jelenleg nincs betöltve, hanem személyben perszonál unióban áll a gyulafehérvári érsekséggel. Minthogy szabályzatunk szerint a segédpüspökök nem szavazhatnak, a tizenegy szavazóból hét román, három magyar és egy német. Romániában ma hat római katolikus egyházmegye van, metropolia, azaz metropolita érsekség Bukarest, élén Ioan Robu érsekkel. Négy egyházmegye tartozik hozzá. A nagyváradi, élén Tempfli József püspökkel, míg a szatmári egyházmegye püspöke, Reizer Pál nemrég meghalt, várjuk az új püspök kinevezését. Martin Ross német püspök Temesváron, és Petru Gherghel, a jászvásári, azaz iasii moldvai római katolikus püspök. A hatodik latin egyházmegye a gyulafehérvári, amelyet 1991-ben kivontak Bukarest alól. Önálló érsekség lettünk, de nem metropolia. Én nem tartozom egyetlen metropolita alá sem, hanem közvetlenül a Szentszéknek vagyok alárendelve, akárcsak a metropoliták. Tekintettel arra, hogy nekem nincs alárendelve püspökség, nem vagyok metropolita, csak érsek. Az ilyen érdekességet nevezik exempt érseknek.

A moldvai csángók hiába kérnek magyar papot. Erről mi a véleménye?

A moldvai csángók nem magyar papot kérnek, hanem magyar szentmisét. A saját papjaik látják el őket, csak nem a saját anyanyelvükön. Nekik nem kell pap innen Erdélyből. Az kellene, hogy a saját papjaik merjenek megszólalni a templomaikban a saját anyanyelvükön. Nemrég, a Magdolna búcsún egy pusztinai deputáció magyar szentmisét kért tőlem. Kértem a tisztes, kérges kezű embereket: hány gyermekük van? Az egyiknek tíz, a másiknak tizenöt. S abból hány apáca vagy pap? Mondják. Minden családból legalább három fiú pap lesz vagy szerzetes, és három leány apáca. Nézzék, mondom, tőlem kérnek magyar misét? Hogyan nevelték a gyermekeiket? Hogy-hogy a gyermeke, aki pap lett, akinek ön az édesanyja, nem mer az édesanyja nyelvén megszólalni? Mi menjünk át innen Erdélyből és szólaljunk meg az ő nyelvükön? Miért is van az a furcsa helyzet, ha egy moldvai pappal találkozunk, négy szemközt boldogan beszél magyarul, de amint egy kollegája megjelenik, rögtön románra vált, mert ha az jelenti, hogy pap társa az erdélyi papokkal magyarul beszél, jön a büntetés.

De mondok még valamit. Nagyjából tizenötezer moldvai csángó hívem van, akik átvándoroltak Erdélybe. Egymás között magyarul beszélnek, magyar csángók, és mégis ők követelik a román misét, arra hivatkozva, hogy a magyar misét nem értik. Gyermekekoruktól fogva román misén vettek részt, azt értik, és azt kérik. A 451 plébániám közül jelenleg huszonnégy plébánián a moldvai csángóknak mi tartunk román misét. Ez az, amit egy kívülálló nem ért meg. Magyar pap, de amikor meghallja a gyermekkori román templomi éneket, elérzékenyül, mert abban nőtt fel. Úgy vannak a román misével, mint a mi öreg híveink, akik, amikor meghallják a latin misét, amiben az első vallásos élményeiket átélték, elérzékenyülnek. Habár azt akkor nem értették, most magyarul megértik, de számukra az volt a misztikus élmény, az volt a szentmise. Sok magyar csángó gyermekkortól román nyelven élte meg Istenhez fűződő kapcsolatát. Soha nem tud magyarrá válni, mert érzelmileg ahhoz kötődik.

A csángók száma is vitatható. Kilenc falu maradt még meg, ahol csángó magyarul beszélnek. A több mint 250 ezer csángónak 1500 szerzetese, kispapja egyebe van. A világon az első helyen állanak. Eddig a lengyelek látták el az egész világot katolikus hithirdetőkkel és apáccal. Most a moldvai papság és a moldvai apácák. Csak Rómában százötven csángó apáca van. A római teuton papi kollégiumban moldvai csángó apácák dolgoznak. A budapesti nunciaturán nem kaptak magyarországi nővért, de Moldvából kaptak. Tökéletesen értik a magyar beszédet, de románul imádkoznak, románul zsolozsmáznak. Érthető. Moldvában nevelték őket. Románul. Amikor valaki bemegy a iasii, magyarul jászvásári szemináriumba, az az első, hogy meg nézik, van-e nála magyar imakönyv, és azt azonnal elszedik tőle. Tilos magyarul imádkozni.

Miért oly nagy ma a hitetlenség, miért mond ma egyre kevesebbet Isten fogalma?

Nem tudom. A társadalom elvilágiasodott. De akkor meg az a kérdés, miért világiasodott el? A II. Vatikáni zsinat bőven foglalkozott ezzel a kérdéssel, a tizenhat dokumentum közül legtöbbit a *Gaudium et spes*, az *Egyház a mai világban*, amely az ateizmus kérdését is boncolgatja. Én nem látom olyan tragikusnak a helyzetet. Ki hitte volna, hogy a Szovjetunióban kemény nyolcvanévi ateista uralom után még virágzó keresztény közösségek lesznek?

Ha statisztikailag nézzük, nyugodtan mondhatjuk, hogy Romániában mindenki meg van keresztelve. Ceaușescu püspökökkel temettette el a szüleit, pedig nagy ateista volt, és természetesen a gyermekei is mind meg vannak keresztelve. De ez a kereszténység? Hogy meg vagyunk keresztelve? Az igazi kereszténység a keresztény hit megélése, és nem az anyakönyvezett kereszténység. Ha így nézzük, akkor hiába mondjuk, hogy egy milliárd keresztény van a világon, tehát az emberiség mintegy harminchét százaléka keresztény, és a keresztények fele katolikus. Mindez csak statisztika.

Az Úr Jézus sohasem beszélt arról, hogy a világ végén mindenki keresztény lesz. A kereszténységről úgy beszélt, hogy az felkiáltójel lesz ezen a földön. Hegyen épült város, tartóra helyezett mécses, amit nem lehet elrejteni. Vagy kovász. De sohasem mondta, hogy az egész tészta kovász lesz, vagy hogy az egész emberiség az ő követője lesz. A kereszténységnek mindig megmarad az a feladata, akár sokan vagyunk, akár kevesen, hogy felkiáltójel legyen a társadalomban.

ÚJ KIADVÁNYAINK

John Powell: Feltétel nélküli szeretet

Ára: 1.200,- Ft

John Powell: Egészen ember, egészen élő

Ára: 1.200,- Ft

John Powell: A tartós szeretet titka

Ára: 1.200,- Ft

Elisabeth-Kübler Ross – David Kessler:

Élet – leckék

Ára: 1.600,- Ft

Megvásárolható vagy megrendelhető a Vigília Kiadóhivatalban:

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444

Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48.

'S a szépség célja: az ember maga'

TATÁR SÁNDOR

1962-ben született Budapestén. Költő, műfordító.

„Madárka tolla se hull ki — ég se zeng — föld se remeg, / hogy az Isten rád ne gondolna. Az Istent sem értheti meg, / aki téged meg nem ért. // Mert kedvedért alkotott mennyet és földet és tengereket, / hogy benned teljesedjenek; — s korok történetét / szerezte meséskönyvedül — s napba mártotta ecsetét, / hogy kifesse lelkedet. // Kinek színezte a hajnalt, az alkonyt, az emberek arcát? Mind teneked! / És kinek kevert sorsokat és örömet és bánatot, / hogy gazdag legyen a lelked?... [...] ...messze Napokban tennen erőd / ráng és a planéták félrehajlítják pályád előtt / az adamant rudakat” — olvassuk Babits Zsoltár férfigangra című versében, mely a *Consolatio mystica* alcímet viseli; voltaképp megtevesztően, hiszen többet teljesít, vagy, mondhatnánk, nagyobb szolgálatot tesz, mint amit egy metafizikai vigasztalástól várnánk: Az ember *bűnös lelkét* nemhogy nem a kárhozat fenyegetésének megtestesüléseként, az eredendő bűnt szankcionáló halandóság szomorú/kétségbeejtő mementójaként láttatja, hanem egyenesen a világ (mind az emberi történelem, mind a lelket érlelő-edző „magánélmények”, mind pedig a Kozmosz) mindahány történésének *céljaként* mutatja föl. 'Horribile dictu!', mondhatnánk akár; elnézhető gyarlóság (gyermekbetegség) egy európai alanyi költő esetében az egyén-központú világkép, de azért álljon meg a menet! a hübriszben, az egocentrikus elfogultságban sem ártana valamiféle mértéket ismernie annak, aki teleológiát, teológiát és kozmológiát (ha mindjárt versben is) ötvözve komolyan-vételre tart igényt. Az ember mai ismereteink szerint — legyen szó akár természettudományos ismeretekről, akár keresztény meggyőződésről — egy fejlődési/differenciálódási folyamat csúcsa ugyan, de hogy levetkezhetetlenné látszó alantas (inkl. vérszomjas) ösztönökkel, igen változatos formákban kifejeződő önsorsrontó hajlamokkal terhelten a világ minden eseményének célja és igazolása lenne!? Ez már nem is a filantrópia vadhajtása, nem is önmagától eltelt csőlátás; ez az ember rendkívül kétes természetének, talányos rendeltetésének szánni való vakság árán való (vagy provokáló cinizmus általi) átfordítása egy egészen rendkívüli ranggá, létezésfokozattá. Lehet „közönséges halandónak” olyan élménye, amely a babitsi világ-képzettel való egyetértésre sarkallja őt?

A depresszióból való, sokáig keservesen botladozó, mélységes csüggedések kátyúiban el-elakadó, majd mind reményteljesebb kifelé-jövésennek e talán végső (?), de mindenesetre biztató szakaszában a Tátrában voltam nyaralni barátainkkal és várandós feleségemmel. Egyik este — alkonyodott —, míg ők beszélgetve továbbmentek, én a környezet (ekkor még nem a „táj”, nem valami féle panoráma vagy „freskó”) bámulásába vesztve lemaradtam tőlük, mígnem, lassan poroszkálván, tekintetem megállapodott a szemközti enyhe lanka fenyvesén. Az erdő már annyira rézsút kapta a lemenő nap fényét, hogy a „láthatatlan isteni ecset” már csak a fakoronák csúcsaira kent némi vörhenyes aranyat; mindenesetre az egyes koronacsúcsok még ebben a szűken mért, kicsit sápatag-fojtott fényben is elkülönültek, míg a fák mindinkább feketedő, sötétzöld orgonasípjai fokról-fokra jobban és jobban egyetlen „tömbbé”, egy együtt mozgó, együtt susogó egységgé folytak össze.

Az élmény, amelyet az imént igen gyámoltalanul, sőt, meglehet, sablonosan sikerült csak szavakba foglalnom, triviális egyszerűséggel megfogalmazható volt: **szép**. Am olyan hangulatban voltam, hogy nem volt elég önmagának („nekem”) az elementaritásnak e további okvetetlenkedést, hámozgatást nem tűrő szűkszavúsága. Elvégre is a „szép” egy szó. S ha itt nem lenne is tán szerencsés megfogalmazás — minthogy zavarba ejtő kérdések kútfeje lehetne —, hogy *jelent valamit*, de legalábbis utal valamire. És semmiképpen sem arra, hogy betűk helyett valamely más módon kódolva bár, de egyértelműen ott virított/díszelt volna a látványon a „szép” címke, amelyet pusztán le kellett volna olvasnia a szemlélőnek; esetleg mintegy kötelező jelleggel, elkerülhetetlenül: bárhonnan jött, bárhova tart a látvány befogadója, bármi légyen is a tekintet fenyvesen való megállapodásának (közvetlen vagy nagyobb rádiuszú) előtörténete, a „minősítés” nem lehet más, mint a látvány emez immanens tulajdonságának konstatálása: szép. — Nem. Éreztem, tudtam, hogy ilyen, a látványba (bármely világdarabba, vagy akár a számunkra fölfogható világ egészébe) gyárilag beépített/felfogó szervektől függetlenül, telos nélkül beleteremtett „szépség” nem létezik. Ami annyit tesz, hogy a szépség nem az embert körülvevő világ sajátja; a szépség semmivel sem kevésbé viszonyfogalom illetőleg feltételektől függő kategória, mint mindazon fogalmaink, amelyeknek erkölcsi („önzetlen”, „aljas”) vagy pragmatikus („gazdagító”, „haszontalan”), netán — többnyire — mindkét-féle („jó”/„rossz”) implikációik vannak. Egy fának, egy vízesésnek, egy finomrajzú szitakötőszárnynak, a szivárványnak az érzékeinkkel való felfogásában lelt öröm, a „jelen-lehetés”, a „valamiben-részesülhetés” öröme számtalanféleképp megindokolható, kvázi racionálisan (a fák zöldje, a szél hullámoztatta selyem fűtenger megnyugtat, a vízesés robaja távol tartja a hívatlan gon-

dolatokat, permete felüdít, a szivárvány az ég talányos [tapasztalataink tárházába be nem illeszthető; ily módon akár: nyugtalanító] végtelenségét képzetes kupolává hajlítja stb.). Meglehetősen nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a valódi örömnek (amit a szó igazi értelmében életörömnek bátorkodnék itt nevezni) nincs önmagán túlmutató célja. Még a kísérlet is nevetségesnek tetszik, hogy valami olyan „magasabb rendű” célt próbáljunk megnevezni, amelynek eléréséhez az öröm, a pillanat megélt teljességének öröme, *eszközüil* szolgálhatna. — Ám ettől még a szépség nem cél-, nem rendeltetés nélküli. S ha ama nézetre hajlanánk, hogy a szép egyedüli célja „mégiscsak” a megvalósulás, „pusztán” és „izoláltan” a levés, úgy ezzel sem mondtunk ellent a fentieknek: a Szép létezésében, azaz fundamentálisan van ráutalva egy olyan „felfogó-ernyőre”, amelyre megérkezvén létet nyerhet — más kérdés, hogy a magam részéről igen hajlamos vagyok úgy vélekedni, hogy e létet nyéréssel egyben már be is tölti önmön telos-át. Hogy akkor is úgy gondolnám-e, hogy a *mindig, eredendően konkrét* szépet mi, emberek, azaz a szenzuális (s egy szersmind az élvez[ke]ni képes) énünk lépteti be a létbe, ha a depresszió rámszakadó sötétje nem tömte volna el hosszú időre, majd e vastag kéreg megrepedezése, lepattogzása nem nyitotta volna újra fel érzéseimet a világban („~”) hol itt, hol ott megjelenő szép iránt, nem tudhatom. De nem is dolgom tudni; nem tételeket/téziseket bocsátok itt közre, hanem személyes élményből-tapasztalatból fakadó gondolatokat.

¹Hangsúlyozottan:
szép; **nem** megnyugtató,
nem védő-ővő, **nem**
transzcendentális vigaszt
nyújtó, **nem** az emberi
világ erkölcsi
rendjének/életgyakorlatá-
nak hívéül szegődött
stb. Lásd: „*Jaj, minden
oly szép, még a csúnya
is, / a fájdalom, a
koldusgúnya is...*”
— Kosztolányi, akinek
(ugyancsak a Szeptem-
beri áhítatból) az
„ámulattól szinte
égig-érése” oly igen
rokon József Attilának a
megmagyarázhatatlan,
néma csoda előtti
elnémulásával: „*Tizenöt
éve írok költeményt / és
most, amikor költő
lennék végre, / csak
állok itt a vasgyár
szegletén / s nincsen
szavam a
holdvilágos égre.*”

Ha tetszik, mondhatjuk, hogy a szépség isteni palackposta. A teremtett világ számos „palackjában” ott van (Már-már jogosnak tetszik a kérdés: miből áll még a világ, mint ilyen palackokból?), úton, s értelmét az az esély adja, hogy megérkezhet/megérkezik: valahol valaki minden idegszálával, minden pórusával érezze (ha csak pillanatokra is): igen, ez szép.¹ S ha kissé filozofikusabb hangulatban van, hozzátehesse: Nem vagyok senki; most épp a *legvalakibb valaki* vagyok, a Teremtésnek értelmet adó; a(z egyik?) legnagyobb, leg-megtisztítóbb és legfelemelőbb üzenet címzettje vagyok. Ez az időpillanat, amíg *egy nagy ismeretlen Úrnak vendége vagyok/voltam*, nem a nyüzsgő emberi-, még csak nem is az örökké változó, pusztuló-megújuló élővilág rendjéből; ez a pillanat az örökkévalóság időtlenségéből való. Ez a fajta, meg nem őrizhető, ám el sem egykönnyen játszható kiválasztottság soha nem valamiféle isteni önkény tükre, ám nem is az egyének erényeinek jutalma; megszolgálni bajosan lehet, s ugyan ki tudná megmondani, kin-min múlik az, hogy a halandó épp a megfelelő pillanatban énjének épp a megfelelő, tudniillik a szép támadásával szemben fel nem vértezett (: el nem tompult) „oldalát” fordítja világának valamely (ott, akkor totálisnak, hiánytalanak [netán az idő uralma alól is kivontnak] megélt) darabja felé?

Hogy az embert, a maga gyarlóságában is, a „Teremtés koronájá”-nak szokás nevezni, az nem azért jogos, mintha az ember bármilyen lényegi szempontból különb, tökéletesebb (!?) volna bármely más teremtménynél (akit Isten, a teremtés műv[élet]ében mind nagyobb perfekcióra szert tévén, minden egyéb létező megalkotása után, „csúcsformában” teremtett), s még csak nem is ama sokszor és sokféle értelmezési kontextusban idézett passzus okán, hogy ti. Isten az embert a maga képére és hasonlatosságára teremtette, hanem mert igazában a maga társalkotójául teremtette az embert. Olyannak, aki „pusztán” a felfogás, a percepció és a fogékonyság *képessége* révén más dimenzióba, az értelemmel telítettség (jóllehet szavakra nem feltétlenül váltható értelemmel való telítettség) szférájába képes átsiklatni minden, lelkes és lelketlen dolog létét. Akit a megejtettség, a megbűvöltség a széppel való találkozáskor képes (bármily röpkedőre) kiragadni az amúgy fölfüggeszthetetlen és érvényteleníthetetlen természeti-biológiai törvények uralma alól. Aki azzal, hogy ő maga, nem is mondanám, hogy „magasabb”, inkább úgy mondanám, merőben új osztályba lép, s hogy erről a más-szférában-időzésről, bármily hamar szippantsa is vissza az emlegetett természeti törvények (vagy, ha tetszik, a Biblia és a teológia mulandóság-verdiktjének) könyörtelen gravitációja, akarva-akaratlan lesznek emlékei; nos, mindezzel az isteni művet is teljesedésbe viszi. Ettől; leginkább ettől kivételes lény az ember — nem attól, amit a Teremtésen, jobbra kontár/felelőtlen módon, módosít, hanem e kettősségtől, hogy (számos más lényétől önmagukban el nem különböződő) érzékei ebben a fogékonyságban, ebben a védtelenségben s egyszersmind ebben a némán (némán a leginkább!) ujjongani-tudásban végződnek. Az ember: szivacs és tükör. Sőt, „szuperszivacs”: egyetlen pillanat alatt képes tetőtől-talpig telítkezni ezzel az anyagtalannal, de mindig érzéki megjelenési formában „elébe toppanó” valósággal, a szépséggel, úgy, hogy talminak, gonoszknak, szánszalmasan kisserűnek egyszerűen hely se jusson benne. Tükör: Isten a Teremtés előző szakaszaiban alkotottakról rendre képes volt ugyan megállapítani, hogy „jó[k]”, ám hogy a Teremtés nem valami szupermérnök, szupergenetikus, valamely fajtanemesítő-bajnok konstrukuma, hanem a madách-i falanszter célszerűség-igazgatta világánál magasabbrendű, isteni mű, az leginkább az ember, semmilyen elemzés, oknyomozás által hozzá nem férhető eredetű, ám mindnyájunkat, akiknek valaha volt részünk benne, delejként vonzó teljesség-élményében, a végtelenül naivnak, gyermekdednek tetsző, ám meg nem cáfolható „ez a szépség értem-nekem van” érzetében nyeri bizonyosságát. Legalábbis így éreztem akkor, a tátrai tájban elvarázsoltan, „megszöktetetten” poroszkálva barátaim és gyermekünket váró párom után.

* * *

Magam is tudom, természetesen, hogy az embernek a Teremtésben való illetén pozicionálásával, „kitüntetésével” sokan nem értenek egyet. *„Miért a rózsá? Csak. Virágzik, mert virágzik, / Nem kérdi, hogy van-e, s hogy látszik vagy nem látszik.”* — vélekedett Angelus Silesius a 17. század ötvenes éveiben. *„...es sind / noch Lieder zu singen jenseits / der Menschen”* (≈ énekelhetők még dalok az emberek túl) mondja Celan egy, leginkább alighanem „Fonálnapok”-nak fordítható című versében (*Fadensonnen*). Ez, Silesius-nál direkter, Celannál többé-kevésbé más síkra átfordítva, nem egyebet jelent, mint a Babits idézett versét is meghatározó egocentrikus (vagy ha tetszik, auto-teleologikus) világkép érvénytelennek minősítését, „az ember [én], mint a teremtés betetőzője/befejezője” tudat hamisnak nyilvánítását. Semmi homo mensura, semmiféle emberre-utaltság az Univerzumban vagy akár csak a Földön is; a rend, a tökéletesség, a teljesség önmagán nyugszik (és önmagára is irányul); ami emberszemtől soha nem látottan létezik, majd múlik el, az ugyanolyan értelmesen-igazoltan létezik/létezett, mint amiben ezek vagy százezrek gyönyörködhetek. (Ne feledjük, hogy ez a bizonyos „jenseits der Menschen” gondolat föl-bukkan a már idézett Kosztolányinál is, amidőn így látja a gyümölcsöstál „csendéletét” az *Őszi reggeliben*: *„A pompa ez, részvéttelen, derült, / magába-forduló tökéletesség.”*) Nem tudok, nem is akarok mit ellene vetni ennek a nézetnek. Számomra a Szép olyan örökkön ismerősen-váratlan ajándék marad, amely létét egy korábbi, személyesen nekem (?!) szánt és általam kapott ajándéknak köszönheti: hogy embernek, a szépet befogadni-felismerni képes lénynek születtem. Aki — ha csupán kitüntetett pillanatokra is — képes nem állampolgárnak, nem adóalanynak, nem reklámokkal bombázandó reménybeli fogyasztónak, sőt még csak nem is a múltó idő közönyös-könyörtelen fennhatósága alá tartozó lénynek lenni, aki képes arra a nézésben való, a néma, álmélkodó vagy már az álmélkodáson (is) túli nézésben való föloldódásra, amely saját élményeinken kívül Pilinszky szavaiból is ismerős lehet: *„Egyszál virág a puha szélben, / akár egy néma csecsemő / forgatná ámuló kezében”*. S talán nem véletlen az sem, hogy Pilinszky kapcsolta össze (ugyancsak az *Impromptuben*) a szépséget, sőt a szépség megvalósulható legmagasabb fokát azzal a nemünknek: (potenciálisan legalábbis) minden egyes fajtársunknak juttatott másik adománnyal, amelyet a szeretet képességének hívhatunk — *„De legszebbek a szeretők, / sörényük kisüt a homályba, / szemérmük szép, utolsó sátra.”*

ARNO ANZENBACHER: KERESZTÉNY TÁRSADALOMETIKA

A szerző a *Bevezetés a filozófiába* (1993) című kötetében hozzásegíti az olvasót ahhoz a felismeréshez, hogy a filozófia legelvontabb okfejtései a „mindennapi világban-való-létünk” sajátosságaiban gyökereznek. A *Keresztény társadalometikában* megfogalmazza, hogy ezt a speciális tudományterületet „csak akkor tudjuk meghatározni, ha a Szentíráshoz fordulunk”. A teremtés motívuma körében hangsúlyozza: az ember fogalmához tartozik, hogy különleges kapcsolatban áll Istennel. Az ember Isten eljövendő országa felé irányulva találja meg cselekedetei révén a helyét a társadalomban. Anzenbacher az egyház társadalmi tanítására építve határozza meg az összes társadalmi intézményrendszer alapját, létkát és végcélját. Ez pedig szükségszerűen „az egyén, az egyes ember, aki lényegénél fogva társas lény, és olyan létrendszerbe tartozik, hogy felülemelkedik a természetén, s uralma alá hajtja azt”.

A történelmi korok és folyamatok elemzésén át hangsúlyt ad a szerző annak a tényezőnek, hogy a racionalizálási folyamat a korábbi integráló rendszer egyre erőteljesebb funkcionális differenciálódásához vezetett. A politika, a gazdaság, a tudomány önállósodtak, elhatárolódtak egymástól. Kialakultak a rendszerek és a részrendszerek. Eljut a szerző arra a következtetésre, hogy az emberhez méltó, jól szervezett, a köz javát szem előtt tartó társadalom megvalósulása érdekében valamennyi részrendszernek (politika, tudomány és technika, gazdaság, család és világnézet) összehangoltan, együtt kell működnie.

Anzenbacher a *katolikus egyház társadalmi tanításának* fontosságát egyrészt abban határozza meg, hogy a társadalmilag elkötelezett keresztényeknek kíván társadalometikai eligazítást nyújtani, másrészt lehetőséget ad az egyháznak arra, hogy az össztársadalommal szemben is saját hangját hallassa a humanitás védelmében. A sokrétű és összetett társadalmi viszonylatokban az egyház szerepe, tevékenysége jelentőssé válik. A szerző a társadalom fejlődésének folyamatát, annak ellentmondásait bemutatva, a *Rerum novarum*ig (1891) vezető utat elemmezve felvázolja az egyház és az állam feladatát. A *Quadragesimo anno* (1931) egyértelműen megfogalmazza, hogy az egyház tekintélyének minden olyan kérdésben érvényesülnie kell, „amely

az erkölcsi törvénnyel áll összefüggésben”. A II. Vatikáni zsinat a modern kor kulturális emberjogi eszméjével teljes egyetértésben a vallásszabadságot emberi jognak ismeri el, és maga is követeli a betartását. A katolikus egyház modernizációs törekvése — a II. Vatikáni zsinat szellemében —, további fejlődési irányvonala a világ felé való nyitottság, a párbeszéd. Anzenbacher kiemelkedő érdeme, hogy kidolgozza a keresztény társadalometika alapkoncepcióját. (*Szent István Társulat*, Budapest, 2001)

KISIDA ERZSÉBET

WALTER BENJAMIN: „A SZIRÉNEK HALLGATÁSA”

Walter Benjamin kétségkívül azon szerzők közé tartozik, akik értekezőként is alkotó módon tudtak bánni a nyelvvel. Részben talán ez a magyarázata annak, hogy munkássága az elmúlt évtizedekben igen széles körű hatást tudott kifejteni, s egymástól sok tekintetben eltérő nézeteket való szerzők táplálkozhattak írásaiból. Az újabb magyar nyelvű válogatás összeállítója és fordítója, Szabó Csaba rendkívül nehéz feladatot vállalt magára, hiszen Benjamin nyelve nem könnyen fordítható. Szabó Csaba fordításainak határozott jellegzetes kölcsönöz, hogy az idegen nyelv kifejezéseiben rejlő sajátos, a magyartól bizonyos esetekben eltérő látásmódot nem ritkán szó szerinti fordítással, helyenként a magyartalanság veszélyét is vállaló megoldásokkal igyekszik érzékelteni. Fordítói eszménye érezhetően kapcsolódik a huszadik századi német bölcelethez egy bizonyos hagyományához, illetőleg e hagyomány hazai tolmácsolásának szokásaihoz. A német „mitteilen” szó „közlő megosztás”-ként történő fordítása például felidézheti az olvasóban e hagyomány emlékezetét. Szabó Csaba fordítása tehát maga is érdekes kérdéseket vet fel a Benjamin szerteágazó utóéletében rejlő lehetőségek kapcsán. Ehhez képest talán kicsinyesnek tűnhet, hogy csupán egy-két apró, másodlagosnak nevezhető mozzanatra hívom föl a figyelmet.

A fordítás esetlennek, magyartalannak ható megoldásai nem mindig járnak jelentéstöbblettel, s az olvasó ilyenkor kénytelen egyszerű gondatlanságra gyanakodni: „ez a nézet, hipotézisként értve, ama nagy szakadék, melybe, ez a veszélye, minden nyelvelmélet beléhanyatlani készül, és hogy fölötte, éppen e szakadék fölött

tartsa meg magát lebegve, ez a feladata". He-lyenként azonban nemcsak esetlenséggel, de pontatlansággal is találkozunk, így például a következő mondatban: „(...) ám ez az idea még az ideák körzetében sem lehet termékeny, mik-nek köre isten ideáját jelöli”. Az eredetiben ez olvasható: „ám ez az idea még azon ideák kör-zetében sem lehet termékeny, melyek köre Isten ideáját jelöli”. A fordítás egy helyütt figyelmen kívül hagyja „jedes” (‘mindegyik’) és „alles” (‘minden’) különbségét, ezért a mondat suta lesz, s jelentése valamelyest módosul: „minden számára lényegi”. Egyik írásában Benjamin „herstellen” és „darstellen” fogalmát állítja szembe egymással. A fordítás kötőjelet tesz az első kifejezés két része közé („elő-állít”), ami nemcsak önkényes, de félrevezető is, hiszen a magyar és a német kifejezés „szó szerinti” jelen-tése nem esik egybe. Kevesebb találatkonysággal, de nagyobb pontossággal valószínűleg ki-egyensúlyozottabb és olvashatóbb szöveget le-hetett volna létrehozni. (*Osiris*, Budapest, 2001)

KÉKESI ZOLTÁN

MAGYAR IRODALOM

A 21. századi enciklopédia című sorozat szerkesz-tői nem kisebb feladatot tűznek ki maguk elé, mint különböző műveltségi területek korszerű, lehető legteljesebb ismeretét adni a 21. századi ember számára. E sorozat újabb köteteként je-lent meg a *Magyar irodalom* című munka, mely nem csupán irodalomtörténeti áttekintést ad, hanem stílustörténeti és műfajelméleti összefo-glaló, valamint vizsgálja a magyar irodalom kap-csolatát a színház- és filmművészetrel is.

A *magyar olvasó története* című fejezet a kötet gondolati alapjául is szolgálhat. A szerző amel-lett, hogy végigkíséri a magyar olvasóközönség alakulását a latin írásbeliség megjelenésétől nap-jainkig, olyan égető kérdéseket vet fel, melyek nemcsak a könyvterjesztőknek, könyvkiadóknak jelentenek kihívást, hanem minden „írástudó” számára is: az olvasmányok minél szélesebb körű terjesztését szolgáló technikai változásokat (a Gutenberg nevéhez kötött technikai váltás, vagy a 18–19. század fordulóján a könyvnyomta-tás gépesítése) elsősorban a változó olvasási igény hívta életre. Napjainkban az újítások első-sorban technikai jellegűek, „minőségüket a tech-nológiai iparban érdekelt körök anyagi érdekei határozzák meg... a kulturális értékek megmen-tését, áthagyományozását... üzleti érdekeiknek alávetetten veszik figyelembe” — írja Monok Ist-ván. Ugyanakkor már közhely, de igaz az a tény

is, hogy az utóbbi évtizedekben a magyar és vi-lágirodalmi klasszikusok kezdenek kiszorulni a magyar olvasmányanyagból. Ha csak a fentiekre gondolunk, önkéntelenül is felmerül a kérdés: Hozzá tartozik-e a 21. századi műveltséghez az irodalom; szükség lesz-e ilyen jellegű összefo-glaló művekre? A kötet életrehívói már megadták rá a maguk választ.

A munka gerincét *A magyar irodalom panteon-ja* című fejezet alkotja, mely Janus Pannoniustól Nagy Lászlóig kíséri végig a magyar irodalmat. Nehéz eldönteni, mely szerzők kerüljenek be a „Panteonba”, melyek hagyhatók ki. De úgy gondolom, a fejezet, ha korrekcióra nem is, de kiegészítésre szorul. Nem hiányozhat Zrínyi mellől Pázmány Péter, Jókai mellől Kemény Zsigmond, Radnóti mellől Tóth Árpád sem. A Nagy László fejezetben a szerző többször utal arra, hogy Nagy László és Juhász Ferenc líratör-téneti jelentősége egyenrangú, utóbbi költőnk mégsem szerepel önállóan. Mátyás Iván, Ottlik Géza, Nemes Nagy Ágnes, Mészöly Miklós, Kodolányi János, Tersánszky Józsi Jenő, Örkény István nevével csak a stílustörténeti vagy a mű-fajelméleti fejezetekben találkozunk.

Valóban a legnehezebb feladat a 20. század második felében alkotott művészek megítélése, de úgy gondolom, pont az ő jelenlétük a bizo-nyítéka annak, hogy századunk végén is létezik értékes irodalom, ahogy erről a Nagy Lászlóról szóló rész zárósoraiiban olvashatunk: „Nagy László művei és személyisége igazolták a vers-szeretők számára, hogy a 20. század második felében is lehet érvényes, és... sokakhoz szóló életművet létrehozni, amelyik... nem szakít azzal a romantikus felfogással, hogy a költőt a közösség képviselőjének tartja.” A kötetben nem szereplő szerzők csak megerősíthetik a fentieket.

A művészeinkről alkotott kép kialakításában segít a *Korszakok, stílusirányzatok* című fejezet, mely történelmi, művelődéstörténeti, művésze-ti, irodalmi szempontok együttes felhasználásá-val ad jól áttekinthető, igényes összefoglalást. A *Műnemek, műfajok* című fejezet segít eligazodni a műfajok útvesztőiben. Szintén a teljesség igényével készült, szakmailag jól megalapozott meghatározások gyűjteménye. Példáit a legújabb irodalmi alkotásokból is meríti, s így remek ki-gészítője az irodalomtörténeti fejezetnek.

Az utolsó két fejezetben avatott szerzőktől kapunk egy színház- és filmtörténeti összefo-glalást a magyar irodalom tükrében.

A kötet szerzői kiváló irodalmárok, akik szakmai tudásukon túl sajátos hangjukkal, egyéni véleményükkel mindnyájunkat tovább gondolkodásra, vagy éppen a művek újraolvasá-sára készítetnek, munkájukkal bizonyítva, hogy a

21. század „új” műveltsége sem nélkülözheti az irodalmat. (Pannonica Kiadó Kft., Budapest, 2002)

CSÁNYI KRISZTINA

FÜST MILÁN ÖSSZEGYÚJTOTT LEVELEI

Ez a méreteit tekintve is hatalmas kötet megerősítheti azt a véleményünket, hogy az írók magánéletét, bizalmas vagy szándékosan homályos közléseit nem szerencsés műalkotásaikhoz kapcsolni. A különc ember lehet nagy író, amint az volt Füst Milán is, aki persze már életében legendarizálta önmagát és műveit.

Nem egy róla szóló, különben igen értékes könyvben, tanulmányban szó esik életidegenségről. Kétségtelen, hogy az élet fogalmát merőben másként értelmezte, mint mi szoktuk; ezt sejteti az a mogorva kijelentése is, amely szerint neki csak pályarajza van, életrajza nincs. Levelezését és naplóját olvasva rádőbbenhetünk ennek igazságára. Személyes közlései ugyanis életműve burkát alkotják, azt azonban megérthetjük, miért érezte a műalkotás egyik meghatározó elemének az indulatot. Írótságainál sokkal nagyobb, szinte mániás indulattal védelmezte belső világát, szuverén írói voltát. Ebbe a világba csak nagyon kevés híve nyerhetett bepillantást, s ezeket igyekezett hol szelíden, hol erőszakosan kalauzolni, meggyőződése elfogadására bírni. Noha folyvást betegségeiről, elcsúszásáról panaszkodott, a halálra készülő benyomását keltve már fiatalon is, tulajdonképpen szerencsésnek mondhatjuk, mert a legritkábban kételkedett önmagában, zseni-tudata sokkal erősebb volt testi gyengeségeinél, amelyeket talán azért hangsúlyozott oly sokszor, hogy mentesüljön mindentől, ami tehetsége kifejtésében gátlható. Ám arról sosem feledkezett meg, hogy önmagát adminisztrálja. A jelek szerint úgy érezte, hogy környezetének kötelessége is azt hirdetni, igazolni. Hű tanítványait — jó néhány kitűnő író és költő vallotta mesterének — levelekkel ostromolta, hogy írjanak legújabb művéről, de jaj volt annak, aki nem elvárásainak szellemében tette ezt. A kritikákra terjedelmes írásművekben válaszolt. Előbb kifejtette, hogy a bírálatot természetesen elfogadja, majd tételesen megcáfolta, s ezekből a fejtegetésekből nem hiányzik az indulat sem. Szívderítő például Fülep Lajosnak írt eszmefuttatásait olvasni, amelyekben szánakozva jelenti ki, hogy Fülep bizony-bizony felületes ítézés.

Ugyanakkor jól kirajzolódik leveleiből, hogy tudta, melyek a legjobb, legfontosabb írásai, s ez a véleménye nem egyszer találkozik utókora

értéktételeivel. Nagyon fontosak és tanulságosak *A feleségem története* vagy a *IV. Henrik* kapcsán írt levelei. Jogos öntudattal ostromozta a különféle antológiák összeállítóit, ha felületesen válogattak verseiből. Kitűnő érzékkel fedezett föl tehetségeket, például Illyés Gyulát — aki később a romlás jelképe lett naplójában és leveleiben —, vagy a tragikus véget ért Gelléri Andor Endrét, aki kivételesen tehetséges elbeszélő volt. S legalább oly szenvedélyesen egyengette pályájukat, amekkora indulattal ragaszkodott véleményéhez. Shakespeare sehogy sem vitte át az általa föltett mércét, de Tolsztojnak, Thomas Mann-nak is komoly nehézségei voltak.

Irodalomtörténeti szempontból forrásértékűek Kosztolányinak írt levelei, roppant érdekes Babitshoz szóló sorait összevetni később megfogalmazott, meglehetősen kritikus értékelésével, s elgondolkodtató, hogy a kortárs irodalomról alig-alig akadt elismerő megjegyzése. Persze, ki közelíthette volna meg — Füst Milánt?

A gyűjteményt kellő tapintattal és nagy hozzáértéssel Szilágyi Judit állította össze. Szerencsére derűs perceket is szerez némelyik levél, amely azt bizonyítja, hogy Füst Milán akkor sem ismert tréfát, ha honoráriumról volt szó, és ahhoz is értett, miképp teheti hivatalos eseménnyé művének bemutatóját. (*Fekete Sas Kiadó*, Budapest, 2002)

RÓNAY LÁSZLÓ

JELES JOGOK — JOGOS JELEK

Meglepő könyv. Meglepő, mert a *Nyelvi jogok — társadalmi konfliktusok* alcímű tanulmánykötet a kérdések nem várt gazdagságával és aktualitásával szembesíti, avagy ajándékozza meg olvasóit. Noha az sem volna lebecsülendő, ha a gyűjteménynek csupán művelődéstörténeti hozadéka lenne, a Magyar Szemiotikai Tanulmányok harmadik, Balázs Géza és Voight Vilmos szerkesztette kötete ennél többre tesz (sikeres) kísérletet, amennyiben vizsgálódásait a jel tudománynak abban a jelenben is élő és ható válfájában helyezi el, amely a társadalmi s kulturális jelek, jelzések létrehozásának, rendszerének és befogadásának értelmezésére szakosodott.

Kétségtelen, az egyéni és közösségi, nemzeti és kulturális önazonosság olyan szokásrendszerhez kötött, amely éppúgy magában foglalja a nyelvet, mint például az öltözködést és tárgyi környezetünk kialakítását, az ünnepeket és hiedelmeket, sőt jogrendszerünket, a művészeteket és vallásokat. A kötet tiznél több írásai ezek közül a területek közül választanak néhányat részletesebb elemzésre. Szabó Irén tanulmánya a föl-

tehetőleg érdemtelenül kevésbé ismert magyar görög katolikus vallásgyakorlat formáira hívja föl figyelmünket — a keresztvetés gesztusának különféle hagyományait állítva középpontba. Balázs Géza a nyelv művelő törekvések bölcseleti, történeti, jogi vonatkozásait veszi számba, a jel tudományi háttér megrajzolásakor pedig azt vizsgálja, miként gondolkodunk nyelvünkéről. Fölruházhatjuk emberi tulajdonságokkal, de tekinthetünk rá a jövő fényében, vagy úgy, mint természeti formációra. Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor írása az utca közösségi-mindennapi jelzéseit, „beszédének” rétegeit sorolja elő, míg Szapu Magda felmérése a mai ifjúsági csoportkultúrák főbb önkifejezési formáit írja le. Az előbbi munka leghétköznapiabb életvilágunk jelekben való megdöbbenő gazdaságát tárja elénk, s lenyűgöző jelentésseliségének jobb, tudatosabb megértésére ösztönöz; az utóbb említett írás belátásai pedig bármifajta pedagógiai szándéknak feltételei, hiszen csak akkor lehetünk képesek megszólítani az utánunk következő nemzedékeket, ha föl tudjuk fogni nehézségeiket, nyitott fülekkel tudjuk meghallani kérdéseiket.

A szerény, habár elegáns kiállítású kötet olyan kérdések sokaságát teszi föl tehát, amelyek még akkor is érdeklődésre kell számot tartanak, ha némely ifjúsági csoport- és egyes rétegkultúrák jelrendszerei — beleértve a számítógépes nyelvet és a maroktávbeszélő közvetített írásos üzenetek olykor szinte nyelv alatti kommunikációs terét — világosan kívül esnek a támogathatóság határain. Mindazonáltal a tanulmányok célja nem a közvetlen ítékezés. A kultúrszemiotika művelőit inkább korunk és életformánk megértésének szándéka vezeti, hogy ezáltal világosan álljon előtűnk: minden kultúrában található több-kevesebb érték, amelyet belsővé tenni, támogatni kell vagy érdeemes. Ennyiben a könyv folytatásra, együtt- és továbbgondolásra hív. (*Magyar Szemiotikai Társaság*, Budapest, 2000)

BENGI LÁSZLÓ

AZ ESZTERGOMI SZÉKESKÁPTALAN JEGYZŐKÖNYVE 1500–1502, 1507–1527

Régen ismertté vált, most mégis újra felfedezett történeti forrást tár fel Solymosi László könyve. De miért is fontos dokumentum egy káptalani jegyzőkönyv? Elég tekintetbe venni keletkezésének éveit, és még a nem szakember számára is világossá válik, hogy igen gazdag történeti forrásanyagot tartalmazhat. Solymosi László, középkori történelmük kiváló kutatója ezúttal egy esztergomi eredetű, de Bolognába került

dokumentum (természetesen) latin nyelvű szövegét adta ki 48 oldalas bevezető, értelmező tanulmányával, név- és tárgymutatóval. Egyedisége miatt a jegyzőkönyv forrásértéke nemcsak esztergomi, hanem országos jelentőségű.

Az esztergomi kódex sorsa, Bolognába kerülésének története rendkívüli. Az egyik esztergomi kanonok 1527–1541 között feltehetőleg magával vitte a székeskáptalan valamelyik budai házába. (A két évszám az utolsó bejegyzés és Buda török kézre kerülésének ismert éve.) Másfél évszázad múlva, Buda felszabadításának 1686-ik évében e házban talált rá Luigi Ferdinando Marsili, bolognai illetőségű tudós hadimérnök, és — kéziratgyűjtő lévén — magával vitte. Halála után a bolognai egyetemi könyvtárba került, ahol ma is őrzik. A kódex bolognai létezéséről 1868 óta tud a magyar tudományosság és azóta többen kutatták, hírt adtak róla. Solymosi László azonban most mikrofilmről írhatta le a huszonnégy ívnyi jegyzőkönyv, 104 folio terjedelmű, 111 nyomtatott oldalnyi szövegét.

Milyen adatokat tartalmaz e középkori káptalani jegyzőkönyv? Nem számadáskönyvről van szó, hanem a székeskáptalan heti ülésein hozott, főleg gazdasági jellegű döntések jegyzőkönyvéről. Mivel pedig az esztergomi Főkáptalan Levéltárban őrzik a középkori Szent Adalbert székesegyház 1397-ben végzett egyházlátogatásának jegyzőkönyvét és vele együtt a káptalan statútumait, e források összevetése most lehetővé tette Solymosi László számára, hogy az eddiginél pontosabb képet alkosson a káptalanok középkori működéséről.

A jegyzőkönyv természetesen jó képet ad a székeskáptalan hierarchikus felépítéséről, létszámáról (38–40 fő), tanultságukról — és így már csak ezért is értékes egyháztörténeti forrás. A javak elosztásának rendje, a büntetések kirovása, a viták is bepillantást engednek a káptalan belső életébe. De a jegyzőkönyv nagyon változatos tartalma értékes a gazdaság- és társadalomtörténet művelői számára is. A virágzó magyar középkor utolsó éveiből ad folyamatos, összefüggő képet egy káptalan gazdasági működéséről. Mivel pedig más hasonló forrás nem maradt fenn, nemcsak egy káptalan, hanem a korabeli magyarországi káptalanok működésére is következtethetünk az anyagból.

Külön ki kell emelnünk a kiadó, a nyomda és főleg a korrektorok munkáját a középkori latin szöveg és benne a tulajdon- és helynevek írásmódjának majdnem hibátlan közléséért. A kiadó érdeme, hogy a kötet nemcsak értékes, hanem csinos is. (*Argumentum*, Budapest, 2002)

ROSDY PÁL

SOMMAIRE

Nouveaux médias

REINHOLD ESTERBAUER:	Dieu dans l'espace cyber
GÉZA BALÁZS:	La rhétorique des nouveaux médias
PÉTER MILOSEVITS:	Bible, roman de truquage, hypertexte
GÉZA ORLOVSZKY:	Au delà du texte?
ZOLTÁN SZÜTS:	Prisonnier des bytes
ÁGNES BLASKÓ:	Les formes de communication au service de l'édition de livres
IMRE DRASKOVITS:	Internet et enseignement

INHALT

Neue Medien

REINHOLD ESTERBAUER:	Gott im Cyberspace
GÉZA BALÁZS:	Die Rhetorik der neuen Medien
PÉTER MILOSEVITS:	Bibel, Trickroman, Hypertext
GÉZA ORLOVSZKY:	Jenseits des Textes?
ZOLTÁN SZÜTS:	In Bytes eingeschlossen
ÁGNES BLASKÓ:	Kommunikationsformen im Dienste des Verlegens
IMRE DRASKOVITS:	Internet und Unterricht

CONTENTS

The New Media

REINHOLD ESTERBAUER:	God in the Cyberspace
GÉZA BALÁZS:	The Rhetoric of the New Media
PÉTER MILOSEVITS:	Bible, tricknovel, hypertext
GÉZA ORLOVSZKY:	Beyond the text?
ZOLTÁN SZÜTS:	To be closed in Bytes
ÁGNES BLASKÓ:	Forms of Communication in Publishing Books
IMRE DRASKOVITS:	Internet and Education

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőség: BENDE JÓZSEF, KÁLMÁN ZOLTÁNNÉ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN, KISS SZEMÁN RÓBERT, NAGY ENDRE, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÜTS ZOLTÁN

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomás: Veszprémi Nyomda Rt.; Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató

Lapunk megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alapprogramja támogatja

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://communio.hcbc.hu>. E-mail cím: vigilia@hcbc.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Rt. ÜLK, a Magyar Lapterjesztő Rt. és alternatív terjesztők. A Vigilia csekkszámja száma: OTP. VII. ker. 11707024-20373432. Előfizetési díj: 1 évre 2.040,- Ft, fél évre 1.020,- Ft, negyed évre 510,- Ft, egy szám ára 200,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: 50,- USD vagy ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10-14 ÓRA. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA.

Ára: 200 Ft

VIGILIA

SZEMLE

ARNO ANZENBACHER

Keresztény társadalometika

WALTER BENJAMIN

„A szirének hallgatása”

- Magyar irodalom. 21. századi enciklopédia
- Füst Milán összegyűjtött levelei
- Jeles jogok – jogos jelek
- Az esztergomi Székeskáptalan jegyzőkönyve

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Bengi László, Csányi Krisztina, Kékesi Zoltán,
Kisida Erzsébet, Rónay László és Rosdy Pál

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A világiak szerepe az egyház lelkipásztori tevékenységében
- Európa – európai öntudat
- A tékozló fiú
- „Isten Országá bennetek van”
- Fejtő Ferenc, Fried István, Gömöri György, Gabriel Marcel és Karl Rahner tanulmánya
- Báthori Csaba, Határ Győző, Pardi Anna, Tandori Dezső, Vörös István és Wirth Imre írása

ISSN 004260242-4

9 770042 602425